Tercüman
1001 TEMEL ESER
38

Yazan :
A. de Lamartine

Hazırlayan :
M. R. UZMEN

AŞİRETTEN DEVLETE
(TÜRKİYE TARİHİ)
BİRİNCİ CİLT

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

YAZAR VE ESERİ HAKKINDA TANITMA

1790 Yılında Macon'da doğan Alphonse de Lamartine, zeki ve şefkatli bir kadın olan annesi tarafından yetiştirildi, sonra öğrenimine Lyon'da devam etti ve tamamladı. 1811 — 1812 yıllarında İtalya'ya gitti; 1814 de Muhafız Alayı'na girdiyse de 1815'de ayrıldı.

Çeşitli aşk maceraları yaşadığı 1815—1820 arasında okumayı, çalışmayı ve yazmayı ihmâl etmedi. 1820 de onu şöhrete eriştiren «Méditations Poètiques» (Şairce Düşünceler)'i yayınladı. Yine aynı yıl Marianne Elisa Birch ile evlendi ve Napoli'ye elçilik ataşesi olarak gitti. Ertesi yıl Floransa'da elçilik kâtibi olarak diplomatlığa devam etti.

Bu dönemde yayınladığı başlıca eserleri: Nouvelles Méditations Poètigues (1823); La Mort de Socrate (1823); Le Dernier Chant du Pélerinaged d'Harold (1823); Les Harmonies Poètiques et Religieuses (1830) dür.

Louis Phillippe kral olduktan sonra elçilikteki görevinden istifa etti ve 1832—1833 de Marsilya'dan hareket ederek Doğu'da Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu, Filistin ve Lübnan eyâletlerine uzun bir gezi yaptı. Bu gezi sırasında edindiği bilgiler ve tecrübeler «Türkiye Tarihi» ni yazarken pek çok işine yarayacaktır.

O gezi sırasında kızı Julia'yı kaybetti (1832). 1839 yılında Macon milletvekili seçildi. Kısa zamanda partiler dışı muhalefete geçerek hareketsizlik siyasetine karşı, geleceğe yönelen ümitlerin temsilcisi oldu. 1842 den sonra rejime karşı açılan kampanyada gittikçe daha faal rol oynamaya başladı. 1848 yılında geçici kabineye girdi ve dışişleri bakanı oldu. Başlangıçta halk tarafından çok sevildi: 25 Şubatta gösteri yapan sosyalistlerin kızıl bayrak yerine Fransız bayrağını kullanmalarını sağlamıştır. Daha sonra ilk itibarını kaybetti.

Dargaud gibi dostlarının etkisiyle hıristiyanlığı terkettikten bir süre sonra bile dinî ihtiyaçlarını, kendisi için bir duâ olan şiirle gideriyordu. 1847'den sonra tarihî kitâplar yazmıştır. Bu arada «Histoire de La Turquie» (Türkiye Tarihi) ni kaleme almıştır. Bu eser ülkemizde bilhassa ön sözü ile tanınmıştır. Rusya'nın Türkiye ve Avrupa için nasıl bir belâ olacağını daha o zamanlarda anlamış ve cesaretle ortaya koymuştur. Rusya'nın yayılmasını önleyecek tek gücün Türkiye olduğunu anlamasından dolayı Türkiye'ye özel bir yakınlık duymuş, bu yüzden Türkiye'de Türk dostu olarak tanınmıştır.

Okuyucu «Türkiye Tarihi» ni okurken bazı hususlara dikkat etmek zorundadır. Şöyle ki, Lamartine liberal bir siyaset adamı olarak sert hükümdarlara ve devlet adamlarına karşı, hizmetleri ne olursa olsun, bazen haksızlığa kadar varan hükümlerde bulunmuştur. Biz çoğu yerde dip notu vererek yazarın haksız yorumlarını düzeltmeye çalıştık; ancak tarihî gerçeklere çok aykırı bulduğumuz bir kaç noktayı, dip notu yoluyla

düzeltmeye çalışılmayacak kadar gerçek dışı bulduğumuz için çevirirken çıkardık.

Yine okuyucu, Lamartine'in her ne kadar Türk dostu olursa olsun bir Avrupalı olduğunu ve terketmesine rağmen yine de hıristiyanlığın etkisi altında kaldığını unutmamalıdır. Türkiye ile pek düşmanca ilişkileri olmayan Fransa'nın dışişleri bakanı olarak bir roman üslûbu ile kaleme aldığı eserinde çoğu yerde tarafsız kalmış, hattâ Osmanlı Tarihi bakımından ilgi çekici iddialarda bulunmuştur. Sultan I. Ahmed'den sonra Taht'a oğlunun değil de kardeşi I. Mustafa'nın geçirilmesi münasebetiyle ileri sürdüğü, Osmanlı Devleti'nde hâlâ Cengiz Han Yasa'sının devam ettiği hakkındaki iddiası bir hayli ilgi çekicidir. Biz böyle bir iddiayı mevcut Osmanlı Tarihleri'nin hiç birinde görmedik.

Türkler hakkında yazılan her şeyin Türklerin bilmesini prensip olarak kabul ettiğimizden bu eserin Türk okurlarına ve tarih araştırıcılarına faydalı olacağını umarız.

Mehmet UZMEN

BİRİNCİ KİTAP

ÖNSÖZ

I

Hiç bir milletin tarihi, Türklerinki gibi bu kadar önemli şartlar altında kaleme alınmamıştır. Bir milletin başına felâket ve adaletsizlik geldiği zaman, ona karşı adaletli olmak ve teessür duymak lâzımdır. Gelecek nesiller, aynen adalet gibi, zayıfları korumayı ve ezilenlerin intikamını almayı arzu ederler. Milletler, tarihte, bazen cezalandırıldıklarını, bazen de intikamlarının alındığını, haklı çıkarıldıklarını ve zaferlerini bulurlar.

Nâmlarının ve ırklarının yok olma tehlikesi karşısında derin uykularından sıçrayarak uyanan, barış zamanında denizlerinden ve karalarından saldırıya uğrayan, öz yurtlarında hakarete mâruz kalan, bağımsızlıkları ihlâl edilen, sayıca çokluğu hak ve demiri ad olarak alan şu moskof orduları tarafından limanlarında yakılan, her tarafı işgale uğrayan Türkler, ellerinde kalan sınırlarında, dimdik, ümitsizlik silâhlarıyla, Türkiye'nin kendi kanında canlanacağını veya şanlı ölümleriyle yok olacağını anlamak için önlerine ve arkalarına bakmadan savaşıyorlar.

Eğer Avrupa bundan duygulanmıyorsa, dikkatli olmak zorunda değil midir? Haçlı Seferlerinden kalan

dinî nefretlerin antipati uyandırdığı Osmanlılar'ın geçmişte ne olduğu, şimdi ne oldukları ve yakın bir gelecekte ne olacaklarını açıklamak zamanı gelmiştir. Bu nefret, dünyanın dengeye ulaşması ve ırkların medeniyetlerinin çıkarları karşısında asırdan asıra zayıflamaktadır. Bundan böyle, milletler yeryüzünde birbirlerini öldürmelerinin ve birbirlerinden nefret etmenin sebeplerini dinde aramayacaklardır. Artık birbirlerine, budist mi, musevî mi, hıristiyan mı, müslüman mı, katolik mi diye sormayacaklar; fakat çalışkan mı, adaletli mi, hoşgörürlü mü, kahraman mı, namuslu mu, vatansever mi, yeryüzünde asırlar boyu kendilerine düşen toprak üzerinde yaşamaya muktedirler mi diye soracaklardır. İşgal ettikleri toprak veya deniz parçasını başka bir ırkın tehdit edici ve evrensel saldırılarına karşı savunabilme imkânlarını soracaklardır. İstilâcı bir ırkın sanki tabiatüstü bir âfet gibi, toprakları, denizleri, milliyetleri, kentleri, dinleri, medeniyetleri, hürriyetleri ve ticareti işgal etmesine korkakça izin mi verecekler yoksa onu yatağına sokmak için önünde engel olarak birleşecekler mi, diye birbirlerine soruyorlar.

Bu soruya Türkiye cesaret ve kahramanlığı ile, Avrupa ise vicdanın ayaklanması ile cevap veriyor.

Hayır, Avrupa Rusya'nın mutlak kudreti karşısında, bir tabiat felâketi gibi çaresiz kalmayacaktır. Yerinden taşan Kuzey, vaktini şaşırmıştır. Türkiye henüz ölmemiştir; ve ileriyi gören, metîn Batı, Doğu'daki bu toprakları ve bağımsız ırkları bir tek halkın istilâsına bırakmayacaktır.

Batı hiç bir zaman bu kadar ileri görüşlü ve olgun olmamıştır. Bir zamanlar iki şair, Fransa'da Chateaubriand, İngiltere'de Byron, Fable (*) daki ilâhlar adına Osmanlılara karşı, düşünce yoluyla haçlı seferi yaratmak istemiştir. Yazarlar kanaatleri, şairler heyecanı yaratırlar. Şiirin yarattığı heyecan, Devlet adamlarına rağmen Yunanistan'ı kurtardı. Hayâl gücü bundan memnun kaldı. Siyaset zamanla doğrulanan ön yargılar elde etti. O zamanlar genç olan biz bile, doğuda geçenleri bilmeden, ne insanları, ne yeri tanımadan, Yunanlıların eski medeniyetleri için hayranlık duyarak Osmanlılara karşı haksız davrandık. Biz de herkes gibi aldandık. Doğuyu ve Batıyı moskof istilâsına karşı koruyan Osmanlı İmparatorluğunu parçalamamak ve Yunanistan'ı himâye ederek Osmanlı camiası içinde federal bir devlet hâline getirmek icap ediyordu. Navarin'deki haksız ve zâlim yangın Rusya için sevinç ateşi oldu. Bu ateş Sinop'u müjdeliyordu.

O zamanlar imparatorluğu yöneten ve devletinin kalkınmasını hoş görü ve Avrupa medeniyeti ile sağlamaya çalışan Sultan Mahmud, büyük güçlerin intiharını ve mantıksızlığını öğrenince göz yaşlarını tutamamış ve ülkesinin bu soğukkanlı cinayete katılmasını mazur göstermek isteyen bir yabancı diplomata şu sözleri söylemiştir: «Tek başıma moskof istilâsına karşı koruduğum Avrupa'nın beni yok etmek için moskoflarla birleşmesini görün! Benden sonra Avrupa istilâ ve yok edilmek mi istiyor?

(*) Fransız yazarı La Fontaine (La Fonten)'in masalları (çeviren)

— Haklısınız; fakat Avrupa için endişe etmeyin. Bir gün gelecek, sizin gayretinizi anlayacak ve sizin denizlerinizde, Navarin'de gemilerinizi yakan Rus gemilerini yakacaktır; diye diplomat cevap vermiştir.

— Lâilâheillâllah, diyerek yüzünü ellerinin arasına alan Mahmud şüphesiz oğlunu düşünerek, inşallah arzusu gerçekleşir, diye bitirmiştir.

Arzusu gerçekleşecektir.

II

Bugün, artık Osmanlı veya Hıristiyan diye bir şey yoktur; önemli olan bütün milletlerin bağımsızlıkları ve tecavüzden korunmalarıdır. Avrupa için felâket çanı Petersburg'ta çalınmıştır. Tüten bir ocak kalmasını isteyen halklar silâha sarılmalıdırlar. Bize göre, büyük güçler bu çağrıyı duyurmak için geç kalmışlardır.

Çağrı şimdi duyulmaktadır, o halde konuşmak zamanı gelmiştir.

Kendi ülkesinin iç rejimi hakkında antipati duymak veya tercih yapmak, takdir veya takbih etmek kişisel vicdanın hakları sayılabilir. Hükûmetin meseleleri üzerinde bazen üzüntüyle bazen de vatan düşüncesiyle, hürriyetin az olduğu zamanlar susmak mümkün olabilir. Bu gibi şeyler, milliyet duygusunun temellerini sarsmadan, zihnimizi üzüntüye boğar. Hükûmetler, cemiyetler değildir, onların bir şekli ve parçasıdır. Parça kırılınca, elbiselerin çıkması gibi, vatanı meydana getiren bütün unsurlar yerinde kalır.

Fakat, hükûmetlerin bu şekilleri ve mekanizması, zamanla, durumla, halkın takdiri veya cesaretini kaybetmesiyle geçen bir şey ise, bu halkların sînesinde kalıcı, hayat verici, hattâ millî varlığının esasını teşkil eden ve bir defa kaybedilince bir daha ele geçmeyen şeyler de vardır. Bunlar, milletin dış menfaatleri, dünya üzerindeki yeri, yeryüzündeki izafî önemi, güçlerin dengelenmesindeki öz ağırlığı, sınırları, denizleri, ittifakları, ve nihayet onun coğrafyasıdır. Bu önemde menfaatler için, vatanseverliğin verdiği bağımsızlıkla, daima ve heryerde düşündüğünü söylemek lâzımdır; zira bu gibi şeyler günlük değil, ülkenin ebediyetiyle ilgilidir. Büyüklükleri ve süreleriyle, hükûmetlerin süresini ve değişikliklerini aşarlar; sülâlelerden veya cumhuriyetlerden önce gelirler; diktatörlük ve imparatorluklardan sonra da yaşarlar. Bu sürekli çıkarlarının zorluklarla karşılaştığını veya tehlikeye düştüğünü görüpte susanlar, sadece gerçeğe değil kendi vatanlarına da ihanet ediyorlar demektir.

İşte bu sebepler bizi yazmaya zorlamıştır.

III

I. François'dan beri Fransa ile Türkiye'yi birbirine bağlayan geleneksel siyasetin sayısız sebeplerine dair analize girişmeden önce Osmanlı İmparatorluğu için bir tek söz söyleyeceğiz: Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ve Asya'da, coğrafî, askerî, siyasî bakımdan 2 milyon kilometre kadar bir yer tutmaktadır, ve bu yer, eğer Osmanlı İmparatorluğu kaybolursa sadece Rusya tarafından doldurulur. Eğer Avrupa, neticede, bir hal-

kın imhasını Çar'a bırakırsa ki, o Avrupa, bu dünyanın en mükemmel iklimlerinin, en verimli topraklarının, en zengin limanlarının toplandığı kıyıların, ticarete en elverişli adalar topluluğunun, anahtarını elinde tutmadığı en aşılmaz boğazların, denizciliğe en uygun denizlerin ve eskiden olduğu gibi bütün dünyanın merkezi olacak bir kentin içinde bulunduğu 2 milyon kilometre karelik alanı boş bırakmak niyetinde değildir, olduğu gibi Rusya'ya geçecektir.

Türkiye'nin yerine Rusya!

İşte, bugün Fransa, İngiltere ve bütün Avrupa için düşünülmesi gereken bir tercih.

Bütün bunlar söylendikten sonra, Osmanlı İmparatorluğunun dünya siyasî haritasından silinmesi veya kalması için başka hiç birşey ilâve edilemez. Sadece bir dakika mesele üzerinde düşünülsün yeter! Tercih kara ve deniz üzerinde Fransa ve Avrupa'nın hayat veya ölüm kelimeleri ile yazılmıştır. Ya Osmanlı İmparatorluğu yerinde kalacak, ya da Fransa kendi yerini kaybedecek. Fransa için, İngiltere için, Asya, Afrika, İspanya, İtalya için; ve hattâ, biraz daha hareketsiz kalırsa zamanı gelince kendisini de boğmak için, okşamaya devam eden ihtirasın kurbanı olan Avusturya için, hep aynı tercih!

IV

1815 Anlaşmasından önce ve o sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu büyük devletlerin ortak menfaati olan barış sistemi içine dahil olmuştu. Bu imparatorluk

kendi içinde, ölçüsüz bir şekilde gelişen bütün imparatorlukların geçirdiği safhaları taşıyordu. Fakat gerileme devirlerinde bozulan imparatorlukların aksine, Osmanlı İmparatorluğu, toprak kaybederek, Avrupa ile teması sonucu, medenileşiyor, gençleşiyor, Avrupalılaşıyordu. Şimdiki sultanın babası, gözüpek Mahmud, ülkesinin yenileşmesi uğrunda tahtını ve hayatını üç defa tehlikeye atmıştı. Yeniçerileri, ayaklanmaları ile suçüstü yakalayarak, tarihin en destanî ve en doğru olarak kaydedeceği bir darbeyle yok ettikten sonra, Doğu'nun Batı ile kaynaşmasını sağlamak için hoşgörüye dayanan büyük düşüncelerini yerine getirmeye çalıştı. Önyargılılar ve yobazlar, yeniçerilerin cesetleri ile beraber gömüldüler.

İşte o zamanlar Avrupa, Yunanistan'ın İmparatorluktan koparılması ve Türk deniz filosunun Rus'lar lehine imha edilmesi hâtâsını işledi. 1840 yılında, her yerde yanlış yolda olunduğunu açıklamağa çalıştığımız daha hâtâlı bir politika takip edilmeğe başlandı. Bu sefer Sultan'a karşı ayaklanmış bir Mısır paşasının tarafı tutuluyordu. Fransız hükûmeti, zaten zayıflamış olan İmparatorluktan, Mısır, Suriye, Arabistan ve hattâ Toroslar'a kadar olan iller ile adaların koparılması için, bütün Avrupa'yı savaş ile tehdit etti. Açıkça Türkiye'yi bir kenara itip, bu imparatorluğun eyâletlerini paylaşmak çok daha doğru bir yol olurdu. Avrupalılardan meydana gelmiş bir konfederasyon, hiç olmazsa koparılan toprakları Rusyanın hâkimiyetinden koruyabilirdi. 1840 Fransa'sından tam destek gören İbrahim Paşa'nın Nizib'teki zaferi, Sultan Mahmudun ölümüne ve İmparatorluğun bir maceraperestin eline düşmesi-

ne sebep oldu. Hemen Fransa'dan bir korku çığlığı yükseldi. Kamu oyunu kaybeden hükûmet filosunu çekmeyi ve hâtâsmı anlayarak şerefi ile meseleden sıyrılmayı kabul etti. Londra'da 15 Temmuz anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü garanti altına alındı. Avrupa'nın bu jesti ve Suriye'ye çıkarılan bir kaç bin Avusturyalı, şimdiye kadar yenilmez diye tanınan İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır Ordusunun bozguna uğramasını ve tekrar Nil kıyılarına dönmesini sağladı.

V

Sultan Mahmud kendi politikasının ters sonuç vermesinden ve 1840 yılındaki Fransa'nın yanlış siyaseti yüzünden ölünce yerine oğlu Abdülmecid geçti. Yeni padişah İmparatorluğun nispeten iyi bir devrinde tahta oturuyordu; zira inkılâpların pek çoğu yerine getirilmiş ve bir inkılâpçının kendi etrafında yarattığı nefret Mahmudun ölümü ile beraber kaybolmuştu.

Şimdiye kadar hiç bir genç hükümdar onun kadar bir imparatorluğu barış yoluyla düzeltme kabiliyetine, hem karakterce, hem de dış görünüşçe sahip olmuş değildir. Burada, Abdülmecid ile bir kaç yıl önce yaptığımız uzun bir görüşmeden sonra kaleme aldığımız gerçek bir portre sunucağız. Avrupa'dan binlerce tanık bu portrenin hayal gücü veya aşırı sempati ile etkilenmeden yazıldığına dair şahadet edebilirler.

Abdülmecid bizi İstanbul'daki saraylarının gürültü ve debdebesinden uzakta bir köşkte kabul etti. Aşağı-

da, o zamanki sayahat notlarımızdan buluşma yerimizin ve padişah'ın tasvirini aynen aktarıyoruz.

VI

«İstanbul'dan ayrılıp çıplak tepeleri aştıktan sonra, bir derenin çizdiği küçük bir vâdinin dibinde, fundalıklar arasından geçerek ıslak kum üzerine çizilmiş üç, dört patikanın birleştiği ağaçlıklı bir yol kavşağında attan indik. Bizi sol taraftaki karanlık patikadan götürerek, düz kiremitli kare biçiminde bir kulübenin bulunduğu aydınlığa kadar yol gösterdiler. Tek pencereli kulübe, bizim Fransa'nın güneyindeki yoksul bir köy rahibinin evini andırıyordu. Üç basamaklı merdivenle yoldan evin iç eşiğine vardık. Güzel meyva ağaçları gölgeleri ile evi güneş ışınlarından koruyordu. Bu vâdiye isimlerini vermiş olan beş, altı yaşlı ıhlamur ağacı, dalları ile damın üstüne yaslanmış gibiydi. Merdiven önünde, ilk bakışta göze çarpmayan bır fıskiye, ancak yasemin ağacı boyu kadar yükseliyor ve bahçedeki sebzelerin sulanmasını sağlayan, taşlarla çevrili bir havuza melânkolik bir sesle dökülüyordu. Havuzun alt kısmında, çeyrek dönümlük bir sebze bahçesi yemyeşil uzanıyordu. Padişah'ın köşkünün yirmi adım berisinde bir Türk bahçıvan ve ailesi küçük evlerinde barınıyorlardı. Bahçıvan ile çocukları, ellerinde çapaları ve su kovaları, sanki hükümdarlarından binlerce kilometre uzakta, kendi bahçelerinde dolaşırmışçasına rahatlıkla, patikalarda bir aşağı, bir yukarı gidip geliyorlardı. İşte, Asya'nın, Avrupa'nın, Afrika'nın birer parçasına sahip olan hükümdarın dinlenme ve çalışma

yerlerinden en fazla itibar ettiği yer burasıydı. Şimdi onun kapısındaydık ve kendimizi ancak dünyadan elini eteğini çekmiş, babasından kalan bir avuç toprak parçası içinde, bir orman kenarında yaşayan yoksul birinin evinin eşiğinde hissediyorduk.

VII

Abdülmecit henüz gelmemişti. Bahçeye bakan köylü, çitin tahta kapısını açarak bizi içeri aldı. Köşkün kapısı, havuzun suyunun serinliğinin, şırıltısının ve rüzgârının girmesi için açık bırakılmıştı. Geçerken, içeri kaçamak bir bakış fırlattık! Dört duvarı da gri renkte yağlıboya ile boyanmış, geniş bir salon, ortada çakıl taşlarından mozaik gibi işlenmiş bir yol, beyaz pamuklu çarşafla örtülü salonu çepeçevre saran bir divan, ıhlâmurlardan birinin muazzam gövdesi ile yarı yarıya kapanmış bir pencere, mozaik yolun ortasında fıskıyenin damlalarından tatlı nağmeler çıkaran küçük bir havuz. Başka hiç bir mobilya, hiç bir süs. Köşk yalnızlığı ile süslenmiş, su sesi ve loşluğu ile döşenmişti. Asya'nın dağlarında ve vâdilerinde doğmuş olan çobanların çocukları bu müslümanlar, kır hayatına karşı duydukları hasreti tâ saraylarına kadar getirmişlerdi. Kadın, at, silâh, kaynak, ağaç, işte bir Osman oğlunun beş cenneti.

... ...

«Köşke girerken gözlerimle sultanı aradım. Duvarla pencere arasında, salonun en karanlık köşesinde, he-

men hemen silinmiş bir şekilde ayakta duruyordu. Sultan Abdülmecid, yaşından daha olgun gösteren yirmibeş, yirmialtı yaşlarında genç bir adamdı. Endamlı, ince, zarif bir görünüşü vardı. Başının hareketleri, genç İskender'in heykelindeki zarif ve asil duruşunu andırıyordu. Hatları gayet muntazam, alnı yüksek, gözleri mavi, kaşları, Kafkaslılarınki gibi, kavisli, burnu düz, dudakları düzgün ve hafif aralıktı; insan karakterinin en belirgin unsuru çenesi sağlam ve oturaklıydı. Bütünü ile hükmedici değil çekici bir hâli vardı; endişe duyulacak değil, sevilecek bir insan havası vardı. Bakışlarında alçakgönüllülüğün mahcubiyeti, ağzında melânkoli, duruşunda vakitsiz bir yorgunluk seziliyordu. İnsanda, bu genç adamın zamansız yorulduğu ve ızdırap çektiği intibaı uyanıyordu. Karşısındakini etkileyen şey ağır ve olgun bir hassasiyet taşımasıydı. Bu adamın düşüncesinde bir millet gibi derin ve kutsal birşey taşıdığını ve bu yükün ağırlığı ile değerini hissettiğini insan kendi kendine söylüyordu. Davranışlarında ne bir gençlik, ne bir hafiflik. Genç bir hükümdardan ziyade, genç bir din adamını andırıyordu. Bu yüz insanın yüreğinde derin bir hüzün bırakıyordu. İnsan kendisini hükümdarlığa adamış biri; şimdi genç, yakışıklı, kudretli fakat ilerde, mutlaka hür, mutlu ve endişesiz olamayacak. Büyüklüğü içinde mesuliyetini kavradığı farkedildiği için, ona karşı hem merhamet, hem de sevgi duyuluyor. Taht onu beşiğinden beri avcuna almış; imparatorluğunda o hariç herkes mutlu olabilir.

«Basit, düz elbisesi ile mâtemli gibi duruyordu. Koyu kumaştan uzun bir ceket dizlerine kadar iniyor, siyah ayakkabıları üstünde bol plili bir pantalon görü-

nüyordu. Halkı cezbetmek için sadece yüzünün ifadesi yeterliydi. Majeste'de gördüğüm bu melânkoli iln heyecanlandım, ilgilendim ve içlendim.

... ...

«Görüşmeden ayrılırken arkadaşlarıma düşüncelerimi açıkladım: — Bir halkın yeniden doğuşunda, böyle bir genç adamın ortaya çıkması ne büyük bir kader! Kendisini hep böyle ödevlere vermesi için bütün dillerden en derin dualar onun olsun!

«Kalbinde sağladığı gibi, gerçekte de Avrupa ile Doğu'yu, islâm dünyası ile hıristiyan dünyasını hoşgörü ile birleştirmesini Tanrı'dan dileyelim! Sadece iyi ve büyük olmak kâfi değildir, hükümdar olmak lâzımdır; yalnız hükümdar olmak da yetmez, genç olmak lâzımdır; yine iyi, büyük, hükümdar ve genç olmak da yeterli olmıyabilir, aynı zamanda sevilmeli, anlaşılmalı, kendi çağma zıt düşmemeli. Abdülmecid bütün bunları şahsında toplamıştır. Tanrı, ona ait olan kırk milyon insanı, kıt'aları, denizleri, dağları, nehirleri takdis etsin!»

Yukarıya hâtıralarımızı aktardığımız için okuyucu bizi affetsin. Ama, bu imparatorluğu kuran ilk padişahları tasvir edeceğimiz için, bunların sonuncusu olan Abdülmecid'i burada anlatmakta fayda gördük.

VIII

İşte, medenîleşme savaşında verdiği eserlerle Avrupa ile Asya'da takdir edilen, ırkı ve dinî ne olursa

olsun kendi tebaası tarafından sevilen ve kişiliğine lâyık insanlarla çevrili bulunan bu mâsum, çalışkan, barışsever hükümdâra, Rusya, kendi sarayında hakaret etmek için bir elçi gönderiyor, hakaretlerine destek olması için bir orduyu, ve gemileriyle limanlarını yakmak için de bir filoyu seferber ediyor.

Abdülmecid'in suçu nedir? Halkını çağdaş medeniyet seviyesine getirmeye çalışırken, gitgide onu güçlendiriyor, her geçen yıl onu Batı'nın geleneklerine ve dayanışmasına sokuyordu. Kendi adına vezirleri tarafından ortaya konmuş şu prensipleri bütün kalbiyle ve düşüncesiyle yerine getirmeye çalışıyordu.

«Siyasî, sosyal ve dinî şartları, müslümanlar ve hıristiyanlar arasında öyle eşit kılmalı ki, imparatorluk içinde her ırktan ve her dinden bir tek ve aynı halk meydana gelsin; yani Türkiye topraklarında yaşayan çeşitli milliyetler tarafsızlık, tatlılık, eşitlik ve hoşgörü ile milletleştirilsin; bu halk toplulukları tek tek kendi şereflerini, şuurlarını ve güvenliklerini, sultanın himâyesindeki monarşi ile idare edilen bu imparatorluğun devamında bulsun.» (Abdülmecid'in sözleri)

Avrupa'nın kalbi ile beraber, olaylar da bu sözlere cevap veriyorlar. İzmir'i, İstanbul'u, Suriye'yi, Lübnanı gezin; manastırlara, hıristiyan misafirhanelerine, mâbedlere, erkekler ve kadınlar tarafından yönetilen hastahane veya din okullarına girin ve içlerinden birinin imparatorluğa karşı saygı duyup duymadığını sorun. Hepsi birden, impartorlukta uygulanan tarafsızlığı ve Sultan'ın adını takdis edeceklerdir. Lübnan'ın ku-

zeyinde ve güneyinde, dağlarında, köylerinde, kasabalarında ve şehirlerinde raslanan inanç hürriyetine Fransa'nın hiçbir şehrinde raslanamaz. Artık o topraklarda din şehitleri aramak boşuna, her şey hür. Avrupalı, Rusya'nın süngüleri ucunda nasıl bir inanç hürriyetinin tehdit edildiğini bilmelidir.

IX

Bütün dünya, Abdülmecid'in ülkesinde tasarlanan yeniliklerin gerçekleşmesini seyrediyordu.

Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvetlenmesinde, disiplinli ve vurucu gücü artan bir orduya sahip olmasında, Rusya'nın yayılmasına karşı engel olucu, öncü bir kuvvet görüyordu. Biz de, Fransa'nın dış çıkarlarını gözetmekle görevli olduğumuz zaman, Avrupa'nın yine alevli günler yaşadığı sıralarda, İstanbul'daki elçimize, şu kısa, fakat kesin açıklamayı yaptık:

«Türkiye ile Rusya arasında savaşı tahrik etmeyin. Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya karşı her türlü saldırıdan vazgeçirmeye çalışın; ancak Ruslar, Avrupa'nın içinde bulunduğu buhranlı durumdan faydalanarak Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit etmeye veya saldırmaya çalışırlarsa, sultana söyleyin ki Fransa, Türkiye'nin mecburî müttefikidir ve sultan Fransa'nın sadece filolarını değil, bütün ordularını kendi ordusu gibi kullanabilir. Eğer Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân ederse, Fransa, İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında derhal üçlü bir ittifak olacaktır.»

Rusya bu sözleri işitti ve yerinde kaldı; Türkiye Fransa'nın bu açıklamasını hiçbir zaman kötüye kullanmadı ve Rusya'yı tahrik etmekten kaçındı. Sen Petersburg, tasavvur ettiği büyük cinayete bahane bulmaya çalışırken, savaşın sadece geciktiğini düşünüyordu. Fransa en uygunsuz zamanda Kutsal Yerler meselesini ortaya atmak hâtâsını işledi. İşi gücü olmayan bazı elçiler, yapacak bir şey bulamayınca öncelik hakkı yüzünden rum asıllı rahipler ile çekişen İtalyan veya İspanyol rahiplerin tahrikleri ile bu meseleyle çocuk oyuncağı gibi oynamaya başlarlar.

Biz burada o mânâsız kavgaları anlatmıyacağız. Bir damla kan, rahiplerin kendini beğenmişliğinden ve Hac kıskançlıklarından çok daha fazla önemlidir. Gerçek şu ki, yalnız Türkler o kutsal yerlerin etrafında emniyeti, tarafsızlığı, barışı ve saygıyı sağlamaktadır.
Yunanlılar ile Lâtinlerin arasındaki [1]
ne o kutsal yerlerin tahrip edilmesine, yağmalanmasına sebep olmuştur.

Fazla kurcalanmaması gereken kutsal yerler meselesinin kıpırdandığını görünce ne gibi olayların olacağını tahmin ettik.

Fransa'nın, İstanbul'da bu meseleyi kurcaladığını gören Rusya'nın şüphesiz Doğudaki Yunan—Ortodoks itibarını korumak ve arttırmak için Asyalı Yunanlılara «Eh bizim de Moskova'da bir koruyucumuz var» dedirtecek, gürültülü müdahalelere girişeceği aşikârdı. Sultanın hükûmeti ile Çar'ın elçisi arasında çatışma böylece doğmuş oldu. Bu arada Fransa'nın, Kutsal Yerler hakkındaki talebinin Rusya için kötü bir örnek teşkil

ettiğini ve barışsever bir Tanrı elçisinin yüzünden savaş çıkma ihtimalinin belirdiğini görüp, sürtüşme bahanesini hemen boğmaya çalıştığı bir vâkıadır. Derhal aşırı taleplerinden vazgeçti, notalarının havasını yumuşattı, Rusya'ya tam teminat verdi, ve Türk hükûmeti tarafından, Kutsal Yerlerin idaresi ve hac teminatı hakkındaki milletlerarası hukuk kurallarına uymayı garantiledi. Fransız hükûmetini sadece harbe sebep olacak bütün bahaneleri ortadan kaldırdığı için takdir edebiliriz. Diplomatik güç ve keşişler arası anlaşmazlık bir dünya barışına asla değişilemezdi.

XI

Fakat Rusya bundan memnun kalmadı. Kutsal Yerler meselesinde, bütün Doğuyu yakacak bir kıvılcımın çıkmayışı, Rusya'yı, sultan'dan kabulü imkânsız ve hemen reddedilecek olan yeni talepler istemeye itti. Bu reddi kendisine karşı hakaret olarak kabul edince, Türkiye'nin istilâsı başladı.

Kabulü mümkün olmayan bu talep neydi? Sadece sultanın hükümranlık ve bağımsızlık haklarından feragatı, imparatorluğu idarede ortaklık ve ortaklığın aslan payı; çok önceleri Bizans imparatorlarının alçakça kabul ettiği, Abdülmecid'in Çar'ın himâyesini kabul etmesi! Padişah'ın himayesinde ve topraklarında yaşayan on iki milyon Yunan asıllı vatandaş o şekilde yabancı himayesine alınacaktı ki, başlarında biri İstanbul'da hüküm süren resmî imparator, diğeri Sen Petersburg'ta bulunan bir koruyucu olacak ve resmî hükûmetin

idarî kararlarına karşı gereğinde Sen Petersburg karşı koyacak, müdahale edecek! Rusya tarafından talep edilen bu karmaşık hükûmet teklifi o kadar saçma ve aşırı idi ki, Türkiye'de sivil ve dinî hükümler bir tek kanun çevresinde görüşülecek, fakat böylece sivil meseleler, güya on iki milyon Ortodoks'un dinî haklarını müdafaa etmek bahanesiyle tamamen dinî hükümlerle halledilmeye çalışılacaktı. Yediyüz bin adamın başında bulunan bir Rus Patriği, İstanbul'daki Divan'ı atlayarak kendi fermanlarını tatbik ettirecekti.

Bu şartlar altında artık İmparatorluk diye bir şey kalmıyordu; bu en berbat şartlarda bir himaye kabul etmek demekti. Çar'ın basit bir teb'ası olan sultan feragat hakkına bile sahip olmayacaktı. Sen Petersburg'un İstanbul'daki temsilcisi kendi fermanlarını yayacak ve öz devletlerinde başkaları tarafından idare edilen vatandaşların hükümdarı sözde bir Devlet Başkanı olacaktı! Böyle bir durumu kabullenmektense, tahttan feragat ederek Konya ovalarına veya Uzak Asya topraklarına çekilmek çok daha güzeldi. Fakat daha başka yapılacak bir şey vardı: O da, Avrupa'nın infialine ve adaletine başvurmak; silâha sarılmak, ırkının, adının, halkının, haklarının, bağımsızlığının ve miras aldığı bütün tahtların ululuğunu savunmak için ölmek veya yenmek.

Türkler de bunu yaptılar ve hâlâ bütün dünyanın hayret ve takdiri arasında on aydır yapmaktalar. Rusya, yaptığı hakaret ve adaletsizlikle Osmanlıları uyandırdı. Kaderciliğe mahkûm olmuş sanılan bir millet, duyduğu nefretle vatansever ve savaşçı bir millet oldu.

Bu halk kadercidir, kabul; fakat kahramanlar seviyesinde kadercidir, çünkü kendi kaderini kendi yapar! Bir milletin, düzgün orduları, malî desteği, idaresi, filosu olmaksızın, modern harbin esaslarına alışmadan, hemen hemen silâhsız ve yiyeceksiz, tükenmez ve dayanılmaz Rus ordularına karşı Tuna kıyılarında mucizeler yaratarak, ümitsizce dövüştüğünü, bütün dünya dikkatle takip etmektedir. Böylece savunulan bir imparatorluk yıkılmaz! Ruslar bir halkı yutmak isterken onu dirilttiler. Bu zamanda hayranlıkla seyredilen bir mucize yaratan merhametli ve hoşgörü sahibi Türkler, Çarların istibdat idaresine karşı mücadele ederlerken, katolik hıristiyanlığın takdirini ve liberal demokrasinin desteğini buluyorlar. Napoleon'un St. Helen'de dediği gibi, Türkler aslında hıristiyanlığı müdafaa ederek Avrupa'nın ödevini yapıyorlar. Tuna kıyılarında kâinatın hürriyeti savunuluyor.

XII

Uzun zamandır, şeytanî görüşmeler yapan Fransa ile İngiltere nihayet tehlike çığlığını işittiler. Büyük güçler ezilenler için ezmek isteyenlere karşı seferber oluyorlar. Avrupa'nın mâruz kaldığı tehlikeyle uygun olmayan yardımlara rağmen, geç kalınmış olsa bile artık müdahale zamanı gelmiştir. Alman saraylarındaki Yunan entrikaları Rusların işine yaramış, İngilizler'in gecikmesine sebep olmuştur. Ancak, İngiliz halkının vicdanı örümcek ağını yırtmayı başarmıştır. Artık barış masasına silâh elde oturulacaktır.

Ne Fransa'yı, ne de İngiltere'yi Dünya barışını sağlamak için, gayretlerini en tehlikeli şekilde zaman geçirme yolunda kullandıkları için ayıplamıyacağız. Adaletsizlik savaşını, ihtiras savaşını, rejim savaşını, kapris savaşım sevmeyiz. Fakat buradaki savaş, ne Tanrı önünde, ne de insanlar bakımından bir savaştır. Düpedüz barışın korunması için bir mücadeledir! Öyle anlar vardır ki, en dokunulmaz prensipler, şiddetle tahrip edilmek istenildiğinde, silâhlanmak ve barış ile insanlığın en son hakkını savunmak için süngüleri göstermek zorunda kalınılır.

Fransa, İngiltere ve Türkiye'yi bugün silâha sarılmaya zorlayan kutsal prensip şudur:

«Barış isteyen bir asırda, Rusya'nın keyfî şekilde ve ceza görmekten korkmadan önüne gelene saldırmasına izin verilecek mi?»

Rusya'nın herkese keyfî savaş açmasına razı olanlar «evet» desin! Bize gelince, «hayır» diyoruz! Bağımsız, medenî ve vicdanlı Avrupa ile beraber hayır diyoruz ve «hayır»'ı Türkiye, Fransa ve İngiltere'nin silâha sarılması ile güçlendiriyoruz.

İçlerinden «hayır» diyen, fakat bunu dost ve düşmanları önünde yüksek sesle söyleyemeyen Avusturya ile Prusya'yı alenen kınıyoruz. Bu güçlerin bir tek kelimesi kan dökülmesini önleyebilirdi. Adaletsiz tarafsızlığı, sessiz saldırı olarak kabul edecek olan İlâhî Adalet bu ülkelerin sessizlik ve hareketsizlerini ağır bir suç olarak yargılayacaktır! Bu iki devlet kendi halklarının mı, yoksa çarın mı dostudur? Ölmüş olan ve

ölecek olan binlerce insanın kanının Rusya'ya lütûf olarak sunulması bunların elinde olan birşey midir? Gerçek dostluk saldırgana şöyle hitap etmeyi gerektirir: «Siz bir adaletsizlik yapıyorsunuz; sizin dostunuzuz, fakat suç ortağınız değil!» Halbuki önlenmesi mümkün olan bir adaletsizliğin yapılmasına izin vermek suç ortaklığı değil midir ve tarafsız kalmak için bu suç ortaklığı çok mu mâsumdur? Haklı bir dâva ile haksız bir dâva arasında tarafsızlık söz konusu olamaz, çünkü insan tabiatında vicdan diye bir şey vardır. O hâlde bu iki Germen asıllı devletin sahte tarafsızlığı ne demek oluyor? Eğer bu Rusya'ya karşı hürmetse, aşırı bir hürmet olur, eğer iki taraf için de ilgisizlik ise, böyle bir ilgisizlik imkânsızdır; eğer bu çardan duyulan korku ise, savaşmaktan korkan kadar âdi bir mağlûp olamıyacağı için, ergeç Almanya'nın işgal edilmesi demektir. Rusya ile sınırdaş olan Almanya ve Avusturya, Türkiye'nin askerî veya mânevî Rus hâkimiyetine girmesi ile tamamen dengesiz kalacak olan Rusya'nın üstünlüğüne karşı ilgisiz kalamazlar. Yoksa açıklama için bulunacak kelime «tevekkül» mü olacak? Almanya'nın tevekkülü mü? Bu Almanlar için bir utanç ve bir son olur. Almanya Türkiye'den daha mı fazla kaderci acaba?

Polonya'dan İran ve Çin'e kadar uzanan Rusya zaten dünya için fazla ağır olmaktadır. Bu ağırlığa bir de Türkiye'nin Avrupa ve Asya'daki iki milyon kilometrekarelik ağırlığı eklenirse, dünya güçler dengesinin hâlini düşünün

Bu konuda, hem kendisi, hem de Fransa için kötü sonuç verecek olan gafilâne bir davranışla Türklere

karşı Rusya'nın müttefiki olan bir adamın görüşlerini açıklayalım.

Bilindiği gibi Napoleon konuşmayı çok sever fakat cevaplardan pek hoşlanmazdı. Yakınlarının «gevezelikler» olarak nitelediği, yankı yapması için tarihî konuşmalar yapardı. Bir zamanlar mabeyincisi olan Rambuteau kontu'nun Tuileries sarayında yine bu iç dökme sırasında kaydettiği bazı hükümler vardır. Bu konuşmalar sadece konuşanın kişiliği yüzünden değil, fakat zihninden geçen fikirlerin zenginliği ve fevkalâdeliği için hâfızalarda yer etmiştir. Ocak 1815 sıralarında etrafında kumandanları ile sohbet esnasında, birden Napoleon, sanki gözlerinin önünde geleceğin hayaleti canlanmış gibi, konuşmayı kesmiş ve şu sözleri söylemiştir: «Ne yazık ki, en iyi hazırlanmış plânlar bile, en umulmadık şartlar altında değersiz oluyorlar! 1812 yılında bütün Avrupa'nın başında, bütün güçlere hükmeden ben, nihayet Rusya'yı işgal etmenin zamanı geldiğini sanmıştım. Onun önünde öyle bir engel teşkil edecektim ki, hiç bir zaman yerinden taşmasın. Böylece bu devleti en az bir asır gerileteceğimi umarken, onu bir asır ileriye götürdüm! Eğer İstanbul'u bir gün eline geçirirse, hem Baltık'a, hem de Boğazlar'a dayanarak, Asya ile Avrupa'yı boyunduruğu altına alabilir. Ah! eğer İstanbul'daki Türk hâkimiyetinin denge sağlamadaki önemini daha önce farkedebilseydim!»

XIV

Ordularını, efendileri uğrunda düşünmeden ölüme giden altmış beş milyon kişiden teşkil eden bir çarın,

kırk milyon Türk, Arap, Yunanlı, Ermeni, Çerkez, Dürzî ve Abazayı eline geçirdiği, Rusya'nın korkusundan titreyen yirmibeş milyon İranlının da buna eklendiği düşünülsün! Tek bir despotun elinde, geri kalan yüz yirmi milyonu ezmek için, yüz otuz milyon insan!

Avrupa ve Asya'nın gölü Karadeniz ne olacaktır? Rusya'nın gemilerini inşa ettiği ve talim yaptırdığı sessiz bir deniz; ve nihayet bir gün bu gemiler, Çanakkale'den çıkarak, Akdeniz'e açılacaklar, Barbar kavimlerin bir zamanlar dediği gibi, rüzgâra «Nereden esersen es, bizi nereye götürürsen götür, her yer bizimdir!» diyecekler.

Almanya içinde 900 km yol aldıktan sonra, denizle birleşeceği Doğu'nun güneşine ve zenginliklerine karışacak olan Tuna, birden moskof maniası ile karşılaşacak.

Şimdi Trieste ve Venedik yoluyla Adriatik üzerinde deniz ticaretine başlayan Avusturya gemilerine bu deniz de, Dalmaçya, Epir ve Arnavutluğun Ruslaşması yüzünden tamamen kapanacaktır.

İki boğazın, üç denizin, iki kıtanın ortasına yerleşmiş olan ve ancak, tarafsız, dost ve hür bir elin altında olması gereken İstanbul'a ne olacaktır? İstanbul, Boğaziçi'nin Moskova'sı olacak, sarayların bahçelerine inşa edilecek olan Kremlin, Avrupa gemilerini toplarının namluları altında geçerken seyredecektir.

Akdeniz ise, ya Rus gölü olacak, ya da Avrupa ticaretini iki ateş arasında devam ettirmek isteyen İngil-

tere ile Rusya'nın bir asır sürecek savaş alanı hâline gelecektir.

Ne Korfu'yu, ne Cebelitarık'ı, ne de Malta'yı elinde tutabilecek olan Fransa ne olacaktır? Ya Fransız deniz gücü, İngilterenin deniz gücüne sığınacak, ya da kendi limanlarında Rusya'nın hakaretlerine mâruz kalacaktır. Eğer Rusya Çanakkale'ye yerleşirse, sınırları Marsilya ve Toulon'a kadar uzanır.

Zaten yıllardır Rus diplomasisi ve müdahalesi altında yaşayan Almanya ne olur? Çar arkasında Türkiye ağırlığını duymadıkça Almanya Ruslaşır. Bonaparte tarafından düşünülen Ren konfederasyonu, İstanbul'un düşmesinden sonra Rusya tarafından gerçekleştirilir ve Fransa'ya karşı kullanılır.

Buna karşılık Prusya Polonya'dan önemli bir toprak parçasına ve Ren kıyısı eyâletlere sahip olur; Avusturya da İtalya'yı eline geçirir ve eğer İtalya Fransa'nın çağrısına cevap vermezse, ikiyüz bin Almanın yardımına, kuzeyden inen ikiyüz bin kişilik bir Rus ordusu koşar. Kıt'a Fransa'sı ise kendi sınırlarında, Rusya'nın öncü gücü olan Almanya ile çatışmadan Rusya ile mücadele edemez veya Almanların yardımcısı olan Rusya varken doğrudan Almanya ile savaşamaz. 1815 Anlaşmaları aleyhimize çok kırpılmıştır ve bugün yalnız Rusya onu kendi menfaatleri uğruna bize uygulamaya çalışabilir.

Yalnız kalacak olan İngiltere, arada deniz olduğu için bir müddet daha hür kalabilecektir. Bonaparte'ın ona uyguladığı kıt'a bloküsüne karşı bir de Doğu bloküsü eklenecek, şu anda Tuna kıyılarında olduğu gibi, hazırlanan bir Rus saldırısını endişeyle bekleyecektir.

XV

Gerek toprakları, gerekse denizleri bakımından Türkiye'nin Rusya'ya bırakılmasının sonuçları bunlar olabilir. Dünya uygarlığına gelince, onun sonuçları iki kelime ile ifade edilebilir: Zulüm ve esaret; bir adamda toplanmış çarlık ve ruhanî liderlik; hürriyetleri ile beraber, inançları da fethedilmiş halklar; yeryüzündeki düşünen zihnin ırklarla beraber esareti; çağdaş topluluklarırn geriliğe itilmesi; ve felsefeciler yerine Rus din adamları.

Ruslara barbar demek istemiyoruz. Onlar, Batı milletleri kadar medenîleşmiş, yükselmiştirler. Grek—Slav asıllı olmaları, onlara mükemmel bir zekâ esnekliği ve medeniyetin zarafetini, geleneklerini, lütûflarını vermiştir. Bozkırların ve çöllerin içinden gelen köklü bir millettir.

Yalnız Rus medeniyeti ile bizimki arasında önemli bir fark vardır. Bu iki medeniyet, geldikleri köklere uygun olarak birbirine zıt iki prensibe dayanır. Rus medeniyeti itaat, bizim medeniyetimiz ise muhakeme demektir: Onlar bir efendi, biz kanun isteriz. Onlar köleliği asilleştirirler ve liderlerinin şahsında en uç noktasına vardırırlar, biz ise vatan düşüncesiyle bağdaşmış bir hürriyeti sever, arzularız. Rus medeniyeti esaret gibi sessiz dururken, bizim ki, durmadan düşünür, konuşur, yazar, kısacası devamlı dialog hâlindedir. Ruslara çarın fermanları yeterken, biz mahkeme isteriz. Onlar sessizliğin halkları, bizler gürültünün çocuklarıyız. Onlar geçmişe, biz geleceğe bakarız. Dünyayı paylaşan ve durmadan çatışan prensiplerimiz biribiriy-

le karşılaşınca yok olurlar. Rusya'nın evrensel hâkimiyeti, mâkul düşünce prensibinin, pasif itaat prensibi önünde mağlûp olması demektir. Bu prensip ile beraber onun çocukları olan, Doğu, Yunan, Roma, Almanya, İngiltere, Fransa, Amerika; büyük krallıklar büyük cumhuriyetler, büyük eserler, büyük adamlar, ulu mahkemeler, yüksek felsefeler ve edebiyatlar; san'at, ilim, liyakat, millet, her şey yok olacak; Batı Avrupa prensibi ile beraber hürriyet de kaybolacaktır.

Bize şöyle sorulacaktır: «Siz, kendi hürriyetinizi sık sık askıya alıyorsunuz; şu anda Batı ülkelerine bakın.» Cevabımız: «Güneş tutulması günü söndürmez, sadece geçici bir zaman için ışınların gelmesini önler. Tutulma geçince, ışık gelir. Avrupa milletlerinin şimdiki durumu devamlı değildir, yalnızca bir hâldir, kazadır, yorgunluktur, iki zaman arası dinlenmedir.»

Dünya üzerinde, ne şekilde görünürlerse görünsünler, birbirinden kesin farklı iki medeniyet vardır: Doğu Medeniyeti ile oturan bir medeniyet, Batı Medeniyeti ile ayakta duran medeniyet. Şu anda görünüş olarak birbirlerine benzemekteler.

Ergeç Batı kendine gelecek ve çizdiği yoldan ilerleyecektir. Rusya'ya, Batı dinlenirken gafil avlama fırsatı verilirse, Batı bir daha doğrulamaz veya zincirli olarak doğrulur. Zincirlerini kırar, ama şimdi görüldüğü gibi savaş ederek değil, bütün dünyayı yerinden sarsacak bir ayaklanma ile, ve ancak yenilenlerin yenenlerle beraber yok olduğu bir sarsıntı sonunda.

Şu hâlde, bizzat kendi kurtuluşumuz olan Tuna'ya doğru yürüyelim. Türkiye, hür Avrupa'nın garantisidir.

Ölü zannedilen bir halkta canlı bir millet yaşadığını gördüğümüz için kendimizi tebrik edelim, ve onun tarihini ya tekrar dirilmesi şerefine, ya da bizim mezar taşımıza ithaf ederek yazalım.

ÖNSÖZE İLÂVE

Bu kitabı yazarken faydalandığımız eserler şunlardır:

1) Caussin de Perceval'in Arap Tarihi, Suriye, İran, Arabistan şiiri, gelenekleri, dilleri, inançları; tarihî, dinî ve edebî, az tanınmış bir dünyanın anahtarı.

2) Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Von Hammer'in. On sekiz cilt.

3) Büyük ordu hâkimi, Saad—el din'in Vakayinâme'si.

4) Büyük vezir Lütfînin Vakayinâmesi.

5) Prens Dimitri Kantemir'in minyatürlü Tarihi.

6) Şimdi tanınmayan, ama yarının ölümsüz tarihçisi Gibbon'un Roma ve Yunan İmparatorluğunun çöküş Tarihi.

7) Vertot abbe'si tarafından yazılan Malta Şövalyeleri Tarihi.

8) De Salabéry'nin, kısa, özlü, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi.

9) De Salvandy'nin «Sobieski'nin Tarihi» adlı, Polonya Tarihi.

10) İsveç'in İstanbul'a göndererek, Osmanlı kanunları ve gelenekleri hakkında araştırma yapmasını sağladığı Murace d'Ohssonun değer biçilmez eseri. Sekiz

ciltlik bu eserde, Türkiye dinî ile kanunları ile, idaresi ile, gelenekleri ile en mükemmel bir şekilde anlatılmaktadır.

11) Petis de Lacroix'nın Timur'un Tarihi.

12) Modern Epir'in kahramanını anlatan, İskender beğin Tarihi.

15) Daru'nun en meşhur edebî eseri: Venedin'in Tarihi.

16) Savoy Prenşi Eugene'in Hayatı.

17) Rusya Tarihi.

18) Mezopotamya ve Filistin çöllerinin tasviri için, gezginlerden Chardin, Tavernier, Savary, Tournefort, Chateaubriand ve biz.

19) İngiliz sefiri Malcolm tarafından İran Tarihi.

20) Rus Çariçesi, II. Katerina'nın Tarihi.

21) Tott Baronunun Hâtıraları.

22) Abulfeda tarafından yazılan Muhammed'in Tarihi.

23) Beaujour tarafından kaleme alınan. Osmanlı İmparatorluğu'na askerî bir gezi.

24) Ortaçağın bilinmeyen taraflarını ortaya çıkaran tarihî eserlerden biri: Michaud ve Poujoulat'nın Haçlılar Tarihi.

25) Sédillot ve Marigny abbeleri tarafından yazılan. Arapların Tarihi.

26) İnanç, bilim, keşif ve gelenekler hazinesi bir eser. Père Huc tarafından kaleme alınan «Tibet ve Uzak Doğu'ya Gezi»

27) 1833 Yılında sarayın kütüphanesinde tanımak imkânına kavuştuğumuz tanınmış, tanınmamış bütün Osmanlı tarihçilerinin yazmaları.

28) Yunan ayaklanması ile ilgili tarihler.

29) Suriye şeyhlerinin Arap Tarihleri, ve Dürzî emiri ile yaptığımız şahsî görüşmeler.

30) Onüçüncü yüzyıldan onaltıncı yüzyıla kadar Millî Vakayinâmelerin Buchon tarafından tercüme ve yorumlanmış nüshaları.

31) Aynı yazar tarafından tercüme edilmiş İstanbul'un fethi ile ilgili Yunan Vakayinâmeleri.

32) Saint—Denys'li Juchereau tarafından yazılan İstanbul İhtilâlleri.

33) Nihayet, tarafsız ve yabancı bir gözlemcinin yerler, âdetler, din, tarih üzerindeki kavramları ile, Doğu'daki uzun sayahatleri esnasında bütün ırkların temsilcileri ve imparatorluğun her yerinde, Palmir çölleri Bedevîlerinden, Tuna boyu Bulgar ve Sırplarına kadar, yapılan görüşmeler. (Lamartine'in kendisi).

34) Doğu'daki yerler ve olaylar ile ilgili kitapların tarafımızdan incelenmesi, bu tarihin yazılmasını heves ettirmeden önce eserin yazarını on yıl boyunca etkilemiş ve o ülkelerle haşır neşir olarak, bizde bizden habersiz, onları tekrar anlatmak ihtirası doğurmuştur.

Yukarda okuyucuya sunduğumuz gerçek dökümanlar tetkik edildiğinde belki yeterli görünmeyecektir. Bu kadar güzel anlatımlar içinde, şairane olan tarihçi değil, konudur. Yazar Türk Tarihini yazmadan önce, yabancı okuyucuya İslâm tarihini anlatmayı uygun bul-

muştur. Biz Türk okuyucuların orada anlatılandan çok daha fazla İslâm Tarihini bildiğini kabul ettiğimizden o kısmı atlayarak sadece Türkler ile ilgili kısmı çevirdik. (Çeviren)

I

Başlangıcında Türkler de, Orta Asya yaylalarında gelişen ve zamanı gelince, Çin'e, batı Asya'ya, Avrupa'ya ve hattâ Afrika'ya sel gibi akıp giden göçebe kâbilelerdendi. Çin sınırlarından Tibet'e, Tibet'in eteklerinden Hazar Denizi'ne kadar uzanan bu bakımsız havzada, Dünya'nın en eski devirlerinden beri sadece insanlar ve hayvan sürüleri yetişmiştir. Yeryüzünde İnsan Irkı'nın ayakları altına serilen en büyük otlak orada toplanmış, insanoğlu sütü ve eti ile beslendiği hayvanı, üzerine bindiği atı, postuna büründüğü koyunu, ailesini ve çadırını taşıdığı deveyi hep orada bulmuştur. Toprağı gölgelendiren ve gölgesinde yırtıcı hayvanları saklayan bir tek ağaç bulunmaz. Ot, raslanan tek bitki türüdür. Bir tufan sonunda boşalmış çamurlu ve tuzlu deniz dibini andıran, kalm ve taşsız bir toprakla beslenen, Asya'nın en yüksek tepelerinden, Tibet dağlarından inen ırmaklarla sulanan, bitki tabakasını uzun kış mevsimlerinde koruyan kalın kar tabakasının altında, ilkbaharda bulutsuz bir güneşle ısınan ve düşük sıcaklıkta kavrulmayan ot tabakası, o bölgede kendisine en elverişli ortamı bulmuş, her türlü ağacın, meyvanın, ekinin yerini alabilmiştir. Böylece geviş getiren hayvanları çekmiş, bu hayvanlar da insanları cezbetmiştir. Otlayarak semiren hayvanların tüyleri uzuyor, postları

veya yünleri kalınlaşıyordu. Öldükten sonra da derileri efendilerinin işine yarıyordu. Böyle ülkelerde insanların, beslenmeleri için, tarla sürmeye, sabit evlerde kalmaya ve toprakları çevirerek özel arazî yapmaya ihtiyaçları yoktu. Uçsuz bucaksız topraklarda sürülerinin göçünü takip ederken her tarafa gidiyordu. Bir yerdeki otlak tükendiği vakit, çadırını sırtlayarak bozkırdan bozkıra dolaşıyor, veya deri kaplı, öküzler tarafından çekilen kağnısında ailesini taşıyordu. İskitler gibi, mevsimden mevsime bölge değiştiriyordu. İhtiyaçların sınırlı ve kolay temin edilmesi gibi. Düşüncelerin de kısıtlı kaldığı öyle bir avâre hayat insana ancak kır medeniyetiyle uygun meşguliyetler veriyordu: Aşk, hayal kurma, din ve toprak üzerinde yaşayanlara yeter gelmeyince, sık tekrarlanmayan savaşlar. Guruptan sonra parlak gökyüzüne bakarak gelişen astronomi; kabilenin geleneklerini, masallarla karıştırarak anlatan destanî şiirler, bu halkların yegâne san'atlarıydı. Aile içinde baba otoritesi, baskıya boyun eğme şeklinde değil de kana dayanan mirasla iktidar, nesilden nesile geçiyordu. Bir aile kalabalıklaştığı vakit aşiret hâline geliyor; aşiret reisi de o zaman siyasî bir hüviyete bürünüyor. Arabistan'da şeyh, Orta Asya'da han oluyordu. Aşiretler topluluğu milleti ve ırkı meydana getiriyordu. Bu aşiretlerin, ırkların, milletlerin başkanlarında mutlak otorite toplandığı hâlde, bu otoriteyi hiç bir zaman aşırı derecede tatbik etmezler, aile geleneklerine benzer şekilde, yani belli başlı aile veya aşiret şefleri ile danışarak hüküm sürerlerdi. Sülâle ve monarşi hâline gelmeleri, ancak büyük ordularla yaptıkları seferlerde fethettikleri ülkelerde yerleştikleri vakit mümkün olur-

du. O zaman git-gide geleneklerini değiştirirler; aşiretler kaybolurken, halklar teşekkül eder, krallıklar kurulur, kendilerini halka adayan sülâleler, siyasî iktidarın ilâhî temsilcileri, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgeleri olurlar. Orta Asya'dan gelen şu Türklere bakın; oradan çeşitli yollardan, çeşitli gruplarla yola çıkan, gelenek bakımından göçebe, din bakımından putperest, hayat anlayışı bakımından çoban, yürek bakımından savaşçı yirmi dört Türk aşireti'nin bir de bugünkü durumuna bakın!

Bir kısmı adlarını verdikleri Türkistan bölgesinde yerleşen, diğerleri Hazar Denizi kıyılarından Ermenistan ovalarına kadar yayılan şu savaşçı çobanları bir kenara bırakalım.

Yazımızı, önce islâmiyeti kabul edip, Suriye'ye gelen ve Hicrî 627, yıllarında, Milâdî onüçüncü asırda, adım adım Küçük Asya'yı fetheden ve Osmanlı İmparatorluğunu kuran diğer Türklerle sınırlayalım.

II

Milâdî 1285 yıllarında Konya'daki Selçuk Sultanı, dağınık Türk topluluklarından biri olan Ertuğrul'un aşiretine, «kara dağlar» yöresinde, «otlaklar ülkesi» denilen, Ankara şehrinden pek uzak olmayan, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki işlenmemiş toprakları verdi. Ertuğrul ve elli bin adamına bu toprakların bağışlanması. Moğol istilâsı sırasında gösterdikleri yararlıktan dolayı gerçekleşmiştir. Ertuğrul'a fazladan, Saraycık kentinin idaresi de verildi. Bu ülke eski Frigya'nın bulundu-

ğu yerlere raslıyordu. Bugün, Haçlı Seferlerinde önemli yeri olan Dorylée (Eskişehir) kenti yakınlarında, bahçe ve bağların süslediği bir yamaçta, Osmanlıları vaad edilen topraklara götüren Ertuğrul'un kabri bulunmaktadır. Bu türbenin civarında, Osmanlı Türklerinin babası ve Ertuğrul'un oğlu, Osman veya Otman'ın sevgilisi güzel Malhatun'un yaşadığı, İtburnu kasabası vardır. Daha ilerde, İnönü yakınlarında, Osman'ın silâh arkadşlarından bir ihtiyarın adını taşıyan Akbıyık kenti bulunur.

Frigya dağlarının ortasında, bu vâhâya yerleşen Ertuğrul, Patrik Jacop'unki gibi bir rüyâ gördü. Rüyâsında, yabancı topraklarda ilerlerken, Tanrı'nın sevgili kullarından olan gezgin dervişlerden birinin yanında konuk oluyordu. Yatacağı odanın duvarında asılı bir kitap dikkatini çekti. «Bu kitap nedir? diye dervişe sorunca; Bu Tanrı'nın kelâmı, Kur'an—ı Kerîm», diye cevap aldı. Yaşlı adam çekilince, Ertuğrul, gizlice duvardaki kitabı aldı ve bütün gece, ayakta gözünü kırpmadan okudu. Şafak sökerken, uykuya dalınca, rüyâsında ilâhî bir ses işitti: «Madem ki benim kelâmımı bu kadar hürmetle okudun, oğulların ve torunların ebediyyen bu topraklar üzerinde saygı göreceklerdir.»

Ertuğrul, türkçede doğru yürekli adam demektir.

Bir zaman sonra, Ertuğrul'un oğlu Osman dünyaya geldi.

Savaşacak ve sevecek yaşa gelince, babasının mirası üzerinde, kahramanlığı ve iyiliği ile gönülleri fethetti. Suriye Toroslarının kenti Adana doğumlu bir bilgin

Arap şeyhi, İtburnu kasabasına gelerek Türk'lere ülke yönetme yasalarını öğretti. Bu bilgini sık sık ziyaret eden Osman, gözlerin zenginliği anlamına gelen, şeyhin Malhatun adlı kızını gördü ve beğendi. Edebalı * adlı şeyhten, kızını evlenmek üzere istedi. Osman'ın sülâlesinin gözü pekliğinden ve tanınmamış olmasından dolayı kızının sadeti üzerinde endişelenen şeyh, Malhatun'u vermedi. Genç kızın güzelliğini bilen başka komşu prenslerin de tâlip olmaları bir sonuç vermedi. Osman yıllarca rakipleriyle mücadele etti. Sabır, Tanrı'nın katında en fazla mükâfat gören şey olduğu için Osman'ın sebatı Edebali'nın yüreğine dokunuyordu.

Bir gün, kederli fakat eskisi kadar sebatlı Osman, Edebalı'ya gelerek o gecelik konuğu olmak istedi; hiç olmazsa Malhatun'u bir an görmek istiyordu. O gece Ertuğrul'unki gibi bir rüyâ gördü. Bu rüyâda, Edebalı'nın göğsünden çıkan dolunay, gelip kendi göğsünün üzerine konuyordu; sonra, önünde bir ağaç peydah oluyor, dalları sür'atle büyüyerek, üç kıt'anın, Asya, Afrika ve Avrupa'nın ufuklarına doğru uzanıyordu. Dört büyük dağ, Kafkas, Atlas, Toros ve Hemus (Balkan), ağacın yüklü dallarına alttan destek oluyordu. Dağların eteklerinden ise dört nehir doğuyordu: Dicle, Fırat, Nil ve Tuna. Yatakları, giderek genişliyor ve yeşil otlakları, sarı başaklı tarlaları, kara ormanları katediyor, dört denize üzerinde gemiler taşıyarak dökülüyordu. Kuleler kaleler, kubbeler, minareler, dikilitaşlar ve piramid-

---

(*) Edebali, adından da anlaşılacağı gibi, Arap değil Türk'tür. *(Çeviren)*

ler, gül ve servi ağaçları ile bezenmiş ovaların etrafında hilâl şeklinde bir taç meydana getiriyorlardı. İlâhî bülbül seslerine benzeyen melodilerle, duaya çağrılar, bu yüksek binâlardan her tarafa yayılıyordu. Birden, ağacın dal ve yaprakları mızrak ucu veya kılıç gibi parıldamaya başlıyorlar, âni esen bir rüzgârla İstanbul'a doğru yönleniyorlardı. Derken, İstanbul, iki zümrüt arasında gök yakut gibi parıldamaya başlıyordu. Bu, Osman'ın dünya'nın başkenti ile evlenmesini gösteren yüzüktü. Uyandığında, parmağında yüzüğü gördü.

III

Genç savaşçı, uyandığı zaman, gördüğü rüyâyı Malhatun'un babasına nakletti. İhtiyar adam kendi göğsünden çıkıp Osman'ın göğsünde kavbolan dolunay'ın kızı Malhatun ve evrensel dalları olan ağacın, Osman'ın soyunun ululuğunu gösteren bir işaret olduğunu inkâr edemedi. Tanrı'nın bu tabiatüstü müdahalesi karşısında, kızını vermeyi kabul etti. Osman, o zaman müslümanlığa tam olarak girmediği halde, aşk kısa zamanda bu işi hâlletti. Genç Türk'ün, Suriye'li güzelle olan evliliği, müslüman geleneklerine göre, Edebâli'nin arkadaşı, Turud adında bir derviş tarafından kutlandı. Osman, Turud'a (1) mükâfat olarak, rüyâsı gerçekleştiği vakit, küçük bir vâdi kenarında bir câmi ve bir ev vaad etti. Güçlü olduğu zaman, Osman vaadini unutmadı ve yerine getirdi. Turud'un adı, nesli, evi ve camii hâlâ «Ermeni» yakınlarında yaşamaktadır.

(*) *Kumral Dede olması gerek. (Çeviren)*

IV

İki sevgilinin birbirine kavuşmasından bir müddet sonra, Türklerle Rumlar arasında çıkan çatışmalar sayesinde, rüyâ gerçekleşmeye başladı. Bitişik otlakların mevcudiyeti, çobanların karşılıklı mücadeleleri ve hayvan sürülerinin sık sık el değiştirmesi, iki ırk arasında ilk temasları ve kavgaları doğurdu. Fâtihleri yaratan uzun savaşlar böylece ilk defa çobanlar arasında başlamış oluyordu.

Osman'ın ve islâmiyetin yeni fetihlerini anlatmadan önce, köhne Bizans İmparatorluğu'na bir göz atalım.

V

Konstantin başkent değiştirdikten sonra, Roma İmparatorluğu tek elden idare edilemeyecek kadar ağırlaştı, ve çok geçmeden çözüldü. Teodosiyus'un oğulları arasında ikiye pay edilen İmparatorluk'tan doğudaki, başkent seçtiği şehrin adını alarak Bizans İmparatorluğu diye anıldı. Uzun zaman sınırları Dicle'den Adriatik kıyılarına, bugünkü güney Rusya'dan, Nil'in doğduğu Habeşistan'a kadar uzandı. Bu imparatorluğun hükmü altında bulunan karışık halklardan, Yunan topluluğu, sayıca çokluğu, geçmişi, çok önceleri kabul ettiği hırıstiyan dininin teşkilâtı, san'atları, zenginliği, söz kaabiliyeti ve politikası ile diğer topluluklara hükmediyordu. Roma İmparatorluğu'nu Bizans'a getirmekle, Konstantin sadece başkent ve din değiştirmekle kalmıyor, ırkını da değiştirmiş oluyordu. Yunanistan'da her

şey Yunanlı, Asya'da ise Asyalı oluyordu. Doğu Romalılar ve İmparatorlar, İtalya Romalılarından yalnız kendini beğenmişliği ve despotluğu miras aldılar. Aynı kötü huylar, bu defa, başka kan içinde akıyordu. Bizans'a, Pers'in bir kolonisi de deniyordu. İmparator'un vârisine, yerine geçene verilen Sezar ve Avgustus gibi eski Roma adları sadece benzerlikte kalıyordu. İbadetin sırları üzerinde yapılan dinî münakaşalar, fikir münakaşalarının başlıcasını teşkil ediyor, Roma forum'undaki düşünce alışverişleri, burada sirk gösterileri hâline geliyordu. Aşırı lüks, çılgın âdetler, gevşeklik, Devlet içinde hadımların ve kadınların hüküm sürmesi, nesilden nesile karakterlerin ve gücün kadınlaşmasını sağladı. İstanbul sarayları, debdebede Neron'un ve Pers İmparatorlarının saraylarını aşıyordu. Zafer merasimleri yerine bol bol halk eğlenceleri görülüyordu. Sen Jan Krisostomos tarafından nakledildiğine göre, son İmparatorların elbiseleri bile, **Romulus'un torunlarından** ziyade, Kserkses'in (Pers İmparatoru) torunlarınınkini hatırlatıyordu.

Sen Jan Krisostomos diyor ki: «İmparator, başının üzerinde paha biçilmez taşlardan yapılmış altın bir taç taşır. Eflâtun rengi elbiseleri ve süsleri yalnız şahsına aittir. Üstündeki ipekli kumaş ejderhaları temsil eden altın tel ile işlenmiştir. Tahtı, som altından olup, halkın karşısına etrafında muhafızları, dalkavukları ve hizmetkârları ile beraber çıkar. Mızrakları, kalkanları, zırhları, atlarının gem ve koşumları, ya altındandı, ya da altın taklidiydi. Kalkanlarının ortasında geniş bir altın levhanın etrafında daha küçük altın levhalar göz gibi bir şekil yapardı. İmparator'un arabasına koşulmuş

iki dişi katır tamamen beyaz olup, üzerleri hep altın doluydu. Som altından mâmûl araba ise etraftakilerin hayranlığını çekerdi. Halk, merakla, perdelerin eflâtununu, halıların beyazlığını, mücevherlerin değerini ve göz kamaştıran altın plâkaların parlaklığını, arabanın zarif hareketlerini seyrederdi. İmparatorun resimleri, gök mavisi fon üzerine beyaz olarak temsil edilirdi. Bu resimlerde, imparator, silâhlarını kuşanmış, yanında adamları ve mağlûp edilmiş düşmanlarının üzerine ayağını basarken gösterilirdi.»

Haklar, bu disiplin altında antik çağın serbestliğini tamamen unutmuşlar; kayıtsız şartsız boyun eğme, kişinin şanı olmuştu. Bu sahneyi bazen, kanlı ihtilâller bozardı. Asyavârî kölelik artık geleneklerinin malı olmuştu. Derebeyleri, kendi yükselmelerini ancak adamlarının alçalması ile ölçüyorlardı. Efendilerinin, hadımların, gözde adamların, kadınların, veya dalkavukların kaprislerine boyun eğmeye alışmış halklar kendilerine olan saygılarını da kaybetmişler ve gittikçe yaklaşan yabancı kavimlerin cür'etlerinden kendilerini koruyamaz olmuşlardı. Sarayın en âdi işlerinde kullanılan köleler olan hadımlar, orduların kumandasını ellerine geçiriyor, patrik, konsül olabiliyorlardı. İstanbul'da hâlâ eski Roma'nm hürriyet âbidesi gibi kalan Senato'sunda, bunların mermerden veya bronzdan heykelleri dikiliyordu.

Tarihçilerden biri, «Bu rezillerden bir tanesi, eskicilik yapar gibi, Fırat'tan Hemus dağına kadar olan Roma topraklarını, parçalıyor, ufalıyor ve satıyor; bir başkası, şahane av evine karşılık Asya Konsüllüğünü sa-

tın alıyor; bir diğeri, karısının mücevherleri ile Suriye'yi eline geçiriyor; yine biri Bitinya'yı (kuzey—batı Anadolu) eline geçirmek için, babasından miras kalan malları kaybettiği için yakınıyordu. Saray'ın duvarlarına asılan büyük bir pankart üzerinde çeşitli eyâletlerin fiyatı ilân ediliyor; ve zaten kendisi satılmış olan hadım, insanlığı satın almak istiyordu. Pompe zaferlerinden, Antakya bozgununa gelen Romalıların değerlerinin meyvaları işte bunlardı.» diyor.

Böylesine satılık ve dejenere olmuş bir Devlet, uzun zamandan beri yabancı kavimlerin ilgisini çekiyordu. Hunlar, İran'ı yağmalıyorlar, Atillâ, Almanya ve Sarmatya'yı (doğu Avrupa) boyunduruğu altına alıyordu. Orduları, uzun zamandır İstanbul kapılarını zorluyor. İmparatorlar kurtuluşlarını, kanla satın alacaklarına, altın ile satın alıyorlardı.

Yine bunlar, Gotlardan, Türklerden, Bulgarlardan, parayla ordular teşkil ediyorlar, ve İmparatorluk'tan geri kalanı savunmaya çalışıyorlardı. Karalar olduğu kadar, denizler de onlara artık emin gözükmüyordu. Norman asıllı maceraperestler ve Slâvların ataları, Lâdoga gölü kıyılarındaki kavimlerin kâh müttefiki, kâh rakibi olarak, Kiev'de daha sonraları Rus krallığını kuracaklar ve Dniepr nehri boyunca güneye inerek, Karadeniz'e açılacaklardır. Kuzey'in Semerkand'ı denilen, Novgorod ve Moskova, çam ormanları arasında yükseliyordu; muazzam kayın ağacı gövdelerini oyarak yapılan gemilerle, bu Kazaklar sürülerle etrafa yayılıyordu. Etrafı yüksek tahtalarla çevrili bu gemiler, içindeki kırk, altmış savaşçının yiyecek ve silâhlarını taşıyabili-

yordu. Bunların iki bini, bazen Boğaziçi'ne iniyor, İstanbul'un kapılarını zorlayarak, imparatoru tehdit ediyor ve haraç alıyordu. Rumlarla beraber sırrı kaybolan Rum Ateşi, (1) boşuna gemileri yakıyordu. İlkbaharda, yerden biter gibi, daha çoğalmış olarak tekrar geliyorlardı. Bizans ile anlaşmayı kabul eden ihtiyar Ruslara, gençler kızdıkları vakit, onlar şöyle cevap veriyorlardı: «Savaşmadan altına, kıymetli taşlara, ipeğe, esirlere sahip olmak iyi değil mi? Her zaman zaferden emin olabilir miyiz? Deniz ve rüzgârla bir anlaşma yapılabilir mi»

Bataklıklar arasına saklanmış olan bu esrarlı halkların ve kuzey kutbundan geliyormuş intibaını bırakan filoların, doğudaki mülkleri için saldırgan zorbalar olduklarını, hangi önsezinin Yunanlılara hissettirdiğini anlayamadık. Bizas'ta, eski devirlerden kalma atlı bir heykelin alt kısmında, Rusların birgün, Bizans Rum İmparatorluğuna hükmedeceği anlamına gelen silik yazılar olduğundan bahsedilir.

VI

Daha 1038 yıllarında, Halife'nin başkumandanı olacak kadar yükselen Türkler, onun inancına yürekten bağlı kalmakla beraber, silâhlarını ve topraklarını elle-

---

(1) İstanbul'un fethi esnasında da karşılaşılan, muhtemelen barut vesair patlayıcı maddeler karışımı bir tahrip silâhı.

rine geçiriyorlardı. Irkından üçyüz bin adamın başında, Tuğrul beğ, Sultan'ın adına Bağdad'a giriyor, ve büyük bir saygıyla, Halife'yi atının geminden tutarak, düşmanlarının onu kapattığı hapishaneden saraya götürüyordu.

Halife'de Türkler ile olan mecburî ittifakını daha sağlamlaştırmak için, Sultan'ın kızkardeşini zevce olarak kabul etti. Fakat, ırk düşüncesiyle, kendi kızını Sultan'a vermekten hayatı boyunca kaçındı. Selçuklular sülâlesinin kurucusu Selçuk Beğ'in torunu Tuğrul Beğ böyle şanlı devirler yaşadıktan sonra öldü. Tuğrul Beğ'in yeğeni Alparslan yerine geçti. Uzun dinlenmeden sıkılan itirazsız kendi ırkının malı olan Asya İmparatorluğu'ndan pek memnun olmayan Alparslan, Fırat'ı aşarak, Hazar Denizi, Toros'lar ve Karadeniz arasında kalan bütün bir ülkeyi korkunç bir Türk seline boğdu. Ermenistan, Gürcistan ve Kafkasya hemen boyunduruğu altına girdi. Rumlar, o eyâletleri boşaltmışlar ve batı bölgelerine çekilmişlerdi. İmparatoriçe Evdoksiya, gevşemiş Rum ırkından bir hayır beklemediği için, gerçekten cesur ve sadık olan Romen Diyojen adında bir barbar ile evlenmiş, böylece onu tahtına ortak ederek hükümdarlığını kurtarmayı düşünmüştür.

Romen önceleri büyük yararlıklar göstererek Frigya, Kapadokya ve Ermeni krallığını öncü Türklerden kurtardı. Ancak Alparslan, geri çekilen aşiretlerin yardımına koştu; atlılarından en seçkinlerinin başında, üstüde dikkati çekmek için beyaz elbiseleri olduğu hâlde, tehlikenin en son haddinde taşınmaya lâyık görmediği ok ve yayını bırakarak, kılıç ve gürz ile silâhlandı, or-

dusunu coşturan dinî bir konuşma yaptıktan sonra en önde savaşa girdi. Savaş alanı onun için ya zafer yeri ya da mezar olacaktı. Uzun bir yaz günü, her iki ordudan seller gibi kan aktı. Gün batarken Küçük Asya yeniden Rumların elinden gitmişti. Romen Diyojen ele geçtiği zaman, savaşın başından beri onuncu atının ölüsü yanında ağır yaralı olarak yatıyordu. İstanbul'da Evdoksiya ile beraber gördükleri için onu tanıyan, Türkler tarafına geçmiş olan kölesi ve bir barbar askeri tarafından hemen Sultan'a götürüldü. Alparslan, Diyojen'e önünde yeri öpmesini emretti ve kanlı ayağını ensesine bastırdı. Olaya tanık olan Rumlar gözyaşlarını tutamadılar; ama, bu yenileni aşağılama hareketinden sonra, Alparslan, İmparatoru yerden kaldırdı, elinden tuttu, kucakladı ve yenilgisinden dolayı teselli etti. «Benim gibi cesur olanları takdir etmeyi ve kaderin cilvelerini kabullenmeyi öğrendim. Benim size karşı nasıl davranacağımı umuyorsunuz?» diye sordu.

«Eğer zâlimseniz beni öldürürsünüz; kibirliyseniz atınızın arkasına zincirletirsiniz; olgun ve merhametliyseniz, fidye alarak beni ülkeme iade edersiniz.» diye Diyojen cevap verdi. Alpaslan şanına lâyık bir kumandandı.

Romen Diyojen'in fidyesi bir milyon altın oldu ve Rumlar Sultan'a her yıl dört yüz bin altınlık vergi ödemeyi kabul ettiler. Diyojen İstanbul kapılarına geldiğinde, bütün İmparatorluğun bozgundan dolayı kendisine karşı ayaklandığını duydu. Fidyesi için ancak bin altın toplayabildi, ve onları Alparslan'a gönderdi. Bu âciz sadakattan müteessir olan Sultan, İmparatordan

fazlasını istemedi. Romen'i kurtarmak ve tekrar tahta oturtmak için silâha sarıldı; ancak Romen Diyojen, Sultan yetişmeden önce hapiste öldü. Anadolu, Antakya, Ermenistan, Karadeniz'in Asya kıyıları Alparslan'ın genişleme isteğine yetti. «Yurt» ları bütün batı Asya'yı kaplıyordu. Tahtının etrafında bin iki yüz Türk prensi veya prenslerinin oğulları toplanmış; Bağdad'dan Trabzon'a kadar iki yüz bin asker, onun adına, ülkeyi gözlüyordu. Asıl vatanı olan Türkistan'da, Hârizm Sulta'nı'nı yok etmek isterken, önüne engel olan Amu—derya'yı geçmek istemiş ve bir köprü kurdurtmuştu; askerleri o kadar kalabalıktı ki, bir kıyıdan diğer kıyıya geçiş tam yirmi gün, yirmi gece sürdü. Mağlûp edilen Hârizm Sultan'ı önüne getirildiğinde, her zamanki merhametini unutan Alparslan, onun ayaklarından ve ellerinden direklere bağlanmasını ve o şekilde ölüme terk edilmesini buyurdu. Bu vahşetten dehşete kapılan esir, birden muhafızların elinden kurtularak, hançerini çekti ve Alparslan'ın kalbine sapladı. (*)

Ölümle pençeleşen Alparslan şöyle konuştu: «Bunu hakettim: Gençliğimde bir âlim bana, Tanrı önünde alçak gönüllü olmak, kuvvetine güvenmemek, ve düşmanlarını hor görmemek gerektiğini öğütlemişti. Ben ise bu öğütleri tutmadım; ve kibrim yüzünden cezalandırıldım. Dün, tahtımın üzerinde askerlerimi ve onların disiplinini, cesaretini seyrederken, dünyanın

---

(*) Sultan Alparslan aslında bir kale muhafızı tarafından şehit edilmiştir.

atımın ayakları altında titrediğini sanıyordum. Kendi kendime: Sen, dünyanın en büyük efendisi ve yenilmez savaşçısısın diyordum; halbuki şimdi ölüyorum ve bu ordular artık benim değil!..» Onu Selçuk Sultanlarının kabrine gömdüler ve mezar taşının üzerine şunları yazdılar:

«Alparslan'ın şanının göğe yükseldiğini görenler, buraya gelin ve onun toprağına bakın!»

Alparslan'ın ölümünden sonra, Selçuk Türkleri Melik—Şah'ın ve ,vârislerinin muzafferâne idaresi altında batı Asya'ya yayılmaya devam ettiler ve Rum İmparatorluğunu gitgide başkentinin surları içine soktular. Evdoksiya'nın oğulları, Avrupa yakası saraylarının karşısında, Üsküdar civarlarında Türk emirlerine ziyafetler veriyorlardı. Hıristiyanlığın öcünü almak için hazırlanan Haçlı Seferlerine karşı hıristiyan impatorlar, müslüman sultanlarla gizlice anlaşıyorlardı. Dinî bir heyecanla harekete geçen Haçlılar, tabiata, geleneklere, iklime karşı gelerek Filistin'e doğru yollandılar ve bütün Doğu hepsine mezar oldu. Hıristiyanlık gibi yeni ve sert bir dini taşımak için pek köhne bir ırk olan Rumlar, dinî münakaşalarla onu parçalıyorlardı. Rumlar tarafından dejenere edilen hıristiyanlık, bu arada Batı'da parlıyor ve Şarlmayn'ın vârislerinin imparatorluğunu yüceltiyordu.

Doğu, peygamberini Arabistan'da bulmuştu. Roma ırkı İstanbul'da yok oldu; fâtihlerin ırkı ise henüz yeniydi. Onu Boğaziçi'nin bir kıyısından Avrupa kıyısına geçirmek için bir kahraman gerekiyordu. İşte bu sıra

da Osman Beğ ortaya çıktı. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine dönelim.

VII

Ertuğrul ve oğlu Osman'ın aşiretinin işgal ettiği dağlık ülke, Bursa, Gelibolu ve İstanbul'un yer aldığı geniş havzaya geçit ve su veren, derin, vahşi vâdilerin birleştiği yerde bulunuyordu. Adalar serpiştirilmiş bir göle benzeyen Marmara, bu havzanın içinde Avrupa ile Asya arasında, bir yandan Boğaziçi, diğer yandan Çanakkale Boğazı ile daralmış olarak uzanmaktadır.

Marmara Denizi, İstanbul tepeleri arasında yılan gibi kıvrılarak akan Boğaziçi yoluyla Karadeniz'e dökülür; Çanakkale'den ise Akdeniz'e açılır. Verimli ve düzgün kıyıları, geniş bir rıktım gibi uzanıyor, ve tabiî limanlar, kasabalar, kentler ile süsleniyordu. Yunanistan'ın iç ve dış ticaretini Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan Afrika'ya durmadan mal ve insan taşıyan yelkenliler sağlıyordu. Bu eyâletler, Rum imparatorluğunun adetâ kalbiydi. Mısır'ın, Mezopotamya'nın, Suriye'nin ve Anadolu'nun kaybedilmesinden sonra, Bizansın bu gölü ve bahçesi içine sıkışmıştı. O zamanlar tahtın başında bulunan Rum imparatoru Andronik, sarayının yüksek teraslarından baktığında bütün mülkünü görebilirdi. İki başkent, yüz kadar şehir ve bir deniz, hiç olmazsa kendisine eski şanlı geçmişlerinin hayâlini yaşatabilirdi.

Bu başkentlerden ilki, bir kentten ziyade bir imparatorluğu andıran, tepeler üzerine kurulmuş ve Asya'-

da Üsküdar'a kadar uzanan İstanbul'du. Başkentlerin ikincisi, Bitinya'nın ezelî karlı tepesi ile Olimpus dağının (Uludağ) kara ormanlarla kaplı eteklerinde bulunan eski krallığın merkezi Bursa'dır. Törelerin, kuruluşunu halkının nankörlüğünden kaçan Annibal'a bağladığı Bursa, Çanakkale Boğazından pek uzak olmayan bir yerde, Olimpus dağına yaslanmış, sanki Asya'nın ileri bir kalesi gibi hem denize, hem de karalara hükmediyordu. Önemli mevkii, ılımlı iklimi, sırtında onu muhafaza eden ormanları, yazın köpüklü sular akıtarak ovalarını sulayan ırmakları banyolarına Doğu'dan ve Batı'dan her yıl yabancıları çeken sıcak su kaynakları çınarlarının gölgesi, dutlarının yaprağı, bağlarının al rengi, yaylâlarınm buğday ve otlak bakımından bolluğu, çok eski zamanlardan beri surlarının içine kalabalık ve faal bir halk toplamıştı. Mevkii bakımından İstanbul'u geçiyor, nüfusu ve zenginliği bakımından ona yetişiyordu. Rum imparatorlarının Bursa'daki yazlık sarayları, Edirne ve İstanbul sarayları ile eğlence yönünden aşağı kalmıyordu. Ayrıca Bursa onlar için, Asya topraklarının kilidi ve ana yolu idi. Uludağ'ın eteklerinden çıkan geçitler, kuzey ve batı yönlerinde açıldıktan sonra, dağlık Lidya, Frigya ve Karaman yörelerine giriyordu. Bu geçitler, daha önceleri, yabancı kavimlerin istilâsı beklendiğinden, hisarlar, kaleler, şatolarla kapatılmıştı.

Uludağ'ın arkasındaki geçitler, kaleler, hisarlar, oraları tımar şeklinde idare eden Rum derebeyleri tarafından işgal ediliyor, derebeylik babadan oğula kalıyordu. Alparslan'ın istilâ ettiği Anadolu'da ilerleyen Selçuk boylarının teşkil ettiği Türk köyleri o bölgede

Rum köyleri ile karışık şekilde bulunuyordu. Birbirlerinden devamlı kuşkulanan iki ırk, başkanlarının onları kır hayatına veya fetihe sürüklemesine göre, kâh ahenkli bir barış içinde, kâh savaşarak yaşıyorlardı. Her bölge, her şehir, her kale kendi imkânları ile hazırlanmış kuvvetlere dayanıyordu. Avrupa'dan Bulgarlar, Sırplar, Ruslar; Asya'dan Türkler ve Moğollar ve bir yandan kendi içlerindeki isyanlar ile sıkıştırılan Bizans imparatorları, kendi hallerine terkedilmiş derebeylerine gerektiğinde dahi asker göndermiyorlardı. Türklerin daha hızlı ve daha geniş bir istilâ hareketine girişmelerini önleyen şey sayılarının azlığı idi. Rum halklarını, Uzak Asya'nın çoban dini ile ırkına sahip topluluklarına karşı dövüştüren gayret, ırk farkı ve yeni dinden duyulan korkuydu.

VIII

Uludağ'ın geçitlerini koruyan hisarlardan birinin adı Angelokoma (1) idi. Bursa — Kütahya yolunu gözlüyordu. Her yıl, Ertuğrul'un sürülerinin taze ot bulmak için dağlara çıktığı ve indiği zamanlarda bu hisarın insanları çobanlara hakaret ediyor ve koyunları dağıtıyordu. Yaşlanmış olan Ertuğrul, barış niyetlisi olduğundan Angelokoma derebeyine şikâyette bulundu. Derebeyi suçu, güya Rumlara sopaları ile vuran, Türk çobanları üzerine attı. Anlaşma taraflısı olan Ertuğrul

---

(1) Blekoma ve Linoe adlarıyla da bilinen Bilecik.

otlma zamanı dağa çıkan çobanlarını silâhsız göndermeyi teklif etti. Ayrıca, Türklerin iyi niyetlerini açıklamak gayesiyle, üzerlerindeki kıymetli eşyayı Angelokoma kalesine bırakmalarım ve geri döndüklerinde rehinleri almalarını talep etti.

Rum beyi, Ertuğrul'un iyi niyetle yaptığı teklifleri kabul etti. Fakat, rehin eşyayı şatoya götüren Türklerin silâhlı adamlar değil, kadınlar olmasını ileri sürdü; böylece herhangi bir sürprizin önüne geçeceğini düşünüyordu.

Ertuğrul, gücüne giden bu talebi de kabul etti. Rehinler, her iki ırkı da yücelten bir davranış içinde, yıllarca alındı, verildi. Bizans derebeyinin sadakatini takdir eden, Ertuğrul'un oğlu Osman, her yıl, sürülerin dönüşünde, Türkmen kadınların bugün de dokumakta oldukları tatlı renklerle bezenmiş halılar, kara kuzu postları, örme köseleden at koşumları, bal ve sütten mâmûl yiyecekler armağan ederdi. Ancak, derebeyinin kendisine lûtfen verilen hediyeleri, sanki kendisine tâbi bir aşiretten vergi alır gibi, saygısızca kabul etmesi, sonunda Osman Beyin gururuna dokundu. Savaş arkadaşlarından bir kaçma ve aşiretin yaşlı alplarından, babasının üç arkadaşına içini döktü.

Her zaman olduğu gibi, Angelokoma derebeyine, kadınların elinden alışılmış hediyeleri götüren heyet, bu sefer, uzun elbiseler giymiş, başlarında kadın örtüleri olan, dişinden tırnağına silâhlı altmış savaşçıdan meydana geliyordu. Kaleden içeri girdiklerinde, verilen bir işaretle, örtülerini atacaklar, silâhlarını çekerek kaleyi alacaklardı.

Bu esnada, kale dışındaki çam ormanlarında, yanında yüz seçme süvari ile bekleyecek olan Osman Beğ, aynı gece, başka Türk aşiretlerine yaptığı seferden dönecek olan Angelokoma derebeyini ve alayını karşılayacaktı. Olaylar tasarlandığı gibi gerçekleşti. Osman Beğ ile Rumlar arasında savaş Ermeni geçidinde meydana geldi. Genç Türk beği hem kalede hem de kale dışında galip geldi. Fakat kanlı kavga, savaşçılarından bir çoğunun hayatına mal oldu. Ölenler arasında yeğeni Baykodşah (Bayhoca) da bulunuyordu. Onun hâtırasına, dere kenarında küçük bir türbe yaptılar.

IX

Bu zafer Osman Beği, daha fazla toprak kazanmak arzusuna itti. Uludağ'ın berisinde en sonuncu geçidin çıkışında bulunan Kara—Hisar'a sefer düzenledi. Ayrıca savaşını kazanınca, merkezini Kara—Hisar'a nakletti. Zafer bu defa en küçük kardeşi Savcı'nın başını yedi. Savcı, şehit düştüğü çam ağacının altında toprağa verildi.

Genç kahramanın büyükleri ve arkadaşları, hâtırasını yaşatmak için, yıllarca, ağacın dallarına kandil astılar. Geceleri uzaktan bakanlar, çam ağacını tamamen ışıklı olarak görüyorlardı. Töreler, hâlâ o yöreye Kandilli Çam derler.

Aynı yıl, genç savaşçıya duyulan kederden bir başkası daha aşireti etkiledi.

Hicrî 687, milâdî 1288 yılında, oğlunun istikbalinin pek parlak göründüğü bir devirde, Ertuğrul Beğ haya-

ta gözlerini yumdu. Sanki Osman Beğ'i babasının ölümünden dolayı teselli etmek istermiş gibi, Malhatun aynı gün, Osman Beğin ilk çocuğu Orhan'ı dünyaya getirdi.

O zamanlar henüz Suriye ve Anadolu Türklerinin resmî hükümdârı olan Selçuk Sultanı III. Alâeddin, Osman Beğe, kendi fethi olan Kara—Hisar'ı ve diğer bütün Türk emirleriyle (Beyleri) aynı seviyeye getiren emirlik ünvanını verdi. Yeni makamını tasdik anlamında gönderilen bir davul, bir bayrak ve bir tuğu, Osman Beğ saygıyla kabul etti. Kuzey—batı Anadolu boğazları ilk defa olarak, müslümanların günde beş defa namaza çağrılarında, Türk musikî âletlerinin sesini işitti. Kara—Hisar kilisesi, câmi hâline getirildi. Bilgin Edebalı tarafından devamlı telkin gören Osman Beğ, her Cuma Pazar meydanında kadılık yapıyor ve sadece tarafsız kalmıyor, siyasî bakımdan hıristiyanlara müsamahakâr da davranıyordu. Osman Beğ'in himayesinde, aradıkları adaleti ve ilgiyi bulan hıristiyanlar, Rum halkını ve ticaretini Kara—Hisar'a çağırdılar. Anadolu'nun başka eyâletlerinde hüküm süren Türk Bey'leri. Osman Beğ'in ikbal ve şanına haset ettiler. Ancak böyle rekabetler onu yolundan alakoymadı. Yavaş yavaş, fakat devamlı olarak ilerlemesine devam etti. Kara—Hisar'dan sonra, tahta kaşık ve tarak imâl edilen Yenice—Tarakçı kentine, oradan da, kadın el işleri için iğne yapan, iki dağın gölgesine sığınmış Modren (Geyve) kasabasına uzandı. Uludağ'ın çevresini böylesine dolaşırken, korkusu çoktan Bursa'ya ulaşmıştı. Kara—Hisar'a, yanında bol ganimet ve şöhret ile döndü. Bir ihânet, Osman Beği, Bilecik Türk kumandanına emâ-

net ettiği babası Ertuğrul'un ilk kentine çekti. Kendisini kıskanan bu kumandan, onun için bir tuzak hazırlamıştı. Bir Rum derebeyinin kızı Nilüfer ile yapılacak olan düğününe Osman Beği dâvet etmiş, düğün kargaşalığı esnasında Osman Beği katledeceğini hesaplamıştı. Ancak Osman Beğ tuzağı, komplonun içine girmiş gibi davranan dostu Mihal'den öğrendi, kenti bir harp hilesiyle tekrar kendisine bağladı; Nilüfer'in müstakbel eşini öldürdü ve onu da kendi kalesine götürdü. Osman Beğ, Nilüfer'i, daha on iki yaşında savaşta yararlılık gösteren oğlu Orhan'a mükâfat olarak nikâhladı. (1)

Sonra, ordusunu toplayarak, bu savaşın sebebi ve ganimeti olan Nilüfer'in babasının bulunduğu Yar—Hisar'a gitti. Hisar ile birlikte, Frigya'nın dağlık bölgelerinden önemli bir kısmı fetihlerine kattı. Selçuk Sultanlarının sonuncusu III. Alâeddin'in ölümü, Osman Beği başsız bıraktı. Diğer Türk Beyleri'nden üstün bir durumu vardı ve Uludağ'ın eteklerine kadar önünde düşman kalmamıştı. O günden itibaren ülkeyi kendi adına yönetmeye ve sikkeler üzerine kendi tuğrasını vurdurmaya başladı. O zamana kadar Cuma hutbelerinde Alâeddin'in adı okunurken, artık Osman Beğ'in adı okunmaya başlandı. Arkasında kalan toprakların yönetimini kardeşlerine ve kumandanlarına bıraktı. Kara—Hisarın idaresi ise, annesi Malhatun'un vesayeti

---

(1) Müneccimbaşı ve Oruç Bey Tarihleri ile karşılaştırılması...

(Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları)

altında Orhan Beğ'e emânet edildi. Kendisi ise yanında en yiğit savaşçıları ile Uludağ'a ve Uludağın ötesinde Marmara Denizine açılan ovalara doğru ilerlemeye başladı.

X

Rumlar, kendilerini çevreleyen Türk Beylerinden sadece Osman Beğ'in adını tanıyorlardı. Kur'an «Adlar, gökten inerler ve geleceğin peygamberlerini tâyin ederler.» demiştir. Osman (Otman) kemik kıran demektir. Gençliğinde mâruz kaldığı hakaretin hâtırasıyla Köprü —Hisar kentine doğru yürüdü. Bu kalenin derebeyi, eskiden dere kenarında, incir ağaçları altında bir eğlence tertiplemiş, yemeğin ortasında birden elini uzatarak, o zamanlar henüz tanınmayan Osman Beğ'e öptürmek istemiştir. Osman Beğ bu eli öpmüş, fakat acısı içinde yer etmişti. Ne pahasına olursa olsun bu hakaretin intikamını almak istiyordu. Hırs aklını o kadar başından almıştı ki, bu seferi yapmak için topladığı heyette, babasının ağabeyi ve Osmanlıların çok saygı gösterdikleri, bir asırlık Dündar beye, kendisine tembihte bulundu diye, yayının tahtası ile vurdu. Yaşlı adam, yeğeninin darbesinden kurtulamadı ve canını verdi.

Osman, hiddetinin neye mal olduğunu anlayınca müthiş kederlendi fakat düşüncesini değiştirmedi. Köprü—Hisar, Türk Ordusuna dayanamadı ve düştü. O bölgedeki bütün kentler ve kaleler, himayesini kabul ettiler. Eline geçirdiği kalelerden güç alarak, kendisi de İznik (Nicée) kalesinin civarında o kenti ablukaya

almak için bir hisar inşa ettirdi. Böylece kendi hisarının yüksek duvarları altında, İznik (Nicée) kentini savunan Bizans İmparatorunun muhafızları ile sık sık çatışmak imkânını buluyordu. Ölülerle dolan ova artık önünde açılıyordu. Savaş sırasında ölen yeğenlerinden biri için bir türbe yaptırdı. Bugün bile müslümanlar, bilinmeyen bir geleneğin etkisiyle, hâlâ o yere yaralı atlarını götürerek, atalarının kanıyla sulanan topraklardan yaraları iyileştirmesini beklerler.

Yüksek ve kalın surlarıyla çevrilmiş olan İznik, bir taşkın sonunda ortaya çıkan ada gibi kalmıştı. Bursaya karşı yapılan ikinci bir savaş ile Uludağ'dan akan bir nehrin her iki kıyısı da Osman Beğin eline geçti. Osman Beğ, savaşlarının ve sürülerinin hiç bir zaman nehrin yatağından geçmeyeceğine dair söz vermişti. Ancak askerleri, denizden, nehrin ağzını aşarak, karşı kıyıya ayak bastılar. Böylece verilen söz harfi harfine yerine getirilmiş oluyordu.

XI

Anlaşmaların muhteviyatını galipler tâyin eder. Rumlar, daha önce Lâtinlere yaptıkları gibi, Türklere de topraklarını adım adım terkediyorlardı. Onlar Bizans'a çekildikçe, Osman Beğ ilerliyordu. Yenişehir'e yerleştiğinde, Uludağ'ın eteklerinde imparatorluk kenti Bursa'yı seyrediyordu. Yakın arkadaşlarından birinin oğlu Kara Ali, ertesi yıl Osman Beğ'e şirin Rum adası Kalolimnos'u fethediyordu. Hafif meyilli, yemyeşil otlaklarla kaplı etekleri ve dar kıyılarında verimli toprakları olan sevimli bir dağdan meydana gelen ada,

Mudanya ve Gelibolu Körfezinde, sanki Asya'dan Avrupa'ya atlamak isteyen bir yarım köprüydü. Osman Beğ, bu başarısından dolayı yüzbaşısına, adanın en güzel kızını verdi.

XII

Osmanlılara komşu diğer büyük Türk Beylikleri, bilhassa Germiyan, Kastamonu, Menteşe ve Karaman Beylikleri, Bizanslılara karada ve denizde büyük kayıplar verdiriyorlardı. Torosların bütün geçitleri ele geçiriliyor, Lidya bölgesi işgal ediliyor, Efes'e giriliyordu. İmparatorlar kendilerini ancak düşmanlarına dostluk eli uzatarak koruyabiliyorlardı. O zamanlar tahtın başında bulunan Andronik, kızkardeşi Maria'yı diğer Türkleri ve özellikle Osman Beği durduracağını vaadeden Türk beği Kocabende (1) ye veriyordu.

Müstakbel eşinin kudretinden fazlasıyla gurur duyan Maria, düğün alayı ile beraber İnegöl'e kadar ilerledi ve Osman Beğ'den kendisine, daha güçlü bir Türk beğinin karısı olacağından dolayı, saygı istedi. Osman Beğ bu ihtarlara bizzat başında bulunduğu ordusunu Yenişehir'den Karadeniz kıyılarına kadar ilerletmekle cevap verdi. Oğlu Orhan'ın ve babasının silâh arkadaşlarının yardımıyla hem kendisine rakip Türk beyliklerini, hem de Bizans'ın son oyunlarını ezdi, bitirdi.

İstanbul'un karşısında, Bursa, İznik ve İzmit hariç, bütün Batı Anadolu'da egemenliğini kurdu. İnşa et-

---

(1) Hocabende: İl—han Olcayto. Osman Beğ bu İlhanlığına bağlıdır.

tirdiği kalelerle, Uludağ yöresini çevreliyor ve Bizans'ın başkentinin, ülkenin bütünüyle olan irtibatını kesiyordu.

XIII

Hastalıktan ve savaştan dolayı zamanından önce yaşlanan Osman Beğ, bunca fetihten sonra barış içinde ölmek üzere Yenişehir'e çekildi. Uzun zamandır çektiği gut hastalığı, Türklerin tahtı olan ata binmesine engel oluyordu. Her zaman hür ve fâtih olan dehası Orhan'ı hayatının en büyük emeli Bursa'ya itiyordu. Uludağ'a adım adım tırmanan Orhan Beğ sonra bu başkent üzerine bir çığ gibi düştü. Ordugâhını Kaynakbaşı mevkiinde kurdu. Orada, dağdan akan sular birleşiyor ve şehri besleyen geniş bir yalak oluyordu.

Her ne kadar yürekli bir kumandan tarafından yönetilen kuvvetli bir Rum garnizonu şehiri koruyorsa da, şehrin direnmesi, çöküşünü geciktireceği için çok daha vahim sonuçlanacaktı. Türklerle açık arazide çarpışarak ablukayı kıramıyacak güçte olan Andronik, Bursa kumandanına, Orhan Beğle, hıristiyanların ödeyeceği yılda üçyüz bin düka altınlık bir vergi karşılığında mütareke yapmasını emretti. Vergi, Osman Beğin halef,lerine üçyüz yıl süreyle ödenecekti. Bursa halkı ve ordusu, servetleri ile beraber Gemlik'e çekilmeyi kabul ettirdiler. Orhan, kan dökülmeden Osmanlıların yeni başkentine girdi. Ocaklarından ebediyen ayrılmaktansa, Türklerin egemenliğini kabul eden Bursa ahalisinin hayatına, servetine ve dinine müsamaha edildi.

Yenişehir'e yeni zaferin müjdesini götürmek üzere bir haberci Bursa'dan yola çıkarken, aynı anda Yenişehir'den gelen başka bir haberci Orhan Beğ'e babasının ölmek üzere olduğunu bildirmeye hazırlanıyordu. Zafere sevinmekten ziyade, çok saygı duyduğu babasının ölmek üzere olmasından son derece kederlenen Orhan Beğ, ordusunun kumandasını Mihâl Beğ'e bırakarak, babasının son nefesine ve hayır duasına yetişmek için derhal Yenişehir'e hareket etti.

Osman Beğ'in hayattan pişmanlık duyacağı veya arzu edeceği hiç birşey kalmamıştı. Sevgili eşi Malhatun ondan önce vefat etmişti. Osman Beğ'in de ona mezarda kavuşmaktan başka bir emeli yoktu.

Nasihatlerin kaynağı, islâmiyetin ve siyasetin en selâhiyetli ağızlarından biri olan değerli hâlim, kaymbabası, şeyh Edebalı da yüz on yaşında hayata gözlerini yummuştu; nihayet, kahraman olduğu kadar itaatkâr olan oğlu Orhan Beğ, savaşlarının tek hedefi olan Bursayı alarak, bundan böyle yenilmez bir güce kavuşacak olan Osmanlılara bir baş ve bir merkez hediye etmişti. Hayatları ile beraber ödevleri de biten insanların rahatlığı içinde, ne hayattan ne de ölümden şikâyette bulunarak, öldü. Yere serili keçe yatağının etrafına çocuklarını, kumandanlarını, danışmanlarını topladı ve halefi Orhan Beğe henüz kudretini kaybetmemiş olan bir sesle, Osmanlılar tarafından yüzyıllar boyu unutulmayan şu konuşmayı yaptı.

Tarihçi Saadi, (1) doğulu şatafatı içinde, gelecek nesillere, ölen babanın oğluna söylediği bu son sözleri aktarmıştır.

---

(1) Tâc üt tevarih müellifi Hoca Saadeddin Efendi.

İki bey oğlu, kalplerinde derin bir sızı, gözlerinde keder, karşı karşıya geldiklerinde, Orhan Beğ, derin bir iç çekişten sonra: «Ah Osman Beğ! Kâinata beyler ve krallar verecek olan, bunca milleti kendine bağlayan sen misin?» demiştir.

Feri kaçmış gözlerini Orhan Beğ'e çeviren, ölümsüz Han, ancak işitilen bir sesle oğluna seslendi:

(1) «Ruhumu ferahlatan sen, kederlenme! Beni, herkes gibi şu kötülüklerle dolu dünyada ilk nefes alışımızdan beri pençesi altında tutan kaderin ellerinde, can çekişirken görüyorsun. Ben gerçek hayatı düşünüyorum; geleceğin, saadetle, zaferle, şanla dolu olsun. Senden ayrılmaya hazırlandığım şu sıralarda içim pişman değil, çünkü seni yerime bırakıyorum. Şimdi son nasihatlerime kulak ver.

«Hayatın endişeleri senden uzak olsun. Seni çevreleyen kutlulukla, asla müstebit olma, bakışlarını zalimlikten kaçır. Adaleti geliştir ve yeryüzüne süs yap. Vücudumdan ayrılacak ruhumu, kazanacağın zaferlerle daima mutlu kıl. Dünyayı fethettiğin zaman da, kılıcını kullanarak dinimizi yaymaya çalış.

«Hıristiyan krallıklar ile hakka dayanan dostluklar kur. Âlimleri daima şereflendir; böylece ilâhî adaleti sağlamlaştırmış olursun; ve nerede olursa olsun, bir adamın âlim olduğunu duyarsan, onu servete boğ, onu yükselt ve şefâatini esirgeme.

«Orduların ve servetin seni hiç bir zaman kibirli yapmasın.

«Etrafında daima kanunla aydınlanmış kişiler bulunsun; ve kanunun, krallıkları ayakta tutan tek temel olduğuna inanarak, onu daima darbelerden koru. İlâhî kanun bizim tek gayemiz olmalıdır; attığımız her adımda Tanrı'ya biraz daha yaklaşalım.

«Ne boş teşebbüslerde, ne de verimsiz kavgalarda vaktini geçirme, çünkü yanlış ihtiraslar, dünya imparatorluğunun sonu olur. Bana gelince, ben iman gücünü yaymak için çalıştım. Sen ise benim arzularımı tamamlayacaksın.

«Bulunacağın mevki, senin herkese karşı büyük bir lütûfla davranmanı gerektiriyor. Halkına karşı pek çok ödevin var; ona karşı iyilik ve bağışlama ile davranırsan Hanlık ünvanına lâyık olursun.

«Durmadan, tebaama karşı nasıl iyilik yapacağım diye düşüneceksin. Ancak o zaman Tanrı'nın teveccühünü kazanırsın.»

Müminlerin sığınağı Osman Beğin son sözleri bunlar oldu; oğluna hitabını tamamlayınca, ruhu sonsuzluğa doğru uçtu gitti.

XIV

Osman Beğ, son nefesini vermeden önce, oğlundan, hayatında o kadar özlediği Bursa'ya gömülmesini istedi. Savaşçılarından da Bursa'nın bundan böyle Osmanlıların başkenti olmasını talep etti. Orhan Beğ ve askerleri, fâtihin son arzusunu yerine getirdiler. İmamlar ve zafer arkadaşlarının arasında Osman Beğ'in na'şı

Bursa'ya getirildi. Gümüş Kubbe diye anılan yere gömüldü.

Türbesinin bulunduğu salona, islâmiyete geçen Türk'ün Tanrı'ya şükür ederek parmaklarının arasında yuvarladığı, gayet iri taneli, tahta tesbih asıldı. Kara—Hisar'daki hâkimiyetini göstermek üzere Sultan Alâeddin tarafından gönderilen davul mezarının üzerine kondu. Bursa şatosunda çıkan son bir yangın, Osman Beğ'in imanını ve hâkimiyetini gösteren bu iki ulu eşyayı yok etti. Ancak kılıcı ve sancağı, imparatorluk hazinesinde olduğu gibi muhafaza edilmektedir. Osmanlıların başlangıcı hakkında en büyük araştırmayı yapan Hammer, bu kılıcı iki sivri uçlu, enli bir pala olarak tarif etmektedir. Böyle iki uçlu ve iki tarafı keskin kılıcı Halife Ömer'in bulduğu söylenmektedir. Osmanoğulları, bu silâhı bayraklarına işleyerek, bir ucu ile Asyayı, diğer ucu ile Avrupayı tehdit eden bir sembol hâline getirdiler.

Osman Beğ'in mirası, bir süvarinin silâhları ve bir çobanın âletlerinden başka bir şey değildi. Yenişehir'deki evinde en ufak bir servet bulunmadı. Kendine bağlı topluluklardan aldığı vergiler arkadaşlarına dağıtılmıştı. Bir tahta kaşık, bir tuzluk, renkli iplikle işlenmiş uzun bir ceket, keten türban, tarla sürmek için bir kaç çift öküz, koyun sürüsü ve Arap atları, bütün servetini teşkil ediyordu. Atları oğullarına kaldı; Mezopotamya koyunlarmdan meydana gelen sürüsü padişahlara ait mülke dahil edildi, ve hâlâ o zamandan beri Uludağ'ın yemyeşil düzlüklerinde otlamaya devam eder.

XV

Elbisesi, gelenekleri gibi basitti. Koyun yününden, kaba bir kaftan giyerdi. Kolları genellikle sırtından aşağı doğru sallanırdı. Plili geniş bir pantalon, Türklerin dinlenme hareketi olan bağdaş kurmaya elverişli bir şekilde dikilmiş olup, çıplak ayak bileklerinin üzerinde bir kordonla sıkılırdı.

Düzgün ve oval çehresi, cömert bir kanla ve Anadolu'nun güneşiyle esmerleşmiş olduğundan, ona, Doğu'da erkek güzelliğinin ifadesi olarak Kara—Osman lâkabını kazandırmıştı. Gözleri, Orta Asya bozkırlarının çocuklarının soğuk mavi rengini muhafaza ediyordu; fakat kaşları ve saçları, Toros kargasının kanatları kadar siyatı. Bacakları, çömelmeye alışmış ve atları üzerinde, kısa üzengili eyerlerinden dolayı oturur gibi giden ırklara has bir şekilde, kısa idi. Gövdesi ise aksine uzundu. Uzun kolları ile rakiplerine daha uzak mesafeden kılıç sallayabiliyordu.

Çobanlardan meydana gelmiş bir aşiretin şefine yaraşır şekilde, mantığı basit fakat tarafsız ve doğruydu. Bütün dehası, yeryüzünde Tanrı fikrini gölgeyecek her türlü putperestlik ve hurafeyi, Hz. Muammed'in Bir Tanrı düşüncesiyle silip süpürmek inancından doğuyordu. Ancak, ömrünün son zamanlarında Bizans Rumları ile ilişkileri, peygamberlere has basitlikteki düşüncesini bilemiş, hükmettiklerine sahip olmak isteyen fâtihlerin siyasetini öğretmiştir. Fetihlerinde adım adım ilerleyecek, her zaferden sonra duracaktır. Yavaş yavaş ilerledi, fakat asla geri çekilmedi; işte bu, bütün büyük Devlet kuranların sırrıdır.

Malkatun'a karşı iyilik, namus, samimiyet, sadakat ve aşkla; oğullarına karşı şefkatle, arkdaşlarma karşı tatlılıkla, mağlûp ettiklerine merhametle dolu olan kalbi, yalnızca, seferlerinden birine karşı çıkan amcasına vurduğu sopa darbesinin günahı ile burkulmuştu. Fakat bu günah da yine kalbinin kötülüğünden değil, kendisine hâkim olamayışından doğmuştu. Ölümüne kadar vicdan azabı çekti; kâtiplerine talimat vererek, kendinden sonra gelecekler, hiddet hareketlerinin istemeden akraba katili yapabileceklerini, bunun Tanrı tarafından affedilmesi için insanlar önünde azap çektiğini göstermesi bakımından, o günahı tarihe geçirmelerini istedi. Kanındaki bu şiddete rağmen, halkları için o kadar iyilik, düşmanları için de o kadar şefâat sağladı ki, kendisine bağlı topluluklarda Şefkatli Osman diye şöhret yaptı ve halk, yeni padişahların tahta geçmesi sırasında yaptığı dileklerde, bütün faziletlerin yanısıra, Osman'ın şefkatini alsın diye yakarırdı.

İKİNCİ KİTAP

I

Osman Beğ arkasında, karakterinin iki önemli yanını paylaşmış gibi gözüken, iki oğul bırakıyordu: Büyük oğul Orhan Beğde kahramanlık; küçük oğul Alâeddin'de sofuluk. Her ikisi de güzel Malkatun'un çocukları olup, dedeleri, büyük âlim Edebalı'dan ilmi ve dini öğrenmişlerdi.

Osman Beğ'in aynı zamanda gözde kumandanlarından olan Orhan Beğ, Türk savaşçılarının başında babasının adına yeni topraklar, yeni kentler fethederken, Yenişehir'de Edebalı, Alâeddin'e hukuk ilminin inceliklerini ve fâziletini öğretiyordu. Bu genç Beğ, küçük yaşında bile bir âlimin ve siyasînin olgunluğuna erişmişti. Anneleri tarafından birbirlerine karşı sonsuz sevgi ve şefkat bağları ile bağlı olan iki kardeş asla kıskançlık emâreleri göstermiyorlardı. Orhan Beğ, Alâeddin Beğ'in kabiliyetlerine karşı derin bir saygı gösterirken, Alâeddin Beğ de ağabeyisi Orhan Beğ'in fetihleri ile seviniyordu.

Osman Beğ'in kendisine tevcih ettiği yüksek otoriteyi kabul etmeden önce Orhan Beğ, kardeşine İmparatorluğu paylaşmayı teklif etti; fakat Alâeddin Beğ,

hem Orhan'ın yaşça büyüklüğünü, hem de baba arzusunu ileri sürerek kesinlikle otoritenin paylaşılmasına karşı çıktı; böylece kudretin paylaşılması neticesinde, imparatorluğun parçalanmasına sebep olunabileceğini Osmanlılara göstermiş oldu. Hattâ babalarından kalan koyun sürüsünü, özel miras olmasına rağmen, reddetti. Mülk olarak kabul ettiği, Uludağ'ın eteklerinde Kete vâdisinde, Fatur adlı köy oldu. O yöre ormanla kaplı olduğundan, bugün bile «Yaprak Denizi» diye adlandırılır. Orhan Beğ, kardeşine «Mademki, sana kalan koyunları, boğaları ve atları almak istemiyorsun, o halde, gel benim milletimin çobanı ol! Vezirim ol!» dedi.

Vezir kelimesi türkçede yük taşıyan anlamına gelir, veya daha doğrusu «imparatorluğu taşıyan.»

Alâeddin, bunca iltifat altında nihayet eğilmek zorunda kaldı ve kardeşinin Devlet işlerini teşkilâtlandırmasında ve yönetmesinde ona yardımcı olmak şerefine erişti. Daha ilerde, onun devleti nasıl hoşgörü ve kolaylıkla idare ettiğini göreceğiz. Orhan Beğ babasının na'şını toprağa verince hemen, ülkesinin sınırlarını genişletmek üzere çabalara girişti.

Kumandanları, çağrısına uyarak, Yenişehir'den, Bursa'dan, yapraklar Denizi'nin loş geçitlerinden çıkarak, Gemlik Körfezini çevirmeye ve Mudanya dağlarının arkasından itibaren, Marmara ile Karadeniz arasında kalan yarım ada üzerindeki kasaba ve kentleri bir bir ellerine geçirmeğe başladılar.

Kumandanlarından biri Konur Alp, diğeri Akça Koca idi; her ikisi de Osman Beğ zamanından beri savaş-

larda pişmişlerdi. İstanbul'un Asya kasabası olan Üsküdar'a yürüme iki saatlik mesafede olan Samandraya iki kumandan birden âni bir baskın yaptılar. Kale kumandanı oğlunun cenazesini çıkarmak için kapıları açtığında içeri dalan Türk akıncıları kapıların kapanmasına fırsat vermeden kale'yi düşürdüler. Bütün o bölge iki kumandan sayesinde fethedildi. O yüzden Karadeniz kıyısındaki kentlerden birinin adı Akçakoca, yarım adanınki ise Kocaeli olarak kalmıştır.

Aydos Kalesi ise, Orhan'ın silâh arkadaşlarından, genç Abdurrahman'ın aşkı sayesinde ele geçirildi. Aydos tekfurunun kızı, Abdurrahman'ı kale duvarları önünde savaşırken görünce yakışıklılığına hayran kalmıştı. Her gece rüyasında onu görüyordu. Duyduğu ihtiras, bütün ödevlerinin üzerine çıktı. Genç Osmanlı'ya, taşa sarılı bir kâğıt attı. Abdurrahman bu kâğıtla güzel Bizanslı kızın kendisine karşı olan aşkını ve bu yüzden vatanına ihanet ettiğini anladı. Zira, kâğıtta kale duvarlarının altındaki gizli bir geçidin yeri gösteriliyordu. Abdurrahman yanına bir avuç gözüpek adam alarak, gece bastırınca, gizli geçitten kale içine girdi; dışarda Abdurrahman'ın işaretini bekleyen ordu, mukavemet görmeden, açılan kale kapılarından içeri süzüldü ve şehri fethetti. Abdurrahman, genç kızı Orhan Beğ'e götürdü, o da kızı ona eş olarak verdi. Yakışıklılığı ile tanınacak bir oğulları oldu. Adını Kara—Abdurrahman koydukları bu savaşçı, Bizanslı annelerin ve çocukların korkulu rüyası olacaktır.

II

Orhan Beğ'in idaresi altında Türkler kısa zamanda İzmit Körfezi'nden İstanbul kapılarına kadar, bütün köy, kasaba ve kentleri ellerine geçirdiler. Savaş alanlarında, düşman kellelerinden piramidler bırakıyorlardı. Ölümden sonra da intikamın devam edeceğini anlatmak isteyen bu kemik yığınları, bir zafer âbidesinden çok, yamyamların artıklarına benziyordu. Biz de bu kafa yığınlarından meydana gelmiş zafer âbidelerinin yanından geçerken, bozkır rüzgârının kafataslarının boşluklarında ıslık çaldığını bütün dehşetiyle işittik.

Bizans'ın deniz üssü olan İzmit'te, körfezin muhafazasında yatan gemiler, gereğinde her iki yaka ile de irtibat sağlıyordu. Bu önemli üs az zaman sonra Orhan Beğ'in eline geçti.

III

Ağabeyi yeni ülkeler fethederken, mütevazi Alâeddin, Batı Anadolu'da doğmakta olan İmparatorluğu teşkilâtlandırıyordu. Önce hükümdar ile ilgili kanunlar çıkaran Alâeddin, Ordu'yu, parayı, Hükümdarın elbisesini düzene koyuyordu. Hükümdar, Arapça ünvan olan Emir'i almıştı; Sultan ismi, daha pek yakın bir tarihte başka Sultan'a bağlı olan beylere fazla muhteşem görünüyordu. Para üzerine Orhan Beğ'in tuğrası basıldı. Cuma hutbelerinde Orhan Beğ'in adı geçiyordu. Elbisesi yine çobanların ve Türk atlılarınmki gibi

kalıyordu. O devirlerde Türkler kırmızı keçeden bir külâh giyiyorlardı. Aynı külâh şimdi, Sultan Mahmud'un yenileştirdiği Osmanlı Ordusunda görülebilir. Savaşçılar, keçenin etrafına Hindistan'da dokunan beyaz muslin şal sarıyorlar; böylece hem kafalarına isabet eden kılıç darbelerini yumuşatıyor, hem de Anadolu'nun kavurucu güneşinden korunuyorlardı. Önce Emirler, sonra Sultanlar, başlarına altın tel işlemeli türban sarıyorlar, bunun şeklini zevklerine göre, kâh katlar vererek İranlı sihirbazlarınkine, kâh alınlarının üstüne düz bir şekilde sararak Arap çobanlarınkine benzetiyorlardı.

O zamanlar, her Osmanlı savaşçıydı; Ordu, sefer hâlindeki aşiretten başka bir şey değildi. Artık sürekli bir ordu, İmparatorluğun kudreti hâline geldi. Atlı askerler daima silâh ve at bakımından zengin Türklerden; piyade ise yine varlıklılardan teşkil ediliyordu. Her piyadeye, günde çeyrek dirhem para veriliyordu. Başlarında, idare ettikleri asker sayısı ile anılan, savaş görmüş kumandanların emrinde onar, yüzer, biner kişilik birlikler meydana getiriliyordu. Ancak bu yeni birlikler, bağımsız hareket etmeye alışmış olan askerlerin eski ferdî cesaretini zayıflatıyor ve emirden ziyade heyecana bağlı olan kahramanlıkları azaltıyordu. Alâeddin ile Orhan Beğler önceleri, düzene sokmak istedikleri ordularının, askerî zihniyetini kaybedeceğinden endişe ettiler. Âlim Edebalı'nın kayın—biraderlerinden olan Çandarlı toplanan divana çağrıldı ve Osmanlıların eski kahramanlığını canlandırmak ve devam ettirmek hususundaki fikirleri sorulduğunda, eski Mısır ve İran'da tatbik edilen usûlü anlattı. Oralarda, sadece yabancı-

lardan meydana gelen bir askerî sınıf yaratılıyor, bunlar hem düşmana hem de ülke içindeki ayaklanmalara karşı kullanılıyordu. Osmanlıların böyle bir sınıf yaratmalarını ileri sürdü. Yeni teşkilâtın elemanları eski cesur savaşçıların kumandasında olacaklardı. Avrupa yakasına ve adalara yapılan sürekli baskınlarda, yüzlerce çocuk ve genç, Rum ailelerinden koparılıyor ve harp ganimeti olarak Türk kamplarına sevkediliyordu. Kızlar, ya esir olarak satılıyor, ya da zevce oluyordu; erkek çocukları ise galiplerinin yanında çoban veya hizmetkâr olarak kalıyorlardı. Eğitimin tesiri, hayranlık veya mecburiyet ile körpe yaşlarında, kısa zaman sonra hıristiyanlığı terkederek, islâm dinine geçiyorlardı. Bir defa islâmiyete geçenler, hıristiyanların nefretini kazanınca, aşırı bir taasup ile yeni efendilerinin Tanrı'sına bağlanıyorlardı. İsa'nın hayranları bu kadar kindar bir düşman görmemişlerdi. Çekilip alındıkları şehirlerde, ailesiz, vatan, aile ve din kalanlar, artık Muhammed'den başka vatan, aile ve din tanımıyorlardı. Böylece, bunlar askerî hizmet karşılığında hürriyetlerinin iade edilmesiyle, Bey'e bağlı yeni Osmanlılardan kurulu bir ordu meydana gelecek; artık aile ve bağımsızlık düşüncesi olmadan, sadece hükümdara sonsuz bir itaat taşıyan askerler, onun için ölmeye hazır olacaklardı.

Bağdad halifesinin bir zamanlar islâmiyeti seçmiş Türklerden ordu kurması gibi, Çandarlı tarafından öne sürülen tasarı, Alâeddin ve Orhan Beğlere cazip geldi:

«Kur'an bile bölye der; her doğan çocuk, doğuştan İslâm inancına meyleden esrarlı bir özellik taşır. Bu yabancılar, millet tarafından kendilerinin savunma-

smda kullanılmakla, kanlarını hürriyetleri uğrunda dökmekle kalmayacaklar; hükümdar tarafından kendilerine bağışlanan hürriyetin, silâhların, rütbelerin, şereflerin hakkını ödeyerek, binlerce hıristiyan çocuğa, artık kendilerini koruyamayan bir dinden çıkmalarını ve onları yüceltecek, mükâfatlandıracak ve esirgeyecek olan yeni imânı seçmeleri bakımından misâl olacaklardır» diye fikir yürüttüler.

Hemen Yeniçeri adı altında, bu yeni teşkilât kuruldu.

IV

Orhan Beğ'in etrafında derhal islâmiyete yeni geçmiş gençlerden bir avuç asker toplandı. Orhan Beğ bunları, Osmanlıların savaş ruhu olan dine adamak istiyordu. Ulu dervişlerden, Hacı Bektaş adlı birisi, Amasyadan pek uzakta olmayan Sulca kasabasında yaşıyordu. Orhan Beğ yeni askerlerini bizzat alarak, dervişin yanına götürdü, ve ondan dinin bu yeni çocuklarına sancak, ad ve hayır vermesini rica etti. Kurulan yeni teşkilâtın, imansızları hâtâlarından koparacağını ve Muhammed'in Tanrısına bir milyon yeni mümin kazandıracağını anlayınca, yerinden doğruldu, yeni milisin genç askerlerinden birine yaklaşarak, onun şahsında bütün birliği takdis etmek üzere, elini genç askerin başına koydu. Bu sırada, dervişin kaftanının yeni, omuzunun üzerinden kayarak askerin ensesi üzerine düştü.

Derviş Orhan Beğ'e dönerek, «Bugün kurulan bu milisin yüzü gün gibi ak ve aydınlık, kolu ağır, kılıcı

keskin, oku delici olacaktır. Giderken muzaffer, dönüşünde galip olacaktır. Haydi, yolunuz açık olsun!» dedi.

Yeniçeriler, dervişin boş yeninin garip duruşunu, omuzdan aşağı uzamasını, savaş başlıklarının yeni şeklini işaret eden tabiatüstü bir tesadüf saydılar. Bundan böyle, beyaz keçe külâhlarımn üzerine başlarının arkasından sarkan, bir kumaş parçası ilâve ettiler ve sorguç takılacak yere, diğer gönüllü ve maaşsız birliklerden ayrılmak maksadıyla, yani «emîr» tarafından maaş aldıklarını ve beslendiklerini göstermek için tahta bir kaşık oturttular. Özel birliklerinin bütün rütbelerinin isimleri, nafakalı asker olduklarını belirtecek şekilde veriliyordu. Albaylar Büyük Çorbacı; üst ve alt subaylar, biri Mutfakçıbaşı, diğeri Subaşı olarak niteleniyordu. Yün üzerine hilâl ve iki uçlu kılıç işlenmiş olan Yeniçeri sancağından sonra en önemli sembolleri, Kazan, aynı zamanda toplanma ve daha sonraları isyan anlamını taşıyordu. Osmanlı milleti beş asır sonra, bu çobanların göç etmesinde büyük rolü olan çadır eşyalarına kavuşuyordu. Yeniçeriler, Orhan Beğ'in emrinde ancak bin kişi kadardılar. Daha sonraları hem sayıca, hem kahramanlıkça diğer padişaların emri altında gelişeceklerini göreceğiz.

V

Alâeddin Beğ, diğer askerî birliklere maaş olarak, düşman üzerinden kazandıkları toprağı veriyordu. Tımar bağışlanan bu liderlerin de ülkeye karşı ödevleri oluyordu. Böylece zamanla sayıları yirmi bine ulaşacak olan piyadeler meydana geldi... Bunlardan

sonra, hafif silâhlarla donatılmış, düzgün olmayan birliklere sahip Azab'lar teşkil edildi. Yine düzgün olan ve olmayan süvariler, kutsal sancağı ve emîr'in korunması işini yürütmekle şereflendirildiler. Her tımar sahibi ayrıca, savaş zamanlarında, vergiden muaf, silâhlı ve teçhizatlı askerî birlikler vermek zorunda idi. Nihayet, ordunun en önemli unsurları olan Akıncı'lar geliyordu. Hükümdarın çağrısı üzerine çadırlarını terk ederek, sadece imanlarının sesine göre hareket ediyorlar ve aldıkları tek maaş, düşmandan elde ettikleri ganimet oluyordu. Bu disiplin dışı, fakat korkulu birliklerin başlarına uzun yıllar, Osman Beğ'in silâh arkadaşlarından olan Mihâloğulları'nın nesli hâkim olmuştur. Alâeddin Beğ, orduda yol gösterici ve emîr'in haberlerini iletici olarak, Çavuş adında yeni bir sınıf yarattı.

İşte, Alâeddin ve Orhan Beğ'lerin, önlerindeki toprağı fethetmekten başka birşey düşünmeyen ve komşu halklarla, ancak islâmiyetin düşmanı kalmadığı zaman barış yapmayı isteyen bir halka sağladıkları ordu teşkilâtının esasları budur.

VI

Ordu, teşkilâtını henüz tamamlamışken ve Orhan Beğ'den sancağını almışken, Uludağ'dan düzlüğe inme arzusuyla, kendisini İznik Kalesinin duvarları dibinde buldu. Bu yeni cüret karşısında, iyice endişelenen genç Andronikos, nihayet Rumların cesaretini uyandırmak için teşebbüse geçti. Edirne ve İstanbul arasında, Trakya'da dağınık duran birliklerini biraraya toplayarak, sarayının duvarlarını yıkayan Boğaziçi'nden, başların-

da olduğu hâlde Üsküdar'a ayak bastı. Buradan, harp nizamı içinde, İznik üzerine yürüyüşe geçerek, sayıca kendisinden az olan Osmanlıları düzlükte mağlûp etmek niyetiyle ilerlemeye devam etti. Ancak, harp stratejisi ve manevraları bakımından Rum kumandanlarına nazaran daha tecrübeli olan Orhan Beğ, dağlık bölgelerde, geçitlerde kol gezen on bin kişilik bir kuvveti zamanında topladı. Bu geçitler ve düzgün olmayan arazi, Türklerin sayı azlığını örtüyor ve Andronikos'un kalabalık fakat gevşek alaylarına istendiği zaman ve yerde saldırmak imkânını veriyordu. İmparator boş yere üç defa, ordularını bu şekilde saklanmış olan Osmanlılar üzerine saldırttı. Durumları ve cesaretleri onları yenilmez yapmıştı. Bir zaman sonra Türkler, en ileri durumdaki Rum birliklerine, geçitlerden çıkarak, dağlardan inerek, âni baskın yaptılar, Andronikos'un kanatlarını okları ile dağıttılar, sonra vahşi atlarının sayesinde sür'atle geri çekilerek Merkezi kuşattılar. Bizzat imparator, başka milletlere, başka zamanlara has bir cesaretle dövüşüyordu; birara, generali ve tarihçisi Kantakuzinus, vücudunu ona siper yapınca kendisi vuruldu ve öldü.

Kalçasından okla yaralanan Andronikos, etrafındaki bir avuç askerle Orhan Beğ'in eline düştü. Fakat, ordusundaki yabancı askerlerden Bergamalı Sebastopolos, üçyüz atlısı ile İmparator'un yardımına koştu, ve onu kurtarmayı başardı. Sebastopolos'un âni saldırısı ile biran geri çekilen Türkler ellerinden kıymetli esirlerini kaçırdılar.

Andronikos'u öldü zanneden ordusu, herşeyini bırakarak, deniz istikametinde kaçmaya başladı. Yaralı

olarak sedyede ordusunun peşinden gelen İmparator, İstanbul'a mesaj üstüne mesaj göndererek, Üsküdar'a ordusunun artıklarını toplamak için gemiler getirilmesini istiyordu. Andronikos, kan içindeki halısıyla ancak Üsküdar'dan ayrılmıştı ki, Orhan Beğ'in öncüleri kıyıya eriştiler. Bu utanç Bizanslılara nedâmet verdi. Yine imparatorlarının kumandasında Boğaz'ı geçerek, Orhan Beğ'le ovada yeni bir savaş vermek istediler.

Marmara kıyılarındaki yeni savaş alanı, asker ve silâh bakımından zaten pek üstün olmayan Bizans birlikleri için felâket oldu.

Koca Ali tarafından yönetilen üçyüz Türk atlısı, Rum garnizonunu zorlamaya başladı, onları koyun sürüsü gibi dağıttı, imparatorun çadırına kadar geldi. Altın koşumlu, kırmızı kıymetli kumaşlarla örtülü imparatorluk atları Türklerin ganimeti oldu. Civardaki kaleye, deşetlerinden acele ettikleri için tam zamanında sığınamıyan Rum ordusunun önemli bir kısmı, imparatorun yakınları ve akrabaları, Türk kılıçları altında can verdiler. Geri kalanlar, apar topar, kayıklara doluşarak karşı kıyıya canlarını zor attılar. İmparator bir defa daha sarayına hakarete uğramış ve cesaretini kaybetmiş olarak dönüyordu.

VII

Sarayının kulelerinde Osmanlıların İznik'e yaptıkları son saldırıların hikâyesini dinledi. İçindekilere terkedilmiş olan İznik kalesi etrafına, Alâeddin'in istihkâmcıları derin bir hendek açtılar. Üç yıllık kuşatma,

İznik halkının ümidini ve cesaretini kırmıştı. Meydanı bütün süvarileri ile dolduran Orhan Beğ, bir tek şehri fethetmek için, bütün bir halkı seferber etmişti. Bu şekilde kuşatılan İznik, sonunda, hiç olmazsa halkını, yağma ve esaretten kurtarmak için, teslim oldu. Babasının hâtırasına hürmeten, Yenişehir yolundan şehre giren Orhan Beğ'i, bütün İznik halkı şefâat için toplanarak karşılamaya gitti. Mağlûp imparatorlarının yardımından ziyade, Han'ın şefâatinden medet umuyorlardı. Şehrin garnizonunu meydana getiren İmparator'un ordusu, silâhları ile çekilme müsaadesi aldı. Büyük çoğunluk ise, ne yaşamasını, ne de ölmesini bilen bir imparatora hizmet etmektense, galiplerin egemenliğini kabul etmeyi yeğ buldular.

VIII

Böylece, küçük bir aşiretin başkanı Orhan, topçu kuvveti olmadan, bir zamanlar başlarında hıristiyanlığın en büyük prensleri ve kumandanları tarafından yönetilen ve Avrupa'nın bütün silâhlarına sahip, beş yüz bin kişilik lâtin haçlılarının yedi ay muhasara sonunda bile ele geçiremedikleri İznik'i fethetmiş oluyordu. Bunun sebebi ise, o zamanlar İznik'in Rumlar tarafından değil, fakat paralı Türk askerleri tarafından savunulmasıdır. Surların üstünden, Godefroy de Bouillon'un askerleri üzerine büyük kaya parçaları atan, son derece iri yapılı ve güçlü bir Türktü. Ayrıca haçlılar bu ilk muhasarada sadece şan ve şeref ararlarken, Osmanlı Türkleri ölümde cenneti ve kanda vatanı arıyorlardı. İlk gelenlere direnen Doğu İmparatorluğu, sonra

gelenlere boyun eğiyordu. İlk gelenlerin imanı zayıflarken, sonrakilerinki yeni doğuyordu. Zafer, yeni ırkların ve yeni fikirlerin olacaktır. Orhan Beğ kendi zaferini aşırıya götürmedi; babasının son sözlerini unutmamıştı.

Hıristiyanları sadece askerlerine itaate ve vergilerini ödemeye zorladı. Dinlerinin icaplarını yapmakta tamamen serbest bıraktı. Yalnız en güzel hıristiyan mâbedlerini, kendi dini için ibadet yeri hâline getirdi. Bir zamanlar, Konstantin'in başkanlığında toplanan Doğu ve Batı'nın üçyüz on sekiz keşişini barındıran, feylesof Arius'un mahkûm edildiği, resimlerin ruhun kutsal ibadeti olarak kabul edildiği, hıristiyanlığın başlıca prensiplerinin görüşüldüğü kilise artık bir cami olmuştu. Camilere ilk defa olarak, ilim ve din okulları olan, Medreseler ilâve edildi. Taceddin ve Davud adında iki Türk, ilk Osmanlı Hukuk profesörleri oldular. Fakirleri doyurmak için ilk imârethaneler açıldı. Hz. Muhammed'in dininde, zenginlerin gelirlerinin bir kısmının fakirlerin beslenmesi için ayrılması prensibine göre kurulan imâretlerde, Orhan Beğ, peygamber ve halife gibi İznik fakirlerine çorba dağıtıyordu.

IX

Ancak bir müddet sonra bu ilk gayeler, imanlarının aşırı taassubu ve arkadaşlarının zorlaması karşısında yavaş yavaş yerini hıristiyanlara karşı baskı ve yağmaya bıraktı. İslâmiyete geçmiş olan İznikli ailelerin çocukları, Yeniçeri yapılmak üzere zorla alınıyordu. Cevheri ilâhînin maddî olmamasına karşı mümin-

lerde mevcut inancı kötü yola sevkedeceğine iknâ olduğu için bütün aziz resimlerini ve tasvirlerini yaktırdı. Rumlar arasında bunca yanlış fikirlerin kaynağı olan İznik sinodunu feshetti. Kılıcının ucuyla, sinod'un duvarlarındaki yazıları kazıdı, ve altın harflerle Osmanlıların dininin esasını yazdırdı: «Lâilâheillâllah ve Muhammeden Resulûllah». Sonra, veba veya harp yüzünden kocalarını, babalarını kaybetmiş Bızanslı dul ve genç kızları askerlerine dağıttı. Silâh arkadaşlarına şehrin en güzel saraylarını pay etti. On iki yaşındayken evlendiği Nilüfer'den doğan, en büyük oğlu Süleyman, İznik'in kumandanlığına getirildi. İkinci oğlu Murat'a, yaşlılıktan dolayı ölen Konur Alp'ın yerine, küçük yaşına rağmen, Sultanönü'nün (*) idaresi verildi.

Yeni hâkimleri tarafından bundan böyle İznik adını alan şehir, konsillerine, sembollerine ve fikir çatışmalarına borçlu olduğu şöhretini bir müddet daha muhafaza etti; sonra eski çağlardan kalan adı sadece Doğu'nun seramik eşyalarında kullandığı, fayans fabrikası sayesinde duyuldu.

Hammer der ki: «Bugün, kalın ve yüksek olmaları sayesinde yılların ve insan elinin bozamadığı surların etrafında dolaşan bir yolcu, kendisini, sağda solda serpiştirilmiş birkaç kulübenin ortasında, ıssız bir bozkırda sanar. Hac kervanları oradan geçerken, Osman Beğ'in kardeşi Gündüz Alp'ın ve Türk Şairi Khiali'nin tür-

---

(*) Sultanönü (Sultan Öyüğü). Bugünkü Eskişehir, İnönü. Seyitgazi bölgelerini içine alan geniş mıntıkadır. (Ç.)

belerinden başka bir şey göremezler. Surları ve kuleleri saran yaprakları ve sarmaşıkları aralayan meraklı, vaktiyle Bizans İmparatorlarının kazdırdıkları debdebeli yazıları hâlâ okuyabilir.»

Orhan Beğ'in veziri, ve ırkının kanunlarının yaratıcısı Alâeddin Beğ, yeni kanunlarını sükûnet içinde düşünmek üzere çekildiği Uludağ'daki köyde vefat etti. Orhan Beğ imparatorluğun yükünü kendisiyle paylaşan bu sadık ve sevgili kardeş için çok göz yaşı döktü. Amcası Alâeddin'in yerine oğlu Süleyman'ı vezir yaptı. Kanun adamı olmaktan ziyade savaşçı olan Süleyman, imparatorluğu teşkilâtlandıracağına onun sınırlarını genişletti. Orhan Beğ, Marmara Denizinin Asya kıyılarında, karşı kıyıdaki Gelibolu ile mücadele edebilmek için, bir liman istiyordu. Yunanlılar çok eskiden Mudanya Körfezinin dibinde bir liman şehri inşa etmişlerdi. İsmini de önceleri Deniz Bursa'sı, sonra da Kibotos (Gemlik) koymuşlardı.

İznik muhasarasına giden Haçlı orduları bu kaleden geçmişlerdi. Böylece daha o zamanlar. Doğu'daki Hıristiyan İmparatorluğunun kalelerini zayıflatmış oluyorlardı. Süleyman Beğ, ordusunun yaklaşırken, Gemlik halkının silâhlarını atarak, çoluk, çocuk, servetleri ile beraber kayıklarla karşı kıyıya kaçtıklarını gördü. İznik'in düşüşü, Asya'nın bütün bu kıyısında derin yankılar yaratmıştı. Şehirler ve Kaleler kendiliğinden düşüyordu. Rumlar üzerinde bu fetihler devam ederken, yanında oğlu ve veziri olduğu hâlde, ırkının bütün savaşçılarının başında Bursa'dan ayrıldı ve Anadolu'ya doğru ilerledi. Gayesi, şimdiye kadar, Toroslardan, Ulu-

dağ'a kadar Bizans İmparatorluğunun eyâletlerini yağma eden bağımsız Türk Beyliklerini kendine bağlamaktı.

Osman Beğ zamanında millîleşmiş Türklerin kendilerine dönmesi, ve Orhan Beğ zamanında disiplin altına girmesi, şimdiye kadar Selçuk Sultan'larının tahtından kopmuş olan dokuz beylik, tek isim ve tek başkan altında toplanıyordu. Onlarla tek tek savaşan ve kendisine bağlayan Orhan Beğ, imparatorluğunun sınırları içine Kuzey Batı Anadolu'yu ve parşömen kâğıdının icad edildiği Bergama'nın merkezi bulunduğu yöreyi kattı.

İçinde iki yüz bin yazma eser bulunan Bergama kitaplığı, Türkler arasındaki bu kardeş savaşları sırasında telef oldu. Hıristiyanlar Bergamaya ayak bastıklarında, başka bir dinin tanrılarını yok etmek için bütün mâbedleri yerle bir etmişlerdi, şimdi de Türkler, hıristiyanlardan kalan heykelleri ve tasvirleri imha ettiler.

X

Kendi ırkına karşı bu seferden, ve fethettiği yeni topraklara kendi kanından gelen kumandanlar bıraktıktan sonra, Alâeddin Beğ tarafından kurulan müesseseleri kökleştirmek için, barışa ihtiyaç olduğunu hissetti. Bizans İmparatorluğu artık elinden kaçamazdı; fakat, Asya'da kazandığı topraklardan bir karış kaybetmeden, Avrupa'ya yerleşecek bir Osmanlı toplumu yaratmak mecburiyeti vardı. Bayrağındaki, hilâl ve çift

uçlu kılıç, gelecek nesillere bu çift imparatorluğu vaadediyordu.

Yirmi yıllık barış, imparatorluğunu kuvvetlendirmeye, medenîleştirmeye, eğitmeye ve nüfusunu çoğaltmaya yetti. Ayakları dibinde yıkılan imparatorluğun ganimetleri ile zenginleşen Bursa, Bizanslı esir ve san'atkârlarla, ufukta görünmeye başlayan İstanbul'dan hiç de aşağı kalmıyacak şekilde, surlar, bentler, camiler, minareler, türbeler, binalarla süslenmeye başladı. İki başkent, içlerinden birinin diğerini imha etmesini beklerken, sanki karşılıklı meydan okuyorlardı.

Muazzam kervansarayların kubbeleri yükseliyor, Anadolu'nun her tarafından Bursa'ya mal getirip götüren kervanlara bol su temin ediliyordu. Derviş tekkeleri, yavaş yavaş Uludağ'ın eteklerini kaplıyordu; bunlar arasında ormanların loşluğunu sevdiği için, Geyikli Baba diye anılan bir derviş çok meşhur olmuştu. En mütevazi çiftçi veya çoban aileleri büyük itibar, iltifat görüyor ve teşvik ediliyordu. Toprak çanaklarda süt mümûllerini sertleştirmeyi başaran yaşlı bir çoban, bugün bile ayakta duran türbesiyle âbideleştirilmiştir. Türbeye, Doğlu Baba türbesi derler. Türbenin yanında, çınar ağaçlarının altında, Gökpınar denilen bir pınar doğmakta ve hâlâ şırıldamaktadır. Saf halk, fatihin ilk yıllarından kalan bu ermişleri, dervişleri ve zanaatkârları, kendilerine efsânevî hikâyeler bularak yaşatmaya devam ederler. Türklerin halk vak'anüvisleri, Geyikli Baba için, devamlı Uludağ'ın ormanlarında yaşadığını ve aşağıya ancak Orhan Beğ'e Tanrı'nm buyurduklarını anlatmak için indiğini söylerler.

Birgün ehlîleştirilmiş bir alageyiğin sırtında Bursa'ya indiğinde Uludağ'da çok raslanan çınar ağacının bir dalını, Orhan Beğ'in sarayının bahçesine dikmiş ve imparatorluğun, bu çınar gibi gelişip, dal budak salacağını söylemişti. Ağaç ve saray Bursa'nın yangınlarından birinde yanıp kül olmuştur.

Orhan Beğ'in gözde savaşçılarından, Abdülmurad (*) adında başka bir derviş, savaşlarda, çınar ağacından yapılmış tahta bir kılıçtan başka silâh kullanmıyacağına söz vermişti. Söylendiğine göre, kolunun kuvveti bu tahta parçasına, demirin gücünü ve keskinliğini veriyordu. Abdülmurad ölünce, Orhan Beğ, tahta kılıcını imparatorluğun mukaddes eşyaları arasına koydu.

X1

Orhan Beğ'in Devlet ve ganimetler sayesinde zenginleşen akrabaları, vezirleri, silâh arkadaşları da, başkentte saraylar, camiler, tekkeler, kervansaraylar yaptırmaya başladılar. Bütün çevre çeşmeler su yolları ve şirin bahçelerle döşendi. Eski zamanlardan beri, Uludağ'ın loş ve sessiz vâdilerini kendilerine iskân yapan Bizanslı keşişler, yerlerini müslüman dervişlere devrettiler. Bütün ozanlar ve ermişler, Toroslarm, Suriye'nin, Arabistan'ın en güzel yerlerini terkederek buraya gelip yerleşiyorlardı.

(*) Babaî: Abdal dervişlerinde olup Bursa fethinde bulunduktan sonra Denizli yoluyla Finike'ye gelmiştir.

Osmanlıların ilk şairi Şeyhî, Ferhad ile Şirin adlı aşk şiirini burada kaleme aldı.

Bağdad ve Şam'dan gelenler, islâmiyetin yeni Bağdad'ını imân, ilim, edebiyat ile doldurdular. Bu din âlimleri, şairler, kanun yapıcılar, vezirler ve kahramanlar adına dikilen beş yüz türbe sultanların ihtişamını ve bu savaşçı çobanların dinî tefekkür ile şiirin zihnî taşkınlığına nasıl yatkın olduklarını ispat etmektedir. Bozkırdan çıkarak, iman gücü ile hareket eden, silâh ile şöhret bulan bu millette şu andakinden daha fazla olarak, temâşa, aşk ve kahramanlık gibi üç dehâyı yanyana görmek mümkün oluyordu.

Orhan Beğ'le İstanbul arasında kararlaştırılan yirmi yıllık mütâreke, sadece Osmanlılara yaradı. Bizans İmparatorluğu iç harple kasıp kavruluyor, eskimiş Devletleri parçalayan fikir ayrılıkları vatanseverliğin yerini alıyordu. Orhan Beğ'in kesin olarak son saatini beklediği bu acınacak imparatorluğu daha yakından seyredebilmek için barış yıllarına dönelim.

XII

Zorba VIII. Mişel Paleologos'un tahta geçmek için genç imparator Lascaris'in gözlerini dağladığı ve bu zorbalığı kilise ileri gelenlerine kabul ettirdiğinden beri Andronikos Paleologos'lar zaman zaman tahtı çekişip paylaşıyorlardı. II. Andronikos, büyük babası ve sülâlelerinin kurucusu Mişel Paleologos'u anmak için oğullarından birine Mişel adını takmıştı. Babası Andronikos, onu tahta ortak yapmıştı. Mevkiini kötüye kullan-

mayan Mişel, yirmi yıl babası ve ortağı Andronikos'un savunması ve zaferi için çalıştı. Öldüğünde arkasında, büyük babasına ümit veren bir oğul bırakıyordu. Bu çocuğa, kendisini taht için yetiştiren ihtiyar Andronikos'tan ayırdedilmesi için, genç Andronikos denildi. Ama babasının faziletli kanına lâyık olmayan bu genç, kısa zamanda İstanbul saraylarının dalkavukluk ve iltifatlarına kurban olarak, dejenere oldu. Sefâhat arkadaşları, onun iktidara geçmesini sabırsızlıkla beklerken ve ihtiyar Andronikos'un, ihtirasları için engel teşkil edecek kadar fazla yaşadığına hükmederek, Genç Andronikos'u imparatordan, imparatorluğa alışabilmesi bahanesiyle, tam yetki ile bir eyâleti istemesini söylediler. İhtiyar Andronikos tahtı kaybetmemek ihtirası içinde öyle bir tepki gösterdi ki, İstanbul bir anda Doğulu Neron'un yarattığı bir kardeş kavgasına gömüldü. Bu arada öz kardeşini kendi hâtâsı ile ve yanlışlıkla öldürtmesi kendisinde iyice pişmanlık doğurdu. Bu kargaşalık arasında Genç Andronikos'un veliahtlığını iptâl ederek, yerine Mişel'in üçüncü oğlunu getirdi. Ancak, çevresi kuvvetli olan Genç Andronikos, silâh gücüne de dayanarak, mahkemeden yine kendi lehine karar çıkarttı. Halk bile onu tutuyordu. Geleneklerin bozulmaya yüz tuttuğu devirlerde, halk toplulukları fâzilete değil cürete bağlılık gösterirler. İstanbul'un bütün ahlâksızlıkları yeni Andronikos'un başında taçlaşır gibiydi.

XIII

Bu arada sarayda gizliden bu suikast gelişti. Suikastın baş aktörü, baş mâbeyinci Kantakuzinos'du.

Şahsında konuşma san'atını, muhterislerin satın alınabilme özelliğini, suikastçilerin zekâsını toplamış olan baş mâbeyinci, çıkarın başka bir rejim altında daha iyi sürdürebileceğini anlayınca, Genç Andronikos'u bir gece saraydan kaçırdı ve beraberce Edirne Sarayı'na gittiler.

İmparatorluğu korumaktan ziyade yıkmaya, parçalamaya hazır, elli bin kişilik bir Rum Ordusu, civar şehirlerden gelerek, Genç Andronikos ile Kantakuzinos emrinde toplandılar. Böylece parçalanan imparatorluk, yedi yıl boyunca, iki başkentli, iki ordulu, iki liderli olarak yaşadı. Büyükbaba ile torun arasındaki bu anlaşmazlık, sonunda fazla önemli olmadan, eyâletlerin, otoritenin, servetin paylaşılması şeklinde hâlledildi. Ancak bu paylaşma, genç muhterisin ayaklanmasını doğrular nitelikte olduğundan, kendisini uzun müddet tatmin etmedi. İhtiyar Andronikos'un Türkler karşısında aldığı mağlûbiyetler, genç ortağı için aradığı fırsat oldu.

XIV

Yaptığı konuşmalarla halkı iyice kandıran Genç Andronikos, nihayet tahta geçmeğe muvaffak oldu. Meryem Ana heykeli dibinde ölümünü veya affedilmesini bekliyen yaşlı imparatora hayatı bağışlandı. Fakat bu bağışlanma, ilerde bir intikamdan korkan Kantakuzinos'un sayesinde oldu. Gözleri de kör edilen eski imparatora, sarayın ücra bir köşesinde daire, bir miktar para verildi.

Onun bu hâline acıyarak tekrar imparator yapılmasından çekinen dalkavuklar, Genç Andronikos'u bir

daha teşvik ederek, dedesinin resmen tahtı kendisine bıraktığına dair bir beyanat vermesini istediler. Bu da gerçekleşince, ihtiyar adam körlüğün de verdiği âcizlikle, tam bir sefâlet içine gömüldü. Böylece hem halkına, hem de tarihe nankörlüğün en büyük örneklerinden birini vermiş oldu. Nihayet, imparatorluğun kırmızı elbisesine karşı değiştiği keşiş cüppesi içinde hayata gözlerini yumdu.

XV

Nankör Andronikos, yaşadığı sefih hayata fazla dayanamadı ve genç yaşında öldü. Arkasında, Savoie'lı bir prensesden olma Jan Paleologos'u bırakıyordu. Daima baş mabeyinci olan Kantakuzinos, çocuğu küçük yaşından itibaren idare etmeye başladı. Kısa zamanda o kadar fazla servet sahibi olmuştu ki, ilk sürgününde, nakit para ile altmış gemiyi donatabildi. Sahibi olduğu topraklar, hayvanlar, imparatorlarınkini bile geçiyordu.

Böyle kişilerin aşırı zenginleştiği yerlerde, Devlet'in fakir düştüğü her zaman görülmüştür. Böyle bir servet bir kaç fikir ayrılığını besleyecek güçteydi.

Kantakuzinos'un bir düşmanı tarafından uyarılan, çocuk imparatorun annesi, oğlunun vâsiliğinin kendisine verilmesini talep etti. İstanbul halkı ve kilisesi, başmâbeyincinin aleyhine, annenin lehine karar verdi. Bu haber üzerine, tahta geçmedikçe kendisine rahat olmadığını anlayan Kantakuzinos, kaçtığı Demetoka'da kendisini imparator ilân etti ve bir ordu teşkil etti. Subay-

ları ve savaşçıları kendisine imparatorluk senbolü olan al rengi giydirdiler.

XVI

İstanbul ve Avrupa eyâletleri, bu sefer ordunun isyanım benimsemediler. Gerek kilise, gerekse halk ve ileri gelenler, çocuk imparator ile bir kadının zayıf idaresini, büyük bir siyasînin kudretli hükümranlığına tercih ediyorlardı. Sarayların ve Kilisenin servetleri Bulgaristan'dan Kantakuzinos'a düşmanlar buldu. Sonunda, ordusu tarafından terkedilen zorba, mağlûp bir şekilde Selânik'e kaçtı. Buradan Sırbistan'a geçerek, o zamanlar henüz barbar bir kavim olan Sırpların despotlarından yardım bulacağını zannetti. Doğu'nun siyâsetine, ordularının gücü ile yeni yeni karışmaya başlayan Sırp'lar, Kantakuzinos'u karşıladıktan sonra, hakaret etmeden ülkelerinden kovdular. Bu sefer denize doğru gelen Kantakuzinos, ülkesinin fâtihleri Osmanlılardan yardım dilendi.

Kızlarından birini, anlaşmalarının mükâfatı olarak emîr'e verince İstanbul'daki düşmanları korkulu rüyâlar görmeye başladılar. Bu sırada taraftarları İstanbul'da zindanda isyan çıkarmayı başardılar; büyüme istidadı gösteren isyan, imparatoriçenin göz yaşlarına dayanamayan halk tarafından vahşi bir şekilde bastırıldı. Aynı anlarda Kantakuzinos, bir Türk birliği ile şehre yaklaşıyordu.

Kendisine destek olan Türkler sayesinde İstanbul'a rahatlıkla giren Kantakuzinos, imparatoriçe'ye hür-

metle davrandı, kızlarından birini genç imparatora vererek, kendisi on yıl daha başmâbeyinci olarak kalmakla yetindi. İmparator ve kızından doğacak çocuklar, imparatorluk için çok kan döken iki aileyi birbirine yaklaştıracaktı. Ancak sivil harp imparatorluğu o kadar fakir düşürmüştü ki, düğün ziyafeti esnasında şarap, toprak ve kalay kaplarda ikram edilebildi.

XVII

Bu barış havası kısa sürdü. Mâbeyinciden kurtulmak isteyen genç imparator Selânik'e kaçtı, o da Sırpların yardımını istedi, fakat mağlûp olarak, Çanakkale Boğazı karşısında kayalık bir adaya çekildi.

Bu duruma içerleyen Kantakuzinos, öz oğlunu İmparator ilân ettirdi. İstanbul'un, Haliç'e göre karşısında, imparatorun iznini alarak bir şehir kurmuş olan Cenevizliler, Paleologos'larla birlikte olarak Kantakuzinos'a suikast hazırladılar. Gece, ânî bir baskınla Kantakuzinos'un dairesine kadar giren isyancılar, zorba mâbeyinciyi gafil avlayarak, tahttan feragat etmesini sağladılar. Bundan böyle, hayatının son yıllarını Josafat Peder adı altında bir manastırda geçirdi.

XVIII

Bizans İmparatorluğu, Kantakuzinos sayesinde hıristiyan bir prensesin ilk defa olarak bir Osmanlı emîri ile evlendiğine şahit oluyordu. Orhan Beğ'in elçileri, Kantakuzinos'un ve İmparatoriçe İren'in kızları güzel Teodora'yı almaya İstanbul'a kadar gelmişlerdi. Deniz

kıyısında İmparatoriçe İren ve kızları için sırf ipekten muazzam bir harem çadırı hazırlanmıştı. Geceyi orada geçiren kadınlar, ertesi gün, güneş doğarken İmparator Kantakuzinos ve ordusu çadırın arkasında belirince, çadırın etrafındaki perdeler birden açıldı. İki ırkın anlaşması uğruna kurban edilen genç ve güzel Prenses Teodora, mütevazi Osmanlıların hayranlıkla seyrettiği ipek ve altınla bezenmiş taht üzerinde görüldü. Türklerin daha sonraları ahlâksız Bizans imparatorlarından miras alacakları saray hadımları, tahtın etrafında başları yerde secdeye kapanmış hâlde duruyorlardı. Borular etrafa canlı melodiler saçmaya başladı.

Bu işaret üzerine annesi, Tanrısı ve vatanı için ağlayan Teodora, Orhan Beğ'in elçilerine teslim edildi. Bir Türk gemisi onu karşı kıyıda bekleyen kocasına ulaştırdı. İki ırk yaptıkları fedakârlıklarla halklarının gözünde temize çıkmak istiyorlardı. Teodora, Bursa hareminde çocukluk dininin icaplarını yerine getirmekte serbest olacaktı. Sarayında başka eşleri olan bir kocanın yeni eşi olan Teodora, müslüman gelenekleri içinde dinine sadık, sofu bir hıristiyan olarak kaldı. Orada kocasının sevgisini ve Türklerin saygısını kazandı.

İki imparatorluk arasındaki bu evlenmeden bir kaç ay sonra, damadının yardımıyla İstanbul'da tahta geçen Kantakuzinos, Bursa sarayına gelerek kızını ziyaret etti. Diğer karılarından olan dört oğlu ile Orhan Beğ, İmparator'un önünde giderek, onu Üsküdar'a kadar yolcu etti. Orhan Beğ'in yaptığı bu misafirperverlik, Bursa'da çeşitli eğlenceler ve av seferleri yapılmak suretiyle kutlanıyordu. Teodora, Osmanlı Beğinden za-

man zaman İstanbul'a annesini ve kızkardeşlerini ziyarete gitmek iznini aldı. Her defasında büyük bir sadakatle Bursa'ya geri döndü.

Bizans İmparatoru, bu arada, hem insan haysiyetine, hem de hıristiyan inancına tamamen ters düşen bir anlaşmayı kabul ediyordu. Bu anlaşmaya göre Türkler, ellerinde bulunan hıristiyan harp esirlerini İstanbul'a getirerek satabileceklerdi.

Bizanslı tarihçilere göre, İstanbul sokaklarında, başsız kalmış sürüler gibi, her cinsten hıristiyan esir kalabalığına raslanıyordu. Türkler, vatandaşları ve dindaşları Rumların hislerine dokunmak için, esirleri bilhassa zincirliyorlardı. Buna rağmen, pek çok esir çocuk ve kız, İstanbul'da satılamıyor, başka Türk illerine gönderiliyordu.

XIX

Kendisi on iki yaşındayken, güzel ve meşhur Nilüfer ile evlenen Orhan Beğ, Teodora ile sonuncu evliliğini yaptığında altmış yaşını geçmişti.

Büyük oğlu Süleyman, kendi emri altında, savaş ve siyasetle uğraşıyordu. İdaresi altında olan Kapıdağ Yarımadası çevresinde bir gece, antik devirlerden kalma eski bir şehirde, yeni doğan ayı seyrederken içine garip bir heyecan geldi. İçi geçtiği sırada, hilâlin hem Avrupayı, hem Asya'yı aydınlattığını garip sisler içinde seyretti. Uyandığında gördüğü rüyayı, vaktiyle büyükbabası Osman Beğ'in gördüğü rüyâ ile bağlıyarak, kaderin ona Avrupa yolunu açtığına hükmetti. Doğu'nun

her tarihinde rüyâlara yer vardır. Osmanlıları, önce Batı Anadolu'ya (Frigya), sonra Avrupa'ya götüren hep bir hilâl olmuştur.

XX

Daldığı hülyâdan ayılınca, babasının siyasî ve askerî işlerde kendisine yardımcı olması için yolladığı silâh arkadaşlarına gördüğü rüyâyı anlattı. Bunlar, Ece Beğ, Gazi Fazıl, Evrenos ve şimdi Orhan Beğ'e tâbi bir Türk prensliğinin başveziri İlbeğ idi. Yürekleri ne kadar sağlamsa, düşünceleri de o kadar saf olan bu adamlar, rüyâyı, tabiat olayı şeklinde beliren bir mucize olarak nitelediler. Peygamberin inancını yaymak için içlerini kemiren gayret duygusu, kendine olan güveni yüksek cesaretle birleştiriyordu. Hemen vakit geçirmeden, yıldızların buyruğunu yerine getirmek için faaliyete başladılar. Çadırlarının yanında daima koşumları takılmış duran atlarına atlayarak yakındaki küçük liman Gurucuk'a vardılar. Bir balıkçı yelkenlisi onları Gelibolu yakınlarında Avrupa topraklarına çıkardı; Trakya'daki savaş kentlerinden olan Çimpe civarındaki kırları süratle aştılar. Bu arada şehir dışına çıkmış olan bir Rum'u zorla yanlarına alarak, yelkenliye döndüler. Esirden, Çimpe kalesinin kolay alınıp almamıyacağını öğrenmeye çalıştılar.

Süleyman Beğ ve arkadaşlarının, yanlarında gerekli bir orduyla karşı kıyıya geçmeleri için gemileri yoktu. Ertesi gün, birbirlerine deri kayışlarla bağlanmış, yelkenleri ve kürekleri olan ağaç kütüklerinden meydana gelmiş iki büyük sal inşa ettiler. Akşam karanlığı

bastırınca üç yüz savaşçı bu iri salların üzerinde denize açıldı. Akıntı, rüzgârın yönü ve gece onlara yardımcı oluyordu. Hasat mevsimi olduğundan hemen hemen boş olan Çimpe kalesi önünde kimseye görünmeden sahile çıktılar. Tahta merdivenlerle kale duvarlarını aşarak, zaten az sayıda olan nöbetçileri hemen imha ettiler. Anadolu kıyılarından daha fazla asker getirterek, Çimpe kalesinde kısa zamanda üç bin kişilik bir kuvvet kurdular. Böylece yeni alınan üs, civardaki, zengin ve kuvvetli Gelibolu kenti için çıban başı oluyordu.

XXI

Bundan böyle, Orhan Beğ'in on bin süvarisi, Çimpe üssünden aldıkları güvenle Trakya'ya hâkim olmaya başladılar. Sanki gök de, Türklerle beraber, İmparatorluğun bu buğday ambarı eyâleti üzerine felâket yağdırıyordu. Kentler ve köyler, uzun yer sarsıntıları sonunda harap oldu. Çadırlarında oturduğu için zelzeleden müteessir olmayan Türkler, ölümden kaçan halkı esir alıyordu. Şiddetli bir sarsıntı, Gelibolu'nun güçlü surlarında iki geniş yarık açtı. Süleyman Beğ askerleri ile yarıklardan şehre girdi. Çanakkale Boğazının ve Marmara Denizinin anahtarı, imparatorluğun tersanesi ve en güçlü hisarlardan biri, İskender'in ilk fethettiği kent Gelibolu, Ece ve Gazi Fazıl Beğlerin kumandasındaki Türk Ordusunun eline düştü: Şehri çevreleyen zengin ovaya adlarını veren bu iki kumandanın mezarları, Hammer'e göre, hâlâ Türkler tarafından, imparatorluklarının Avrupa'da diktiği iki sınır taşı gibi, ziyaret edilir.

XXII

1357 Yılında Ergene kıyıları ve Hayrabolu Süleyman Beğ'in atlıları ve çadırları ile örtülüydü. Yıllarca, tükenmek bilmeyen Asyalı kafileler, Avrupa kıyılarına âdetâ boşalıyordu. Doğu geleneğine göre, yeni fetihleri bildirmeye yarayan «zafer mektupları». Orhan Beğ tarafından, bütün beyliklere, hanlıklara ardı kesilmeksizin yollanıyordu.

Gönderilen bu zafer mektupları, Orhan ve oğlu Süleyman Beğlerin şöhretini git-gide yayıyor, Batı, Doğu Anadolu ile Toros ve Karaman Türk Beyliklerini daha ziyade Osmanlı hanedanına bağımlı kılıyordu. Orhan Beğ, Süleyman Beğ'in başkent olarak Gelibolu'yu seçerek, Avrupa topraklarında devamlı oturmasını buyurdu.

Etrafında yeşil tepeler, kıyılarında mavi denizin süslediği Gelibolu kentinin civarından geçen yolcular, hâlâ kale surlarındaki geniş yarıkları, Bizans kiliselerinden çevrilmiş cami kubbe ve minarelerini görerek, bir zamanlar savaşıp, sonra kaynaşan iki hlakın ve iki dinin izlerini merakla temâşa edebilirler. Şehre komşu topraklar, Orhan Beğ tarafından, oğlunun yakın silâh arkadaşlarına ebediyen tımar olarak bağışlanmıştır.

XXIII

Talihli Süleyman Beğ şan ve şöhret içinde fazla yaşamadı. Avrupaya, bozkırın zevkini, eğlencesini ve savaş eğitimlerini beraberinde götürmüştü. Ergene ba-

taklıklarında, Trakya'nın yabanî ördeklerini avlamak için durduğu büyük bir çınar ağacının dibinde, elindeki doğanı kadar haşin tabiatlı olan atının âniden ürkmesi ile çınar ağacına çarptı ve bir çığlık dahi atamadan son nefesini verdi.

Hanımı Nilüfer'den doğan ilk oğlunun bu âni ölümü ile büyük kedere düşen Orhan Beğ, ırkının bu büyük zafer evlâdı için, kendi fethettiği Bolayır'da bir türbe yaptırdı. Zamanımızda bile Osmanlılar tarafından ziyaret edilen bu türbede yatan, Avrupa'nın ilk fâtih Türküne hâlâ methiyeler, üzüntüler dile getirilir. Türbesini gölgelendiren servi ağaçları, onun Avrupa'ya ayak basmasına sebep olan aynı hilâl tarafından aydınlatılıp, onu, salları üzerinde Avrupa'ya gitmesini sağlayan ayni denizin üzerine aksettirir. Büyük tehlike anlarında, Türkler Süleyman Beğin adını anarlar. Bazen, savaşlarda barut dumanları arasında, aynen kendi gördüğü hayaller gibi, beyaz atı üzerinde ve silâh arkadaşları ile beraber görünür.

XXIV

Orhan Beğ, fetihleri arasında, sahibi olduğu geniş Asya topraklarında, askerî, idarî ve dinî teşkilâtını yerleştirmeye çalışıyordu. Tıpkı Konstantin ve Şarlemayn gibi, çok şey borçlu olduğu, hûrafelere dayanan aşırı din ibâdetine göz yumdu. Kapı eşiği anlamına gelen, çünkü dört duvar arasında yaşayarak daima geleceğe dair düşüncelere dalan dervişler ile, başkalarının sayesinde geçinen, bu yüzden, «gönüllü yoksul» anlamına gelen fakirler, hep onun gönül saffeti ve saygısı sayesinde itibar görmüşlerdir. Böyle kişiler sa-

yesinde sayısı durmadan artan ve hattâ onlar tarafından zaman zaman hükmedilen islâm din adamları sınıfı, gitgide ağır basmağa ve eski gelenekler ile Hintvâri ibâdet şekilleri tatbik ederek islâmiyetin o ilk saflığını bozmağa başladılar.

Hıristiyan manastırlarının, uydurma mûcizelerin ve hatalı bilgilerin nasıl ölçüsüzce çoğaldığını, bunların cahil keşişler elinde nasıl İncil'in saf kaidelerini bozmakta kullanıldığını, Suriye'ye yaptığı geziler sırasında tespit etmiş olan Hz. Muhammed, tehlikeyi önceden kestirerek şöyle demiştir: «İslâmiyette keşiş yoktur». Önceleri kesinlikle uygulanan bu sözler, sonraları, Arapların eski putperestliğe dönecek şekilde gelenekleri yeniden diriltme gayretleri yüzünden fakirlerin tıpkı cüzzam gibi islâmiyete yapışmış olanlarının davranışları ile dejenere edildi.

Kuranı Kerimin diğer bir sözü olan «Yoksulluk benim şanımdır» hükmü, Medine, Bağdad ve Şam'da bazı din bilginleri tarafından, münzevî hayata ve sofu dilenciliğine teşvik olarak yorumlandı. Bunu takiben, yine Hammer'in ilmî görüşlerine göre, Türkiye, Arabistan ve İran'da otuz altı tarikat ortaya çıkmakta gecikmedi. Kimine göre, Hindistandan gelerek yerleşen dinî mükemmelliğin bir belirtisi; diğerlerine göre, insanların çoğunluğunun arzusuna karşı duyulan küçümseyici gurur; bir başka gruba göre, hayret ettikleri kimseler önünde daima eğilmeye hazır olan halkın hürmet duygusu; öteki gruba göre de, ekmediğini biçerek geçinen serserî bir hayatın hoşluğu, bu islâm keşişlerinin çeşitli düşünce prensipleri olmuştur.

Zamanla Yakın Doğu'daki hıristiyan mezhepleri ve keşişlerini sayıca aşarak muazzam bir seviyeye eri-

şen, kimisi aşırı dar görüşlü, kimisi gülünç, bazısı da Türk fetihleri için faydalı olan Türk—İslâm edebiyatının yaratıcısı bu tarikatlar ve dervişleri, kısa zamanda Uludağ ve Bursa çevresine üşüştüler.

Orhan Beğ devrinde yenileri ortaya çıktı. Bazıları, toprakta kurumuş bitkilerden çiçek açtırıyor, ateşle oynuyor veya yılanlarla dostluk kuruyordu. Bu tarikatların başkanları fikirlerini islâmiyetin dört büyük imamından birine mal ediyordu. Orhan Beğ devrinde teşvik ve müsamaha gören azizler, bilginler ve şairlerin yarattığı kutsal edebiyat Arap ve İran edebiyatı ile boy ölçüşecek seviyeye erişmişti. Bu din bilginlerine, islâm hukukuna vakıf olanlara, bazen farsça «pâ» (ayak) ve «Şah» kelimelerinden türetilmiş «paşa» ünvanı veriliyordu. Böyle ünvanlar verme geleneği Pers İmparatoru Sirus'dan gelmektedir. Yararlıklarını gördüğü kumandanlarına organlarından birinin adını verir, böylece onlar üzerindeki otoritesini belirtmiş olurdu. Meselâ, devleti yönetenler onun gözleri, vergi memurları elleri, nâzırları kulakları, yargıçları dili, valileri, vezirleri, il müfettişleri ayakları olarak tanımlanırdı.

XXV

Oğlu Süleyman Beğ'in vakitsiz ölümünden duyduğu üzüntü Orhan Beğ'in de ölümünü cabuklaştırırdı. Yetmiş beş yaşında saadete ve zafere doymuş olarak, kendi ödevlerini devam ettireceklerin dünyadan yok olmasını gören insanların düştüğü kedere bürünmüştü. Ömrünün yarısını bir kahraman savaşçı olarak geçirdikten sonra, geri kalan yarısını bir kanun adamı ola-

rak geçirmişti. Kardeşi Alâeddin Beğ'in dehâsı ve Bursa'da, dünyanın her tarafından zaferine koşup gelen yüzlerce aziz, bilgin, tarihçi ve şair'in arasında geçen barış yılları, Osmanlıları, Amuderya'dan Marmara kıyılarına kadar savaşarak geldikleri üç asırdan daha fazla medenîleştirmişti. Çobanlar aşireti, bir millet; çadırlar, saray olmuştu. Bizanslılardan, İznik'te, Bursa'da Gelibolu'da ve hattâ İstanbul'da alınan zenginlikler camilerin, türbelerin, misafirhanelerin, kervansarayların, okulların, tekkelerin, kışlaların, sarayların, hamamların ve çeşmelerin yapılmasını sağlamış, Ön Asya'nın ovalarında yeni bir Bağdad yaratılmıştı. Hazineler, halkın eğitilmesi, edebiyatın gelişmesi ve İslâm inancının yayılması uğrunda cömertçe harcanmıştı.

Osmanlıların bu kırk yıllık uzun devirde, hukuk ilmi, dinbilim, güzel söz sanatı, şiir alanında yaptıkları süratli ilerleme, Orhan Beğ'i Türklerin en ulularından biri hâline getirmiştir. Bugün bile Bursa, onun kemiklerinden ve hâtırasından meydana gelmiş muazzam bir türbe gibidir.

Bizans İmparatorluğunun çökmesinden dolayı, Asya, Afrika ve Avrupa'da meydana gelecek boşluğun doldurulması için bu halkı süratle kalkındırmak isteyen Tabiat, Osmanlılara, önce fetihler yapan savaşçı bir başkan, Osman Beğ'i, ve fâtihleri medenîleştiren, kanun yapıcı ikinci bir başkanı, Orhan Beğ'i göndermişti.

Orhan Beğ'in Türk ve hıristiyan tarihçiler tarafından yapılan tasvirleri, Osmanlı ailesinin bu zeki, zarif ve dinî bir ululuğa sahip oğlunu iyi belirtmiştir.

Babası Osman Beğ gibi, Toros kartalı misali burnu, kara ve kalın kaşları, ırkının kumral saçları, bozkır çocuğunun soğuk mavi gözleri, yüksek alnı, güçlü dudakları, geniş omuzları, uzun kolları, kısa bacakları üzerinde sağlam vücudu olmasına rağmen, yüzünün hoş çizgilerinde Orta Asyalı haşin ifade kaybolmuştu. Annesi Malhatun'un güzelliği renginin beyazlığı ve şeffaflığı ile, kendisine intikal etmişti. Asil hareketleri; okşayıcı bir ses tonu; annesi Malhatun'dan geçen, kulağı ile yanağı arasında üzeri kumral tüylerle kaplı, siyah bir beni vardı. Doğulular böyle bir benin, deri üzerine yazılmış, kutlu bir mizacı gösterdiğine inanırlardı. Kurduğu teşkilâtların başarıya ulaşması, devri boyunca yapılan fetihler, son yıllarının ihtişamı hep bu bene bağlanıyordu. Halbuki tarih bunları onun dehâsına bağlar. Atası Edebalı tarafından geliştirilen her şarta uyma özelliğine sahip dehâsı, çift başlı kılıcı gibi, Bursa'nın iki ufkuna doğru yönelmişti. Bir yönü, Asya ve yüksek cesaretli arkadaşları, diğer yönü ise, hem silâhı ile, hem de fikir rekabeti ile zaman zaman feth ettiği ve mücadele hâlinde olduğu Avrupa ve onun medeniyetleri olarak tevcihlenmişti.

Musa peygamber gibi, ayakları Asya'da, ama gözleri Avrupa'da olduğu hâlde öldü. Oğullarına iki önemli davranışını miras bırakıyordu: Direnenleri boyunduruk altına almak, ve önünde gerileyenlerin iyice çözülmesini beklemek sabrı. Böylece, aslında yaşamayan bir İmparatorluğun Avrupa'da bırakacağı gölgesine sahip olmak için hem aceleci, hem yavaş davranıyordu.

Ü Ç Ü N C Ü K İ T A P

I

Orhan Beğ'in ilk karısı Nilüfer Hanım'dan olan ikinci oğlu, I Murat, hayataki en büyük oğul sıfatıyla tahta geçti. Mirasını Süleyman Beğ'e bırakmak üzere hazırlanmış olan Orhan Beğ, Murat'a tahtın yollarını açan zafer fırsatını vermemişti. Süleyman Beğ'in ölümüne kadar, iki kardeş arasında rakipleşmeden ve kıskançlıklardan çekinmişti. Sırdaşlarından bazıları, soyun geleceği bakımından gerekli gördükleri vahşi bir kurbanı, yani Murat'ın öldürülmesini teklif etmişlerdi. Daha sonraları, Osmanlı Hanedanında ilkel bir gelenek hâline gelecek ve şu anda bile Sultan Abdülmecid tarafından bile mantıkî görünecek olan bu nasihatlere kulak asmadı.

Babasının ihtiyatı sayesinde, boş zamanlarında veya barış üzerine gördüğü derslerde bile sınırlı olan Murat, babasından cesareti annesinden iyi huyları almıştı. Mağrur, düşünceli ve yumuşak çehresinin sağladığı tabiî ihtişamı başkaca hiç bir taça lüzum göstermiyordu. Tahta geçtiğinde itaate alışmış bir halk, yerine oturmuş kanunlar, sadık idareciler, muntazam savaş orduları, korkunç bir şöhret ve Osmanlılarm adımları önünde bütün Avrupa ve Asya'ya yayılmış evrensel bir korku dalgası ile karşılaştı.

Sultan Murad'ın irsî hırsı, ağabeyi Süleyman Beğ'-in Trakya ve Makedonya'da yaptığı fetihlere yenilerini eklemek, ve putperest inancının beşiği sayılan eski Yunanistan'a kadar inerek tek Tanrı inancını yaymaktı.

Buna rağmen devrindeki bütün tarihçiler, genç Murat'ın babasının saray çevresinde İranlı şair ve feylesofların yanında eğitildiğinden ve hıristiyan olarak doğan annesi Nilûfer Hatun'dan da hıristiyan telkinleri aldığından, düşüncelerinin derinliğinde ve sözlerinde belirlendiği gibi, aslında bir islâm gayreti taşımadığını iddia ederler. Siyasî olmaktan ziyade müsamahasız olarak tanınmıştı. Din, onun savaşları için bir sebep değil bir bahane oluyordu; o, daha ziyade ırkının vatanını genişletmek, adını ve soyunu ululaştırmak istiyordu. Fâtih bir ırk için hüküm sürmek demek, yenmek demektir. Kaderlerine doğru yürüyen genç milletler hükümdarlarını ancak zafer sonrasında tanırlar.

Yakınında ve arkasında bir engel vardı. Bu, onun gibi Selçuk Sultanlarına tâbi olmaktan kurtulmuş, kısa zamanda Batı Anadolu krallıklarını eline geçirmiş güçlü bir Türkmen Devleti olan Karamanlı Beyliği idi.

II

Karaman Beyinin kendi aleyhine geliştirdiği silâhlı rekâbetin getireceği tehlikeleri sezen Sultan Murat, Uludağ'ın eteklerine babasının bütün ordusunu toplayarak, eski Galatya krallığının merkezi olan Ankara'-ya doğru yürümeye başladı.

Küçük Asya dağlarının ortasında yer alan bu güzel belde, geniş kuyrukları yere kadar uzanan koyun-

larının yünü ve Ankaralı hanımların koyun postlarına sürdükleri zengin renkler ile meşhurdu. Çiftçiler ise, bölgede mevcut, armut, elme ve üzüm bağları ile dolu olması ve Ayaş suyu ile beslenen meyva bahçeleri yüzünden oraya itibar ederlerdi. Meyva ağaçlarının bolluğu eski adıyla Adoreus dağına Elma Dağı denmesine sebep olmuştur.

Kaynar sulu meşhur banyoları, bütün Yunanistan'ın hasta ve yaralılarını çekerdi. Putperestlerden kalan tapmak yıkıntıları arasında yükselen hıristiyan kiliseleri, çan kuleleri yanında islâm minare ve kubbelerine raslanıyor, kudretli kale surları, kayalar içine oyulmuş hendekler, oyma bronzdan kapılar ve eski zenginliğinin kalıntıları Ankara'yı hemen hemen Bursa seviyesine çıkarıyordu.

Şehrin surları dibinde mağlûp olan Karaman Beyi, Ankara'yı Sultan Murat'a ganimet olarak bırakıp, Toros geçitlerine doğru çekildi. Sultan Murat aldığı kenti, topraklarının kuzey kısmı için merkez ve kale yaptı. Karaman Beyliğinin ordusundaki Türkler Osmanlı Ordusuna geçtiler; hıristiyanlar yeni Devletin egemenliğini tanıyarak vergilerini ödemeye devam ettiler. Böylece sonuçlanan küçük bir sefer, iki deniz arasında yer almış olan zayıf Türkmen Beyliklerini daha fazla kendi hâkimiyetine sokmuş oldu. Ankara ve civarını kumandanlarından birine tımar olarak bağışladıktan sonra, Bursa'ya muzaffer olarak döndü.

III

Amcası, fâziletli Alâeddin Beğ gibi, fethetmeden önce teşkilâtlanmaya gitti. Yeni kurduğu teşkilâtlar-

dan en etkilisi ve cüretlisi, Beylerbeyi oldu. Böylece bir tek adamın elinde, hem adalet, hem mülkî idare, hem ordu toplanıyordu. Ancak bu adam, hükümdarın sorumlu bir organı olmasına rağmen kendisine emânet edilen görevde her an kellesini kaybedebilirdi. Bir başbakandan daha yüksekti, hattâ mutlak otoriteye sahipti; ama, aynı zamanda bir kul idi.

Beğlerbeyi ünvanı savaş zamanlarında, vezir—î âzâm rütbesiyle eş anlama geliyordu. Sultan Murat, Beğlerbeyi olarak, babasının ve ağabeyi Süleyman Beğ'in eski silâh arkadaşlarından ihtiyar Lala Şahin'i seçti. Lala Şahin'in Osmanlı hanedanı ile bir akrabalığı yoktu; böyle bir seçime gitmesinin sebebi, yüksek mevkilere geçecek olan yakın akraba veya oğulların ilerde Devletin geleceğini tehlikeye düşürecek maceralara atılmasını önlemek içindi.

Devletin gücünü hareket birliği içinde toplayıp ve ailesindeki beyleri önemsiz mevkilere atadıktan sonra, ağabeyi Süleyman Beğ'in izinden hareket ederek, bütün Doğu Trakya'yı adım adım egemenliği altına aldı.

Kendisi, Ergene nehrinin doğduğu dağlara doğru ilerlerken, kumandanları Evrenos ve İlbeği, âbideleri ve fayans fabrikaları ile meşhur, imparatorluk şehri Demetoka'yı alıyorlardı. Demetoka şehrinin Rum kumandanı, bir çıkış hareketinde esir düşen ve gözü önünde öldürülmekle tehdit edilen tek oğlunun hayatı karşılığında kaleyi teslim etti.

Demetoka'nın kuşatması devam ederken, Sultan Murat Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ikinci başkenti sayılan Edirne'ye yaklaşıyordu.. Şehir için

hem geçit, hem savunma hattı olan Meriç'in suladığı zengin ovanın merkezindeki Edirne'ye vardığında, kumandanları Evrenos ve İlbeği ile müzakere yaptıktan ve ordu mevcudunu tespit ettikten sonra, Bizanslıların elinden, imparatorluğun bu kuzey kalesini almaya karar verdi. Böylece Rumların elinden herşey, hattâ bu Doğu imparatorluğunu kurmağa geldikleri Avrupa'ya kaçış yolu bile alınmış oluyordu.

IV

Roma İmparatoru Adrian tarafından, eski bir barbar şehrinin kalıntıları üzerine kurulmuş olan Edirnenin ilk bakıldığında Makedonya dağlarına dayanmış hâliyle, Anti—Lübnan dağlarına yaslanmış Şam'ı hâtırlatan bir görünüşü vardır. Aynı Şam'da olduğu gibi, yakın ufuk için bol çimli, geniş tepeli dağları görmek mümkündür. Yine Şam'da olduğu gibi, berrak ve köpüklü üç ırmak tarafından sulanır; nihayet bir vâdi' nin ağzında, geniş bir ovanın başlangıcında, gül, ayva, ceviz ağaçları ile bağların ortasında oluşu da Şam'ı andırır. Her devrin tarihçi ve şairleri, onu toprağın bereketi ve imparatorun kudreti olarak tasvir ve terennüm etmişlerdir.

İstanbul'a nazaran sayıca daha az, ama daha çalışkan ve daha cengâver olan halkı onu savunmasını bilmiştir. Eğlence ve ticaretle gevşemis olan halk, Türklere karşı pekâlâ yarı vahşi Bulgarları, Sırpları ve Arnavutları asker olarak kiralayabilirdi. Surların içi bir kaç orduyu alacak kadar genisti. Ancak bozulma hâlinde olan imparatorlukların en bâriz belirtileri olan korku, cesaretini kaybetme ve ihânet her şeyin

üstesinden geliyordu. İstanbul'dan gelecek yardıma inanmayan, galibiyet hâlinde bile kısır bir mütareke olacağından emin olan şehir, geleceğini kadere bıraktı. Sultan Murat'a gerektiğinde meydan okuyan kumandanı Adrian, yanında bir avuç yabancı askerle, hiç olmazsa şerefini koruyarak, sallarla Meriç üzerine açıldı; akıntı ile denize kavuştuğunda, oradan İstanbul'a yollandı.

V

Eğer Sultan Murat'ın gözünde İstanbul olmasaydı, Edirne'yi başkent yapması işten bile değildi. Zira herşey böyle bir dâveti gerektiriyordu. Yerin önemi, nehir, otlaklar, ovanın verimliliği, zengin ve faal bir halk, güzel âbideler, boyunduruk altına alınması nispeten daha kolay olan Bulgar Sırp ve Arnavutların yakınlığı gibi etkenler böyle bir seçimi kolaylaştırıyordu. Fakat, bu kentteki eğlence ve servetin, askerleri ve kendisinden sonra gelecekler için Bizans'a karşı duymaları gereken hırsı azaltacağından endişe ediyordu. Sanki bir karargâhı terkeder gibi, Bursa'dan ayrıldığı vakit, Avrupa tarafında, devamlı bir merkezden ziyade geçici nitelikte bir kampa ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Bu maksatla Edirne, Bursa ve İstanbul'un arasında yer alan Demetoka'yı seçti.

Aynı zamanda Beğlerbeyi ve vezir-î âzâmı olan Edirne Valisi Lala Şahin Paşa'yı Trakya'yı, Bulgaristan'ı, Sırbistan'ı ve Tuna'ya kadar olan toprakları fethetmek üzere görevlendirdi. Lala Şahinin orduları Sultanın adına Filibe surları önünde zafere ulaştı. Arkasındaki dağın eğimine dayanmış, önünde Meriç'in ge-

niş ve köpüklü yatağı olan Filibe, ihtiyar Lala Şahin'in saldırılarına Edirne'den daha iyi dayandı.

Filibe, Sultan'ın hazinesine kabarık bir gelir kaynağı oluyordu. Bizans imparatorları devrinde, hububat ve meyva ticaretinden alınan vergi dört milyon akçe tutuyordu; bir de buna Kur'anın hıristiyanlardan alınmasını istediği vergi de eklenince şehrin getireceği servet anlaşılmış olur. Osmanlı orduları için, dağların arasında uzanan vâdilerden, ovalardan geçen bir yol açmak gayesiyle, Edirne ve Filibe savaşlarından elde edilen harp esirleri çalıştırıldı. Bugün bile, Lala Şahin tarafından iki ok atımı uzunluğunda, kayalara oyularak yaptırılmış bir köprünün altından Meriç köpürerek akar.

Lala Şahin'in kullandığı binlerce esir sayesinde, Türk askerlerinin harp ganimetini ve esirlerinin beşte birini, Devlet'in emrine vermesi geleneği doğmuştur.

Filibe'nin alınmasından sonra, Sultan ile İmparator arasında, geçici bir barış, daha doğrusu bir mütareke yapıldı. Bir kaç ay için Bursa'ya dönen Sultan Murat, bütün Türk Beyliklerine ve Arabistan'a kadar haberciler göndererek zaferlerini etrafa yaydı.

VI

Bir yandan Filibe'nin düşüşü ile Türklere Balkanların ve Tuna'nın verimli ovalarının yolunun açılması, bir yandan Evrenos Beğ'in Epirlilerin ve Arnavutların üzerinde kurduğu hâkimiyetle Adriyatik sahillerinin de peygamberin çocuklarına geçmesi, Batı hıristiyan dünyasında geniş yankılara sebep oldu. Haçlı

Seferleri ile Türkler kadar Bizans İmparatorluğunu dağıtan Lâtinler, Papa tarafından, Eflâk, Sırbistan, Bosna ve Macaristan halklarının bu bilinmeyen millet tarafından istilâ edilmesi tehlikesine karşı birleşmeye dâvet ediliyordu. Hıristiyanlığa henüz geçmiş, yarı barbar bazı kavimler, Papa'nın çağrısına uydular.

Yirmibin Sırp, Macar, Eflâklı ve Bulgar'dan meydana gelmiş bir ordu, Sırbistan ve Bulgaristan dağlarını aşarak, Lala Şahin ile Balkan'ları ve Meriç'i çekişmek üzere ilerlemeye başladı. Vezir'î âzâm Lala Şahinin elinde ancak onbin savaşçı vardı. Fakat çocukluklarından beri savaş meydanlarında pişmiş olan bu onbin kişi Lala Şahin'in Bursa'dan istediği yardımcı kuvvetleri beklemeden düşmanın karşısına çıktılar. Osman ve Orhan Beğler zamanından kalan tecrübeli savaşçı İlbeği, bir avuç seçme askerin başında, geceleyin Meriç'i çevreleyen bataklıkları aştı. Birleşik hıristiyan ordusu, önlerindeki nehrin aşılmazlığına güvendiklerinden, tamamen başıbozuk bir hâlde, içkiye dalmışlar, güven veren bir gecenin karanlığında derin uykuya yatmışlardı. İlbeği, aslında yiğit olan fakat disiplini olmayan bu asker topluluğu içine, başsız kalmış bir sürüye olduğu gibi âniden daldı. Atlıların nârâları ve gürültüleri, hıristiyanlara, daha güçlü bir ordunun saldırısına uğradıkları kanaatini veriyordu. Böylece, bir anda neye uğradıklarını anlıyamıyan hıristiyan ordusu. ölüme, ateşe, kana boğuldu. Osmanlı kılıçlarından kaçmak isteyen binlerce hıristiyan kendilerini Meriç'in azgın sularına bırakınca, nehir onları yuttu; cesetleri günlerce Filibe'nin köprülerinin altından akarak, denize ulaştı. Sırpların dağılması ve kaybolması anlamına gelen Sırp Sındığı adı, savaşsız zaferle

biten küçük ovaya verildi. Macar Kralı Layoş'un, atının çevikliği ve gücü sayesinde, belki de tek başına kılıçtan ve dalgalardan kurtulduğu bu yeri ziyaret ettik.

VII

Yiğit İlbeği, Edirne'ye muzaffer olarak döndüğünde, zaferin şerefini kendine mâl etmek isteyen Lala Şahin'e, halkın sevgisini aşırı derecede kazanmış olarak göründü. Vezir, ona içinde zehir bulunan bir kadeh ile fazla süratli ve fazla mükemmel bir zaferin kefâreti için ölüm emrini yolladı. Ölüm veya yaşama kararı, sultana ve vezir-î âzâma aitti. İlbeği, kıskançlığın sebebini anlamakla beraber, haksızı suçlamadan emre itaat etti.

Vezirinin imdadına koşmak için bizzat harekete geçmiş olan Sultan Murad, Haçlı ordularının tamamen imha edildiği haberini alınca durdu. Tekrar Bursa'ya dönerek, Trakya ganimetleri ile iki başkent, Bursa ve Demetoka'da dinî mabedler inşasına devam etti. Elindeki Bizanslı mimarlar, minare ve camilerin yapımında dehaları ile katkıda bulundular. Bol ışığın mâbedlere girmesini temin ettiler. Bizans kiliselerinin basık tavanları, camilerde yüksek kubbelere dönüşürken, avluların üstünde, kubbelerin arasında yer alan askılı dehlizlerde, müminler, mimberde vaiz veren imamı dinleyebiliyorlardı. Heran şırıldayan çeşmelerin ve servilerin gölgeleriyle serinleyen, yivli uzun sütunların tuttuğu kemeraltları, medrese hocasını ve talebesinin barındığı odalara açılıyordu.

Kendine has mimarîsi ile islâmiyet yerden fışkırıyordu. Mimarîler dinlerin kızıdır. İnsanoğlunun Tanrı'-

nın adını yazdığı bu taş yığınlarını sarstmak için Tanrı fikrinden başka hiçbir düşüncenin yeterli olmadığı inancı kalplere dolar. Hintliler, Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar, Gotlar ve Bizanslılar, kutsal inançlarının dehası ile herbiri değişik mimarî eserler yaratmışlardı. Bazılarında panteist (vahdet—i vücud) felsefesine göre yaratılmış tabiatla kucaklaşan eserler; diğerlerinde, gizli inanışların ortaya çıkardığı sırları halktan saklamak için yapılan piramidler; ötekilerinde, hayâl gücünün bütün taşkınlıklarını gösteren çok tanrılı inanışın, kalabalık heykellerle dolu Partenon tapınağı; yine başkalarında, inanışlarının dehlizlerde gelişeceği günü bekleyen insanların kayalara oydukları mağaralar ve şehir altlarındaki gizli odaları; nihayet, putları soldurmak istercesine, gün ışığı ile dolu, basit şekilli kubbeler altında, Allah'ın bir sevgilisinin sözlerini yorumlamak ve dua etmek için yaratılan mâbedler. Birbirleri tarafından yok edilmeye çalışılmış, ancak hep üstüste gelmiş bu eski dinî görüşlerin izleri, dünya üzerinde hiç bir yerde, Osmanlı topraklarında olduğu kadar açık ve seçik gözler önüne serilmez. Mısır piramidlerinden, Efes veya Atina harabelerine, Partenon harabelerinden Kudüs yeraltı mezarlıklarına, İstanbul'daki Ayasofya'nın kalın kubbelerinden Bursa ve Edirne camilerine kadar her yerde birbirleriyle mücadele etmiş inanışların eserlerini görmek mümkün olur; ve Bursa'da olduğu gibi aşağı yukarı her yerde, mağlûpların mimarları, galiplerin eserlerini yaratmakta kullanılmıştır. Böylece heryerde, mağlûp olmuş dinin tapınakları ile yenen dininkiler arasında bir geçiş hâli farkedilmektedir. Yeni gelen halk, eski inanışları uzaklaştırmış, tapmağı kendi görüşüne göre değiştirmiştir.

VIII

Her ne kadar Sultan Murad babası ve kendinden sonra gelenler gibi cami yapımında ve halkının dinî ve edebî eğitiminde esaslı gayret göstermiş ise de, kendisi, savaş ve siyasetin dışında fazla bir şey bilmezdi. Hattâ bazı rivâyetlere göre yazmasını dahi bilmiyordu. Ancak bu rivâyet, zeki bir anne ile bilgili olmasıyla tanınan bir ailenin devamlı gözetimi altında doğan, büyüyen ve eğitilen birisi ile tezat hâlindedir.

Nilüfer Hatun'un oğlu, Edebalı'nın torunu, Orhan Beğ'in halefi, âlim Alâeddin Beğ'in hem yeğeni, hem talebesi olan bir adam Bizans kaynaklarının gösterdiği gibi nasıl cahil olabilir? Bizzat kendisi İranlı edip ve bilginlerin yanında yaşayan, halkının tek ferdine kadar eğitilmesi için bunca gayret harcayan Orhan Beğ, nasıl olur da, oğlunu, Kuran—ı Kerim'in menettiği ve ırkının da nefret ettiği cehaletin kucağına atar? Herhalde tarihçiler, bu noktada halkın basit dedikodularına önem vererek, en kolay bir araştırmanın bile saçmalığını ortaya koyacak iddialara sapmışlardır. İmparatorluğundaki imamların ve okumuşların koruyucusu olan Sultan Murad'ın okuma yazma bilmemesine imkân yoktur. Bu tarihçiler ve içlerinde en fazla araştırma yapmış olan Hammer, Sultan Murad'ın Dubrovnik Cumhuriyeti ile yapılan bir anlaşmanın altına güya koyduğu belirtilen imzasına dayanarak iddialarını ileri sürmektedirler.

Anlattıklarına göre Sultan Murat, Türklerin deniz ve kara ticaretini serbest bırakmaları karşılığında beşbin düka altın vermeyi taahüt eden Dubrovnik Cumhu-

riyeti ile yapılan anlaşma esnasında, sıra imza atmaya gelince, elini mürekkebin içine daldırmış ve tıpkı bir aslanın pençesinin kumda bıraktığı iz gibi, kâğıdın altına elinin beş parmağının izini bırakmıştır. Yine anlatılanlara göre, tesadüfen Sultan bu hareketi yaparken elinin ortasındaki üç parmak bitişik, baş ile küçük parmak ayrık olarak basılmıştır. Böylece, kendinden sonra gelenler, dünya üzerindeki hâkimiyetini, etrafı küçük görmeyi ve kudreti temsil eden bu imzayı gelenek olarak devam ettirmişlerdir. İmparatorluğun kâtipleri, bu cesaret ve esrar taşıyan imzaya, usta kalemleriyle büyük harfler ilâve etmişler, ve sanatlarıyla bir şaheser yaratmışlardır. Tuğra denilen bu imzanın ortasında imparatorun adı ve sayısı okunmaktadır. Romalılar ve Bizanslıların kendi imparatorlarına Caesar ünvanını vermeleri gibi, sultan'a, «daima muzaffer» sıfatını eklemişlerdir.

Sultanlardan üçüncüsünün cehaleti ile ilgili rivâyetleri bütün delillerine rağmen kabul etmek mümkün değildir. Şöyle ki, Doğu'da yaşayan herkes, hükümdardan en basit halka kadar, imzasını kazdırdığı bir mühür veya yüzüğe sahipti. Eğer Sultan Murad, bir defaya mahsus, bu geleneğin dışına çıkmak ve yaşayan imparatorluğunun bir belirtisi olarak elinin izini kullanmak istemişse, bu, şüphesiz kâfirlere verilen bir kâğıt parçasında imparatorun gücünü göstermek, onlara bir nevî tehdit savurmak anlamında olmuştur; yoksa denildiği gibi, eğitim noksanlığından değil. Kur'an, bütün müminlere Tanrı'nın kelâmını okumalarını ve yazmalarını emreder Müminlerin liderinin yazmasını bilmemesi demek en azından bir ihmâl, hattâ bir dinsizlik ifadesi sayılırdı.

IX

Sözde okuyup, yazması olmayan bu Sultan'ın devrinde yetişen, matematikçiler, feylesoflar, ve şairler, Bursa'da doğup gelişen bilim ve edebiyatı, İran'a, Orta Asya'ya kadar götürüyorlardı. Bursa kadılarından birinin oğlu olan Kadızâde Semerkanda geometri öğretmeye gittiğinde dersleri o kadar çekici oluyordu ki, ders verdiği saatlerde, bütün kentin kürsüleri boşalıyor, hattâ müderrisler bile gelip onun talebesi oluyorlardı. Yine Bursa'lı bilginlerden Cemaleddin, Arap lügâtım ezbere biliyordu ve görevi Sultan Murad'ın medreselerinde dil öğretmekti. Aynı devirde meşhur olan Burhaneddin'in Tanrı'nın özellikleri ve ruhun mukadderatı üzerine yaptığı yorumlar bütün Küçük Asya kürsülerinde ilgi ile takip ediliyordu. Hz. Muhammed'in Eflâtun'dan yerini aldığı Küçük Asya, Yunanlıların çok tanrılı felsefesi ile islâm düşüncesinin birbiriyle mücadele ettiği bir bölge olmuştu.

X

Sultan Murad, Bursa ve Demetoka'da işlerine devam ederken, kumandanları Evrenos, Timurtaş ve Lala Şahin, Avrupa'nın, Karadeniz, Adriyatik ve Tuna nehri arasında kalan kısmını fethetmekle meşguldüler. Tabiatın Rum İmparatorluğunun bir kalesi hâline getirmiş olduğu bu dağlık arâzi Türk askerlerine Trakya'da olduğundan daha fazla bir direnme gösteriyordu. Bulgar geçitlerinde ve Epir boğazlarında adım adım ilerlemek zorunda kalıyorlardı. Yavaş hareket etmesinden dolayı Sultan Murad tarafından kınanan

Timurtaş, Meriç nehrinin kollarından olan Tunca'nın doğduğu dağın çevresinde bulunan bütün şehirlere doğru hücum etmeye başladı. Balkan dağlarının vâdilerinde bulunan demirhaneler Lala Şahin tarafından ele geçirilince, Bizans İmparatorluğunun tükenmez silâh fabrikaları, Türk Ordusuna hizmet etmeye başladı. Nihayet sakin durmaktan sıkılan Sultan Murad, Demetoka'dan çıkarak, Selânik Körfezi ile Karadeniz arasında kalan yarımadayı aşarak, Tuna nehri ağzından İstanbul Boğazı'nın girişine kadar olan yerleri, kentleri topraklarına kattı. Doğu Avrupa'nın bu bölgesinin Osmanlı Devletine katılması aralıksız beş yıl sürdü.

Avrupa içine yayılan topraklar, Edirne'yi mecburen Osmanlıların merkezi ve başkenti yapıyordu. Sultan Murad dönüşünde oraya, Bizans İmparatorlarının rakibine yaraşır zerafette bir saray yaptırdı. Askerî hükûmetini Edirne'ye getirdi; bu arada Asya topraklarında adlî ve mülkî âmir olarak Hayreddin Paşa'yı bıraktı. Osmanlılar arasında saygılı bir hâtıraya sahip olan bu ihtiyar paşa, zihni, işlerin ağırlığını kaldıramadığı yaşa kadar çalıştı, sonra dinlenmek için çekildiği, Osman Beğ zamanında doğduğu Yenişehir'de vefat etti. İhtiyar Beğlerbeği Lala Şahin hizmetlerinin mükâfatı olarak, kendinden sonra geleceklere kalacak olan Filibe şehri ve civarını aldı.

Lala Şahin için Filibe bir uç beyliği oldu. Oradan başlattığı seferlerle ve dinmek bilmeyen bir gayretle, iki deniz arasında kalan dağ ve vâdilerle kaplı arâzide ilerlemeye başladı. Rodop, Balkan ve Epir dağları arasında kalan Arnavutluk, Bulgaristan Sırbistan gibi, hayvancılığa elverişli ormanlık bölgeler Lala Şahin ta-

rafından işgal edildi. Ele geçirilen şehirlere kumandanlarını yerleştirdikten sonra, boyunduruk altına alınamayan halklar civar dağlara sürüldü.

Sultan Murad, vezirinin seferlerini dikkatle takip ediyor, zaman zaman bizzat ona yardımcı oluyordu. Trakya'nın Karadeniz sahillerindeki tâbi Rum şehirlerinin, kendisinin barbarlarla yaptığı savaşları fırsat bilerek bağımsızlık için isyan ettiğini duyunca, Trakya'yı yeniden hafif bir kuvvetle dolaştı, isyanı bastırdı, isyancıları cezalandırdı. Aynı süratle geriye dönerek Arnavutluk'taki Apolonya kentini muhasara etti.

Şehrin kalın surları önünde lüzumsuz yere uzayan bir kuşatmayı kaldırmayı düşünürken, yaslandığı çınar ağacının altındaki yer birden sarsılmaya başladı, çıkan tozlardan şehir gözden kayboldu. Kale surları kendiliğinden yıkılmaya başlamıştı. Açılan gedikten derhal içeri daldı ve hiçbir direnç ile karşılaşmadan kenti zaptetti. Sultan Murad'ın tesadüfen dayandığı çınara «Mesut Çınar» dendi; şehrin adı da, türkçe «Tanrı tarafından devrilen şehir», anlamında bir adla değiştirildi.

XI

Elde edilen ganimetler muazzamdı. Eski çok tanrılı dinlerden kalan tapınaklar, daha sonraları kurulan hıristiyan tapınakları zenginleştirmişti. Kiliselerin içindeki altın ve gümüş kupalar göz kamaştırıyordu. Sultan Murad'ın askerlerinden biri almak istediği altın kupalardan birini başına geçirmiş, ancak külâhı ile pek örtememişti. Bu hâliyle sultanın dikkatini çeken asker

çağrıldı ve ganimetinin vergisini ödemediğinden dolayı kınandı. Ama, Sultan Murad, külâhın altında gözüken altın şeritin duruşunu beğenmişti. Suçlu asker affedildi ve bundan böyle Osmanlı Ordusu subaylarının savaş külâhları altına altın bir şerit ilâve edilmesine dair buyruk verildi. Kendisi de, şimdiye kadar giydiği etrafı muslin eşarpla sarılı keçe külâh yerine, altın şeritli külâhı giymeye başladı. Kırmızı yünden bir ceket ve kaftan, atalarından beri Osmanoğlu'nun savaş elbisesi olmuştu.

XII

Apolonya'nın teslim olmasından sonra hareketlerinde serbest kalan Sultan Murad, en iyi kumandanlarından olan Evrenos Gazi'nin Teselya fethine iştirak etti. Buradan Hemus dağının kuzey eteklerine inerek Bulgar prensi Şişman ile birleşmiş olan Sırp Kralı Lazar'ın müşterek orduları ile karşılaştı. Sultan Murad'ın bu iki düşmanı, ordularını Konstantin'in doğduğu Niş vâdisinde toplamışlardı. Justinyen tarafından güçlendirilmiş surları, Avrupa'nın anahtarı gibi, bir vâdinin ağzında yer alması ve bir nehrin dört cephesinden ikisinin etrafını çevirmesi, şehri Sırplarla Bulgarların önemli bir müstahkem mevkii hâline sokmuştu. Ancak, Sultan'ın orduları Hemus dağının üzerinden kopup düzlüğe inmeye başlayınca, Niş kenti teslim olmaktan başka bir şey düşünmedi. İki prens de kurtuluşu kaçmakta buldular. Padişah onlarla geçici bir mütareke yaptı, Niş'i hâkimiyetine aldı ve Edirne'ye muzaffer olarak döndü.

Yeni başkentin coğrafî durumunun getirdiği önem, ılımlı iklimi, şırıl şırıl akan suları, zengin otlakları, leziz meyvaları, Hemus ormanlarında yapılan avlar ve nihayet saraylarının debdebesi ile güçlü bir hükûmetin Avrupa siyasetine dikkatle eğilmesi, Sultan'ı bir kaç yıl Avrupa ve Asya'da barış içinde yaşattı. Bu arada ordularının teşkilâtı, disiplini, üniforması, rütbeleri ve sancakları ile meşgul oldu. Osmanlı Türklerinin bayrağını, Hz. Muhammed'in araplarının güneş rengi sarı bayrağından; Fatımîlerin, toprağın rengi yeşil bayrağından; Emevîlerin gün rengi beyaz bayrağından; Abbasîlerin gece rengi kara bayrağından ve Bizanslıların gök rengi mavi bayrağından ayırmak için, kendi fâtih gayesinin sembolü olan, kan ve ateş rengi kırmızı bayrağı seçti.

Yılların etkisiyle iyice kocayan Lala Şahin'in yerine Timurtaş beylerbeği olarak geçti.

XIII

Murad'ın üç oğlu, saraylarda ve savaş meydanlarında yetişiyordu. Oğullarının en büyüğü olan ve sonradan Yıldırım sıfatını alan Bâyezid veliaht—şehzade olarak yetiştiriliyordu. Babalarının izinde giden, Sultan Murad, gelininin çeyizinin imparatorluğa ilâve edilecek bir toprak olmasını istiyordu. Bursa topraklarının güneyinde yer alan Germiyan Türk Beyliğine elçiler göndererek, Beyin tek kızını oğlu için istetti. Böyle yüce bir birleşme ile memnun olan Germiyan Beyi kızını derhal vermeyi kabul etti. Birinci yâveri, müstakbel gelinin atını geminden tutarak Sultan Murad'ın sarayına kadar götürecekti. Murad ve oğlu Avrupa'dan Asya'ya geçerek genç kızı karşılamaya gittiler.

Arap, İranlı, Mısırlı, Suriyeli, Türk ve hattâ Bizanslı emîrlerden gelen heyetler, sultan ve oğluna Bağdad hârikalarından beri duyulmamış zenginlikte armağanlar getiriyorlardı. Bu armağanlar arasında Arap atları, İran halıları, Mısır ipeklileri, Habeş veya Egeli, kara ve beyaz, kadın veya erkek esirler de vardı.

Hz. Muhammed'in Allah'ı için Rumların Tanrı'sını terketmiş olan Sultan Murad'ın kumandanı Evrenos Gazi, Osmanlılar için Yunan topraklarını fethediyordu. Veliahte onun verdiği armağan, Adriyatik kıyıları ve adalarının ganimeti oldu. Teselyadan seçilen, ırkının en güzel ve genç ikiyüz Rum esiri, armağan kervanının en önünde gidiyordu; bu esirlerden onu, başları üstündeki altın tepsilerde Venedik düka altınları taşıyordu; diğer bir on tanesinin başları üzerinde, eski İtalyan altınları ile dolu gümüş tepsiler vardı; onsekiz esir, som altından abdest ibriği taşıyordu; geri kalanlara ise kupalar, kristal cam eşyalar, Venedik camları, kıymetli taşlarla işlenmiş süs eşyaları verilmişti. Bütün bu nefis şeylere «saçı» dendiğinden, Bayezid'in ve nişanlısının ayaklarına saçıldı. Genç kız da çeyiz olarak, Sultan Murad'ın ve müstakbel kocasının ayakları dibine Germiyan Beyliğinin sahip olduğu dört büyük kentin altın anahtarlarını koydu. Bu şehirler arasında yer alan Kütahya, yedi camisi ve yedi hamamı, meyva taşan bahçeleri, bol yapraklı ağaçları ile meşhurdu.

XIX

Kütahya kenti böylece Osmanlı İmparatorluğu tarafından Torosların başlangıcında dikilen bir kök gibi

oldu. Germiyan ve Karaman'daki fazla güçlü olmayan beylikler ve bilhassa Hâmid Bey, Sultan Murat'a tâbi olmayı, faydasız rekâbete değişmek istemediler. Onun himayesi altında eski mevkilerini ve servetlerini korumak için Kütahya civarındaki bütün şehirleri ve vâdileri Osmanlılara bıraktılar.

Sultan Alâeddin tarafından inşa ettirilen aynı adlı göl yanındaki Beyşehir; Suğla gölü yakınlarındaki Seydişehir; Akşehir, İsparta, Eğridir, Karaağaç gibi göl kıyılarında veya adalarında kurulmuş olan orman, dere, otlak, nüfus ve hayvan sürüsü bakımından zengin olan , dokuma fabrikaları bulunan bu şehirler, Sultan Murat'ın kanunlarını ve adamlarını kabul ettiler.

Küçük Asya'yı paylaşmış olan beyliklerden sadece üç tanesi bağımsızlıklarını koruyabiliyorlardı. Bunlar: Diyarbekir'de Karakoyun Türkmen Beyliği, diğerleri Anadolu ile Arabistan arasında yayılan Maraş ve Adana beylikleri idi. Türklerin Avrupa'ya yürüyüşlerinde arkalarını emniyete alan güçler olduğundan Sultan Murat onlarla ilgilenmiyordu. Onun hedefi daima Batı idi. Zafer ve servetin orada olduğunu biliyordu. Karadeniz kıyısında veya Suriye'deki bir kaç aşiretin bağımsızlıklarının kendisi için bir tehlike teşkil etmediğini, vakti gelince onları da egemenliğine alacağını bildiği için, Trakya ve Yunanistan'daki seferlerine aralıksız devam etmekteydi.

XV

Veziri Timurtaş yeniden Rodop ve Hemus geçitlerini açmış, Makedonya'ya inmiş, Manastır'ı işgal et-

mişken, ordunun sağ kanadı, Rodop ve Hemus vâdisinde kalmış zengin nüfuslu ve kuvvetli Sofya şehrini kuşatmıştı. Sofya, İstanbul ile Tuna yatağı arasında Edirne, Filibe ve Niş ile bir hat teşkil ediyordu. Solunda Arnavutluk dağları, sağında Balkan dağları, ağaçlıklı bir göl kıyısı gibi birden açılarak, Sofya'nın ortasında bulunduğu, yüksek nehirlerle sulanan geniş bir ova meydana getiriyorlardı. Sofya şehri, Şam ve Edirne gibi, kâh suların, kâh dağların gölgelerinde uzanıyor, armut ve kayısı ağaçlarının yaprakları altında dinleniyor, meyva bahçeleri, bugün olduğu gibi, göz alabildiğine uzanıp gidiyordu. Tarım, hayvan ve meyva ticareti, Sırp ve Bulgarların pazarları, şehri devamlı bir kalabalıkla besliyordu. Sırbistan tarafına bakan cephesinde, ortasında nehrin aktığı, üzerleri üzüm bağları ile kaplı iki yüksek burun tabiî bir geçit meydana getiriyor, darlığı sayesinde çok az sayıda asker orayı rahatlıkla tutabiliyordu. Osmanlılar tarafından fethedilen bu kent onlara yalnız zevkli günler geçirecek bir belde değil, özellikle barbar kavimlerin ortasında bir müstahkem mevki sağlıyordu.

Fakat şehrin surları, kaleleri, dar geçit arasından akan nehri, şatoları, yıllardan beri Timurtaş'ın kuşatmasına ve saldırılarına karşı koymuştu. Türklere has bir kurnazlık ile Rumlara özgü bir ihanet, şehrin Timurtaş'ın eline geçmesine sebep oldu. Timurtaş'ın ordusundan genç bir Osmanlı subayı, güya ölümden kaçmış gibi kuşatılmış şehre sığınmış ve şehrin kumandanından hayatının bağışlanmasını talep etmişti. Sunduk adındaki genç askerin yakışıklılığı, yalvarmaları, yeminleri, göz yaşları Sofya kumandanını kandırmıştı. Böylece kale içinde kalmayı başaran genç Türk, ye-

ni ödevlerini o kadar sâdıkane yerine getiriyordu ki, onun artık bir daha Osmanlılarla uzlaşamayacağı kanaati meydana geldi.

Aylardan beri devam eden kuşatmanın verdiği sıkıntıyla, kumandan bazen tek başına Sofya'nın Sırbistan tarafına bakan ormanlarında doğan avına çıkardı. Yine bu avlardan birinde, Sunduk, sanki atının önünde kaçan bir av hayvanını kovalarmış gibi yaparak, kumandanla beraber dörtnala şehirden uzaklaşmaya başladılar. Gözden iyice uzak olan bir yerde, birden ku mandanın üzerine saldıran Türk, onu yere düşürdü, bir güzel bağlayarak civardaki Türk Karargâhına götürdü. Sofya surları önünde halkına gösterilen kumandan yüzünden bütün ümidini yitiren şehir halkı Sofya'nın kapılarını Timurtaş'a açtılar. Bundan böyle Sofya şehri, Sultan Murat'ın Arnavutluk, Sırbistan, Romanya ve Macaristan üzerine yapacağı seferler için bir kışla vazifesi görecektir.

XVI

Arka arkaya devam eden ve pek az direnmeyle karşılaşan fetihler sayesinde İstanbul'un etrafındaki çember daralmaya başlamıştı. Sultan Murat'ın yeni emelleri ile tehdit altında olan imparator İonnes Paleologos, artık ne Rumlar'dan ve dağıtacak serveti kalmadığı için ne de kiralık barbar kavimlerden medet umabilirdi.

Etkili olduğu kadar gitgide daha şiddetlenen dinî kavgalar Lâtin ve Rum Kiliselerinin arasında korkunç bir fikir ayrılığı meydana getirmişti. Batılı hıristiyan

halkları ve prenslerini Doğulu hıristiyan kardeşlerine yardıma koşturacak dinî şevkin sadece Roma'daki Papa'nın çağrısında olduğunu ve bu çağrıyı sağlamak için de bütün iddialarından vazgeçmeleri gerektiğini Bizanslılar gayet iyi biliyorlardı. İonnes Paleologos bu önemli siyasî ve dinî görüşmeyi bizzat kendisi vapmak istedi. Zira günün birinde Pier Lermit adında serserî ve ne idüğü belirsiz bir keşişin çıkmış ve peşine sayısız Avrupalı takarak, İsa'nın mezarını Halifelerin elinden kurtarmak için Doğu'ya Haçlı Seferlerinin yapılmasını sağlamış olduğunu bilen İonnes; Konstantin'in kırmızı elbisesine bürünmüş bir imparator'un lâtin prenslerin sarayında ve Havarilerin haleflerinin ayakları altında, hıristiyanlığın ilk başkentini ve ilk halkını, Muhammed'in boyunduruğundan kurtarmak için Avrupa'dan biraz altın, biraz kan dilenmeye gelmesinin kendisine bir kaç ordu, bir kaç harp gemisi sağlayacağını umuyordu.

Batı'yı harekete geçirmek için imparator'un katlanmak zorunda kaldığı hareketleri, beraberinde bulunan Bizans tarihçileri çok acıklı bir dille kaleme almışlardır.

XVII

Talihsiz Manuel'in oğlu ve taht ortağı olan İonnes Paleologos babası ve meslekdaşından saray siyasetiyle ilgili gelenekleri öğrenmişti.

İhtiyar imparator oğluna şöyle demişti: «Türklerin ilerleyişini durdurmak için yapılacak tek şey, bunların çekindiği Lâtin—Bizans birliğinin sağlanmasıdır.

Bu kâfirlerin (Türklerin) saldırıları karşısında son çare olarak, imdadımıza koşacak olan Batı Hıristiyan ordularını önlerine çıkarmaktır. Böyle bir birleşmenin mümkün ve gerçek olabileceğini onlara göstermek için Lâtinlerle Rumların arasındaki fikir ayrılığını gidermeye çalış.»

«Lâtinlerden, her iki Kilise'nin görüşlerini tartışmak üzere bir konsil toplanmasını talep et. Her iki kiliseyi birbirine düşüren fikir ayrılığı ile rekâbet arzulanan Birliğin her zaman kurulmasına engel olacaktır. Fakat Türkler daima Birliğin kurulması endişesi ile yaşayacaklar ve sizin nihayet başarıya gittiğinizden kuşkulanacaklardır.»

Tabiatın kucağından yeni çıkmış bir halktan beklenmeyecek derecede Türkler, kısa zamanda diplomasinin inceliklerine o kadar vâkıf olmuşlardı ki, Alman İmparator'u Sigismond'a başvurarak, konsil toplanmasını, dolayısıyla iki Kilise'nin birleşmesini önlemesi karşılığında büyük para teklif etmişlerdi.

İonnes Paleologos babasının bu mükemmel nasihatlerini küçümseyerek dinledi. Konuşmalarına tanık olan birisinin naklettiğine göre, oğlu yanından ayrıldıktan sonra Manuel, «Ne yazık! Oğlum kendisini bir kahraman ve büyük bir kral görüyor, halbuki biz kahramanlık ve büyüklük çağını çoktan geçtik. Oğlumun cesareti, başka bir çağda vatanımızı kurtarabilirdi, ama şimdi felâketimiz olacak. Bize bir kahramandan ziyade, aklı başında bir hükümdar lâzım.» demiştir.

Bir kaç hafta sonra, Bizans'a bağlı kalan bir kaç prensliği oğulları arasında pay eden Manuel, öldü.

İkinci oğlu Andronik, Selânik'i; diğer dört oğlu, Teodor, Konstantin, Tomas ve Demetrius, Yunanistan'ı paylaştılar. Selâniğe henüz sahip olan Andronik, onu hemen altın karşılığında Venediklilere sattı ve hayatının son günlerini karanlıklar içinde, cüzzam hastalığının pençesinde geçirdi.

Sultan Murat'ın kumandanları tarafından kısa zamanda prensliklerinden kovulan diğer kardeşler, İstanbul'a, ağabeyleri İonnes Paleologos'un himâyesine sığındılar.

Tahta yeni geçen bu prens, güzelliği Karadeniz Rumları arasında dilden dile dolaşan Trabzon prensesi ile evlenmek için karısını boşadı. Rum Kilisesini Lâtin Kilisesine birleştirmek gayesiyle bir konsilin kurulması için siyasî çabalara girişti. Papalıkla, diğer katolik konsillerin arası açık olduğu için, zaman böyle bir teşebbüs için çok müsaitti. İsviçredeki Bâle konsili, Papa Eugène'i yerinden indirip bir manastıra kapattığından dolayı, kendi hareketini hıristiyanlığın menfaati için yapılmış göstermek istiyordu. Alman İmparatoru Sigismond, Paleologos'un tekliflerini geri çevirmesi için Sultan Murat'ın yolladığı altın dolu tepsileri geri çevirmiş, konsilin çağrısını kabul etmişti.

Konsildeki papazlar, İonnes Paleologos'un, hıristiyan Doğu ile Batının birleşmesini görüşmek ve anlaşmak için patrikleri ile beraber gelmesini talep ediyorlardı. İonnes hazinesinin fakirliğini bahane edince konsil, seyahati için on bin duka altın vereceğini, Avrupa'da maiyetiyle beraber geçireceği günler için bütün masraflarını ödeyeceğini bildirdi. Yokluğu esnasında İstanbul'u Türklerden korumak için Lâtin askerler, savaş gemileri ve para gönderildi.

Paleologos'un muhtemel itirazlarını da ortadan kaldırmak için konsilin, Adriyatik kıyılarına yakın olan Ferrare'de toplanacağını belirttiler.

Karşılıklı müzakereleri öğrenen ve iki Kilisenin birleşmesinin karşısına bir halk yerine bütün hıristiyan dünyasını çıkaracağı tehlikesini anlayan Sultan Murat, İonnes Paleologos'a, papalığın teklifini geri çevirmesi hâlinde güvenlik garantisi ve hattâ servet vereceğini hatırlattı. İstanbul kilisesinin büyüklerinden bazıları, kararsız imparatoru Birliğe itiyorlar, diğerleri geri çekiyorlardı. Nihayet İstanbul'daki acıklı durumu, ona hem atalarının şanını, hem de şimdiki sefâletini hatırlatan bir sarayın vaadedilmesi ve bir müddet de olsa İstanbul'dan kaçma fırsatı olması, kalbini çeldi. Yanında İstanbul Patriği ihtiyar Jozef olduğu hâlde Papa'nın gemilerine bindi. Maiyetinde, ünvanları imparatorluğun küçüklüğü ve zavallılığı ile bağdaşmayan bir sürü patrik ile tarihçiler, edipler ve şairler vardı.

Böylesine saray ve kilise erkânı ile yüklü filo, yavaş yavaş Ege Denizinden geçerek, Adriyatik üzerinden Venedik'e doğru yollandı. Rüzgârla ve dalgalarla boğuşarak geçen seksen günlük uzun seyahat sırasında, Marmara, İyonya, Trakya, Yunanistan, Epir; Arnavutluk kıyılarını gözleriyle takip eden imparator, bir zamanlar atalarının sahip olduğu imparatorluğun büyüklüğünü bir defa daha anladı.

Limanlarında ve adalarında kendi bayraklarını taşıyan gemilerin serbestçe girip çıkmasını ve ticaret yapmasını sağlamak maksadıyla Venedikliler, bu im-

parator müsveddesine ancak Şarlemayn veya Konstantin'e yapılacak derecede misafirperverlik gösterdiler. Cumhuriyet'in doç'u ve senatörleri, yüzen saraylarına binerek, imparatorun önünde bütün kanalları dolaştılar. Bütün ordu ve halk, gondollara binerek, Bizans, Roma ve Venediğin birleşmiş renkleri ile beraber, imparator'un arkasından geliyordu.

Deniz üzerinde inşa edilmiş kentin muhteşem binaları arasında dolaşmaktan hayrete düşen Doğulular, Venediklilerin Yunanistan ve Adalardan çaldıkları heykel ve sütunları görünce göz yaşlarını tutamadılar.

Venedik'te geçen bir kaç günlük dinlenmeden sonra, İmparator maiyetiyle birlikte, aynı saygı gösterileri içinde karadan ve denizden Ferrare'ye uğurlandı. Oraya vardığında kendisini, hükümranlığın işareti olan beyaz ve mâtem anlamına gelen siyah bir at bekliyordu. İmparator siyah atı tercih etti; üzeri altından Bizans kartalı işlenmiş kırmızı kadifeden örtüsü olan atı, uşaklar dizginlerden tutarak çekiyorlardı.

Papa, misafirini Ferrare sarayının merdivenlerinde karşıladı. Patrik Jozef merasimlerde Papa ile aynı derecede olması gerektiğini ileri sürdü. Papazlar ise, Papa'nın ayağını öpmeyi kabul etmiyorlardı. Öncelik hakkının kime ait olması ile ilgili tartışmaları dinî tartışmalar izledi. İlk tartışmaların berteraf edilmesine karşılık, sonradan çıkan tartışmalar ebediyen uzadı. Bâle konsili tarafından reddedilen, Papa taraflısı İtalyan kilisesi tek başına konsile iştirak ediyordu. Hiç bir şeye karar veremeden görüşmeler başka bir toplantıya ertelendi. Papa tarafından kendisine asker temin edileceği vaadi ile oyalanan İonnes Paleologos, kendi-

sine tahsis edilen Ferrare şatosunda, altı ay boyunca, zevk ve eğlence içinde yaşadı. Sefil hayatı, etrafındaki Lâtinler nezdinde itibarım düşürüyordu. İmparatora hoş görünmek maksadıyla, inançlarını Lâtinlere satmaktan ve İstanbul'a döndüklerinde bu yüzden halkın kendilerinden intikam almasından korkan papazlar, yavaş yavaş İmparator'dan uzaklaşıyorlardı. Papa onları ancak zor kullanarak muhafaza edebiliyordu; nihayet, 1438 yılında konsil Floransa'ya taşındı.

İmparator ile subayları ve papazları, her birinin ünvanınm önemine göre, her ay zavallı bir ücret alıyorlardı. Verilen toplam para, ayda altı yüz florini geçmiyordu. Bu doğulu hayâlet hükümdara karşı mevcut itibar giderek acıma duygusuna dönüşüyordu. Ferrare'den vebalı gibi kovulmuş, Milâno'lular ise Floransa'dan gelen yolu onlara kapatmışlardı. Papa ve imparator, Apenin dağlarının en sapa yollarında vakit öldürmeye başladılar.

Bu gezi esnasında, Bâle Konsili, V. Felix'i Papa olarak tahta çıkarıyordu. Ancak katolik dünyası, bu hareketten alınmış ve yeni Papa'yı tanımayarak eskisine bağlılığında devam etmişti. Dokuz ay süren tartışma, tâviz, sıkıntı ve kabullerden sonra, Floransa Konsili nihayet Doğu ve Batı Kiliselerinin birleşmesini tasdik ediyordu. Patrik Jozef'in ölümü, Bizans patrikliğinin Bessarion'a verilmesi, birleşmesinin meyvasını bir an önce almak isteyen imparatorun yalvarmaları, Papa'nın Doğu papazlarına yaptığı tehditler, Kutsal Üçlü (Teslis) meselesinin halli, dinî yorumlardan bazılarının her iki taraf halkının vicdanına bırakılması, bu uzun savaşın huzura kavuşmasına sebep oldu.

Bunun neticesinde Papa Eugène, V. Felix üzerinde mutlak hâkimiyetini kuracak, bu sonuncusu, hayatının geri kalan kısmını Leman gölü kıyısında sürgünde geçirecektir.

XVIII

Ancak, imparator ve papanın siyasetleri sonucu sağlanan iki kilisenin birleşmesi, halk tarafından kabul edilmedi. İstanbul'a dönmek üzere Venedik'ten gemilere binen imparator ve papazları, millî inanca ihanet eden insanlar gibi karşılandılar. Yoklukları sırasında, mutaassıp papazlar halkı kışkırtmışlar, imparator, papa ve papazlara karşı vicdanları ve vatanseverliği harekete geçirmişlerdi.

Halkın tehdit ve kinayeleriyle karşılaşan papazlar sinmişler ve hattâ umumî yerlerde yaptıkları toplantılarda, hâtâ ettiklerini, mecbur bırakıldıkları için o yola saptıklarını ifade etmişlerdir.

XIX

Çağdaş Bizans tarihçileri tarafından aynen nakledilen bu sözler üzerine, iki Kilisenin birleşmesi, daha Doğu'da tatbik fırsatı bulamadan kullanılmaz hâle düşüyor ve nefretle karşılaşıyordu. Doğu konsilleri Batı konsillerine ateş püskürüyorlardı. Papa, boş yere Rusya'ya elçiler göndererek hiç olmazsa Rus kilisesinin Roma tabiiyetinde kalmasını temin etmek istiyordu; ancak, Rum papazlar tarafından hıristiyanlaştırılan Rus'lar, Rumları fikir ayrılığı meselesinde de tutuyorlardı.

Sonunda tahtından ve hayatından endişe etmeye başlayan İonnes Paleologos, kendi hayatını bağışlamaları karşılığında, halkına inancını iade etti ve kendi imzaladığı anlaşmayı feshetti. Böylece, İstanbul imparatorluğunu Lâtinlerin silâhı ile kurtaracak olan sonuncu teşebbüs de bozulmuş oluyordu.

XX

Sultan Murat ise, Bursa'da imparator'un başarısızlığını kutluyordu. Hiç olmazsa onun affını kazanmak isteyen Paleologos, üçüncü oğlu Teodos'u göndererek, Osmanlı yeniçerilerinin yanında askerlik san'atını öğrenmesini rica etti. Sultan'ın maiyetinde bir kaç ay geçiren Teodos, oradan Mora Yarımadasına geçerek, Kantakuzenlerden kalan Isparta topraklarının tımarına sahip oldu. Böylesine hareketli bir hükümdarlık devresi geçirdiğinden iyice yorulan imparator, otoriteyi büyük oğlu Manuel'e bıraktı.

Kardeşinin yükselmesinden büyük haset duyan diğer oğlu Andronik, Sultan Murat'ın oğlu Savcı Beğ'le birleşti. Bu iki muhteris genç, tahta olan arzuları yüzünden ortak bir isyana başvurarak, biri İstanbul'da, diğeri Bursa'da iktidara gelmek istiyordu. Bu ortak isyanı ilk anlayan Sultan Murat oldu. Hemen Avrupa'ya geçen Sultan, ordusu tarafından hem hükümdar, hem baba olarak selâmlandı. İstanbul'un yakınlarına geldiğinde İmparator ile buluşarak, oğullarına karşı beraber hareket etmeyi ve onların bir daha tahta göz dikmemeleri için kör edilmelerini teklif etti.

Savcı Beğ ve Andronik, taraftarları ile beraber Trakya'da küçük bir nehrin kıyısında toplanmışlardı.

Suç ortağı oldukları için adamlarından hiç şüphe etmiyorlardı. Halbuki yürekli Sultan Murat, eski silâh arkadaşlarını kendi oğlundan daha iyi tanıyordu. Bir gece tek başına nehri aşarak karşı kıyıya geçti ve atının üzengileri üzerinde doğrularak askerlerinin çok iyi tanıdığı sesiyle bağırdı.

Bu bağrışın sahibini tanıyan Türk nöbetçilerini büyük bir korku aldı; hemen silâhlarını atarak ordugâha koştular, arkadaşlarını uyandırarak hep birden gece gelen atlının etrafında toplandılar. Askerlerine hitap eden Sultan Murat, onları affettiğini söyledi. Hepsi, babasının emirleri ile hareket ettiğini sandıkları Savcı Beğ tarafından aldatılmışlardı. Hâtâsıyla başbaşa kalan Savcı diğer suç ortakları ve Rum prensi ile Meriç kıyısında küçük bir kaleye çekildi.

Onları takip eden Murat, kaleyi kuşatır, teslim olmaya zorlar ve kaleye girer, oğlunun önce gözlerini oydurur, sonra kellesini kestirir; babalık ve taht hakkından istifade ederek diğer isyancı Rum prenslerini kalenin surlarından Meriç'in akıntısına atar. Kendisi ise, yanında kumandanlarıyla beraber nehrin daha ilerdeki kıyısında oturmuş, sanki işlenen cürmün kefâretini çekercesine dudaklarında hafif bir gülümseme ile kâh köpeklerinin çalılar arasında kovaladığı tavşanlara, kâh suların taşıdığı cesetlere soğukkanlı bakışlar atıyordu.

Savcı Beğe karşı gösterdiği merhametsiz davranışın saray ve ordu çevresinde tenkid edilmemesi için, isyanda suçu görülenlerin öz babaları tarafından öldürülmelerini emretti. Türklerde yasaların yasası olan baba otoritesi, ancak böyle tedbirlerle yerinde tutula-

bilirdi. İlk defa böyle bir ortamda adalet ve hiddet duyguları o otoriteyi harekete geçiriyor ve bundan sonra Osmanlılarda sık sık görülecek olan korkunç olayları yaratıyordu.

Suçun ilk teşvikçisi ve Savcı Beğ'i yolundan çıkaran Andronik, Sultan Murat tarafından aynı şekilde cezalandırılsın diye babasına teslim edilir. Sultan'ı hoşnut etmek isteyen İmparator, oğlunun göz çukurlarına kızgın yağ döktürür. Buna rağmen babanın duyduğu merhamet, cezayı tam körlüğe kadar götürtmez. Andronik yarı kör hâle getirilir ve suç işleyerek almak istediği tahtın bütün haklarını kaybeder.

XXI

Savcı Beğ'in bu suçu Sultan Murat'a o kadar affedilmez gelmiştir ki uzun zaman ve nefretle anılmıştır. Feridun'un, Sultan Murad ve veliaht şehzade Bâyezid ile yaptığı mektuplaşmayı toplayan yazısı, vârisinden endişelenen bir babanın ve bir hükümdarın duygularını çok güzel ifade etmektedir. Bir mektubunda oğluna şöyle demektedir.

«İlkbaharda Macarlarla bir savaş yapacağız, umarız ki bu savaş müminler için hayırlı olsun ve Tanrı sonunu iyi bitirsin. Bu mektubu alır almaz hemen emrindeki birlikleri toplayarak harekete geçeceksin. Ancak, Karasi'de bulunan kardeşin Yakub'a ve Bursa kumandanı ağabeyin Savcı'nın hareketlerine dikkat et. Emirlerimi yerine getir ve etrafta olup bitenleri hemen bana bildir.»

Görüldüğü gibi Bâyezid, Sultan'ın oğulları arasında en fazla güvendiği kimse idi. İster Bâyezid gerçek-

ten Savcı Beğ'de isyan kıpırtıları sezmiş olsun, isterse aralarında gizli bir çekişme olsun, babasına yazdığı cevapta şöyle anlatıyordu:

«Kardeşim Yakup ödevini yerine getirmekte ve doğruluktan ayrılmamaktadır. Tanrı ondan razı olsun. Savcı Beğ'e gelince bu mektubun zarfı içinde Bursa Büyük Kadısının onun hakkındaki mektubunu yolluyorum. Karar sizin adaletinize kalmıştır. Kulunuz Bâyezid.»

XXII

Daha önce görüldüğü gibi, İonnes Paleologos tarafından tahta ortak edilen Manuel, Sultan Murat'ın İmparator ailesine bile tatbik ettiği muameleyi hatırladıkça korkudan titriyordu. Serez kenti civarında Sultan'a saldırmak cesaretinde bulundu. Lala Şahin'den sonra büyük vezir olan Hayreddin Paşa Manuel'in üzerine yürüdü, ordusuyla beraber ezerek Selânik'e kadar kovaladı, şehri de zaptederek bütün emellerini suya düşürdü.

Babası ve ortağı olan ihtiyar imparator, tarafından Murat'a teslim edilmek korkusuyla, o zamanlar Cenevizliler elinde olan Midilli adasının Lesbos şehrine kaçtı. Cömert olmaktan ziyade çok daha fazla siyasî ve hilekâr olan Cenevizliler onu son kurtuluş yerinden attılar. Kendisi için karalar ve denizler kapanınca, tek kurtuluş çaresini Sultan Murat'ın büyüklüğünde aradı. Uludağ eteklerine geldiğinde yerlere kapanarak af diledi.

Sultan Murat düşmanının tâlihsizliğinden faydalanmak istemedi. Önünde tozlar içinde ayaklarına ka-

panan ve durmadan af dileyen hükümdarı merhametle ayağa kaldırdı. Yanına imparatorlara hâs bir heyet vererek ve babasına da bir mektup yazarak, küstah fakat âsi olmayan oğlunu affetmesini diledi.

Böylece Amuderya kıyılarının bir aşiretinin başkanı, silâhının gücü ile Asya'da sayısız insana ve Bey'e, Avrupa'da imparatorluğunun kudreti ile başka imparatorların ailesine bile hükmediyordu.

XXIII

Ölüm, Selânik fâtihi Hayreddin Paşa'yı kendisinden ayırdı. Sultan Murat, bu derin bilgili adamla, siyaset ve askerlik üzerinde konuşmaktan büyük zevk alırdı. Çağın Bizanslı tarihçilerinden Kalkondil'in eserinde Sultan ve Veziri arasında geçen bir konuşmaya yer verilmiş, burada birinin samimiyeti, diğerinin katı hürriyeti gözler önüne serilmiştir.

«Selânik seferine giden Hayreddin Paşa Sultan'a:

— Her zaman zaferden ve imparatorluğun geleceğinden emîn olmak için savaşı nasıl sürdürmek lâzımdır? diye sormuştur.

— Bunun için daima Tanrı'nın verdiği fırsatlardan faydalanmalı ve inançları uğruna dövüşen askerlerin fedakârlıklarına güvenmelidir.

— Peki, fırsatlardan nasıl istifade edilir? diye tekrar Vezir sorunca,

— Zihnimizde çabucak, sağladıkları faydaları ve tehlikeleri düşünerek istifade edilir; diye cevap verdi Sultan.

— Ah, Sultanım, diye vezir gülerek devam etti, gerçekten tabiat size olağanüstü bir kabiliyet vermiş;

ama, insan zihninde fırsatın iyi ve kötü taraflarını tartmaya zaman bulamadan, o kaçıp gider. Onun için nasihatlerine, çabuk karar verme ve uygulama özelliğini de kat. Büyük asker demek, hareket etmeden iyice düşünen iş fiiliyata döküldüğü zaman da yıldırım hızıyla hareket eden demektir. Bir de askerinin sevgisini ve güvenini kazanmak için, onun başında düşmana bizzat öldürücü darbeleri vurması gerekmektedir.»

XXIV

Hayreddin Paşa öldüğü zaman, Sultan Murat, babasının hâtırasına hürmeten oğlunu vezir'î âzâm ilân etti. Öyle bir babanın vereceği bilgilerin ve örneklerin, oğulun genç yaşından ileri gelen eksiğini örteceğine inanmıştı.

Sultan Murat'ın yaşlılığı, vezirin gençliği, Savcı Beğ olayı ile büsbütün su yüzüne çıkan Osmanlı ailesi içindeki kanlı geçimsizlik, nihayet Manuel'in Trakya'yı tekrardan eline geçirmeğe çalışması, Sultan'ı kıskanan Karaman Beğ'e Osmanlı egemenliğinden kurtulma fırsatı gibi gözüktü. Kilikya'yı işgal eden ve adlarını oraya mal eden Türk Beylerinden en meşhuru olan Karaman Hânedanı, «dinin ayı» anlamına gelen Bedreddin ünvanını taşırdı. O devirde Türkmenlere hükmeden Bey'in adı Alâeddin idi. Bağlılığından emin olmak isteyen Sultan Murat, ona kızlarından birini evdeş olarak vermişti. İhtiras, bu sevgi bağını kopardı. Alâeddin Beğ, önce, bugün Karaman denilen Kilikya ve Kapadokya'da yaşayan Türkmen aşiretlerini harekete geçirerek, Selçukluların ilk başkenti Konya üzerine yürüdü.

Sultan Murat ve genç veziri Ali Paşa, ellerindeki birliklerle derhal Bursa'dan ayrıldılar. Avrupa orduları başkumandanlığında bulunan Timurtaş'a haber göndererek, elindeki orduyla hemen Anadolu'ya geçmesini ve Konya üzerine yürümesini buyurdular. Timurtaş, Konya ovasına Sultan ile hemen hemen aynı zamanda erişti. Alâeddin Beğ'in atlılarının yarısı Konya ovasını kaplamaya yetmişti. Sultan Murat, kendisine lâyık bu düşman karşısında gençliğini hatırladı. Avrupa'da zaferden zafere koşan askerlerini gözden geçirdi; onların tecrübeleri ve güvenleri sayıca çokluğa karşı bir teminattı. Savaş düzenini kendisi hazırlayarak, vezirinin tecrübesizliğini örtmek istedi. Oğlu Yakub'a sağ kanadının, Bâyezid'e ise sol kanadın kumandanlıklarını verdi. Onların gerisinde, ihtiyar Timurtaş'ın kumandasında sağlam ve yenilmez Rumeli Ordusu yerleştirildi. Kendisi de ortada, atlıları ve yeniçerileri ile ilk ve son darbeyi vurmak üzere yer aldı. En gözüpek atlılarının başında, atının üstünde duran Alâeddin Beğ, ara sıra attığı oklarla ve atının hareketleri ile Sultan Murat'a meydan okuyordu.

Davul ve boru sesleri arasında Alâeddin Beğ'in sol cenahı, Sultan Murat'ın sağ cenahına saldırıya geçti.

Sağ kanadın kumandanı Bâyezid, emrindeki askeri savaş hattına sürmeden önce, babasına koşup, atının ayakları dibine kapanarak, soyu ve hânedanı uğrunda yenmek veya ölmek için iznini talep etti. Sultan oğlunu kaldırıp, buyruğunu tekrarladı. Timurtaş tarafından tâkip edilen Bâyezid, Türkmen ordusunu ikiye biçip, dağıttı. Sultan Murat'ın ordusu, Bâyezid ve Timurtaş tarafından dağıtılan birlikleri sarıp tes-

m alıyordu. Bir anda cesetlerle dolan ova, Konya ehrini, surlarından başka bir savunma hattı bırakma- an Osmanlıların önüne açıyordu. Oğluna yalnız bir aht verecek olan Sultan Murat, şimdiye kadar hiçbir)smanlıya tevcih edilmemiş olan üç tuğu Timurtaş 'aşa'ya savaş alanında verdi.

On iki gündenberi kuşatılan Konya, Osmanlı sal- ırıları karşısında direncini kaybediyordu. Şehrin bü- ük kapısı açılarak, Alâeddin Beğ'in evdeşi, Sultan Mu- at'ın kızı, çocukları ile beraber çıkarak babasından ocasının affı için yalvarmaya geldi. Kızının mevcudi- eti ve göz yaşları karşısında yumuşayan Sultan Mu- at, Alâeddin Beğ'in Konya önünde gelip elini öpme- ini istedi.

Ailesini ve devletini Osmanlı çeliğinden ve ateşin- len kurtarmak için Karaman Beğ'i boynunu eğmeye necbur olur. Sultan Murat'ın tecrübeli siyaseti kendi- inden sonra gelenlere, intikam yerine bağışlamanın ok daha iyi sonuçları olduğunu öğretecektir. Alâed- lin Beğ'in etrafında toplanan küçük beyleri tek tek ›oyunduruğu altına almakla uğraşmadı. Düşüncesine öre «Bir aslan tavşanlarla uğraşmazdı». Ordusunun aferi ile sağlanan güven duygusu içinde, şan ve şeref- e Bursa'ya döndü.

XXV

Ancak, Timurtaş'ın ve Rumeli ordusunun yokluğu, ›ofya savaşından beri Osmanlı egemenliğine giren, fa- at henüz tam hâkimiyet kurulamayan Sırbistan, Bos- ıa ve Bulgaristan halklarının cesaretini arttırdı. Sırp

Kralı Lazar, ile Bulgar Kralı Şişman, ülkelerinin fâtihlerine karşı yeniden birleştiler. Dağlı ahaliyi korumak için Timurtaş tarafından bırakılan yirmi bin kişilik Türk garnizonu imha edildi.

Bu olay üzerine, Sultan Murat bütün Anadolu ve Rumeli ordularını silâha çağırdı. Karamanlılar üzerindeki zaferinden sonra, bağışlanmaları için fırsat kollayan Kilikya (Orta ve Güney Anadolu) ve Kapadokya beylikleri harekete geçtiler. Bursa kalesi önünde biri Anadolu, diğer Rumeli için iki geniş ordu meydana getirildi. Padişah, Tuna'lı müttefiklere karşı Rumeli ordusuna bizzat kumanda ediyordu. Artık kendi müttefiki olan Bizans İmparatorluğu ile barışı sağlamlaştırmak için, kendisi ve iki oğluna İmparator ailesinden üç gelin aldı. Üçlü düğün, baba ocağı olan Yenişehir'de, sanki atalarını kendi zaferleri ve debdebesi ile hayret ettirmek istercesine kutlandı. Düzenlenen eğlenceler Osmanlıların sadeliği ile Rumların zenginliğini bir araya getirmişti. Gelenekleri, kendilerini yenenlerin gelenekleriyle karıştıkça bozulan hıristiyanlar ise hiç birşeyin farkında değillerdi.

Düğün kutlamaları sona erince, Murat, oğulları ve büyük veziri Ali Paşa, kırk bin çerinin başında Avrupa'ya geçtiler. Yılların geçmesiyle, savaştan ve zaferden yorulan Timurtaş, Bursa'da tahtı ve Asya topraklarını korumak üzere bırakıldı. Emrindeki öncü kuv kuvvetlerle ilk olarak Ali Paşa Bulgaristan üzerine yürüdü.

Tabiat sanki, bir yandan Tuna'nın geniş yatağı, diğer yandan Balkanların bir kolu olan Rodop dağları ile bu dağlık ülkeyi güçlü bir kale hâline getirmişti.

Trakya'dan Bulgaristan'a girmek için sadece sekiz kapı, sekiz aralık mevcuttu. Bu sekiz geçidin ağzına, Tuna ovasının kuzeyine Bulgarlar, Sırplar, Romalılar, Yunanlılar ve nihayet Türkler hem Almanya, hem de İstanbul tarafını kapatacak şekilde yedi kale—şehir kurmuşlardı: Vidin, Silistre, Rusçuk, Niğbolu, Ziştov, Niş; Sofya ve Demir—Kapı. Dağlar zaman zaman açılıyor, yerlerini havzalara ve ovalara bırakıyorlardı: Eskiler, bu çiftçiler ve çobanlar cennetini tasvir etmekten ziyade terennüm ediyorlardı.

Bizanslı coğrafyacılardan en gerçekçi olanı şöyle anlatıyordu: «Bu dağların arasında uzanan ovalar, bakıldığında insana son derece haz veren yeşil bir örtüyle kaplanmıştır. Ormanların gölgelikleri, tepeleri tırmanan yolcuyu tabiî bir çadır gibi korur. Fakat öğle vakti toprağın derinliklerine kadar işleyen güneşin kızgın ışınları havayı teneffüs alınamayacak kadar boğucu yapar. Tepelerde bolca kaynayan soğuk sular yolcunun susuzluğunu giderecek niteliktedir. Ormanın en nârin dallarına konmuş kuşlar, yorgun düşenleri tatlı nağmeleri ile dinlendirirler. Yer sarmaşığı, mersin ağacı ve porsuklar etrafa yaydıkları lâtif kokularla duyuları sarhoş ederler ve sanki boğazlardan geçen konuğun yorulan uzuvlarına taze kuvvet verirler.»

Bulgaristan'a yaptığımız gezi sırasında hayran kaldığımız ve tasvir ettiğimiz havza ve tepeleri, Teofilaktus böyle anlatıyordu. Kuzey bölgesi ile bu eyâlete komşu olan Sırbistan aynı özellikleri göstermekle beraber, Bulgaristan'dan daha sert ve kasvetli bir görünüme sahiptir. Bulgarlar hem çoban, hem çiftçi ve hem de savaşçı bir halktı. Sırplar ise o zamanlar sade-

ce çobanlık ve odunculuk yapıyorlardı. Arazi, Balkanların eteklerinden Tuna ve Sava eteklerine doğru düzleşirken, Bulgaristan'da Sırbistan'a nazaran daha düz olmasına rağmen, Sırplar kendi bölgelerinde daha fazla orman bırakmışlardı. Belki, kaynakların doğmasına sebep olduğu için tabiî bir içgüdü ile, belki de meşe ağaçlarının sığmak ve engel teşkil etmesi yüzünden, balta o bölgede çok seyrek olarak parıldamak fırsatını bulmuştur. Günlerce süren uzun yolculuk sırasında, insan, derinliklerini sadece vahşi hayvanların bildiği meşe ormanlarının gölgesinden kurtulamaz. İnsanda, sanki yeni dünyanın bâkir ormanlarında daha mavi ve daha ılık bir göğün altında seyahat ediyormuş intibâı kalır. Çeşitli sarmaşıkların dolandığı dev ağaçlar ancak yüzyılların ağırlığına dayanamadıkları için çökerler. Bazı av kuşları ve kuzgunlar tarafından tercih edilen ölü dallar, meşelerin tepesinde toprağın yeni filizlendirdiği yeşil dallarla karma karışık bir hâlde dururlar. Boğazların derinliğine inilince siyah büklümler hâlinde kıvrıla kıvrıla akan derelere düşen ve çürüyen yaprakların kokusu ve serin bir loşluk gök yüzünü örter. Tekrar tepelere çıkıp etrafa bakıldığında, Uludağ'dan gelen Osmanlıların neden buraya «yapraklar denizi» dediğini insan daha iyi anlar. Bütün çevre rüzgârın her esişinde, sanki bir deniz gibi, dalgalanan yeşillikle kaplıdır.

XXVI

Ürkütücü karanlıklar içinden tek tük patikalar düzlüğe varırlar. Kara koyun postu giymiş çobanlarla beraber inek ve manda sürülerinin, omuzlarında bal-

taları oduncuların, veya aydınlıklarda kurulmuş ekin yığınlarına yeni biçilmiş ekinleri taşıyan genç köylülerin neşeyle ormana girip çıktığı seyredilir. Sağlığın belirtileri yanaklarının kırmızılığında, güven ve doğruluk gözlerinin ve dudaklarının arasında okunmaktadır. Kişi kendisini, geleneklerin basitliğinin, ruhun temizliğinin ve hürriyetin ululaştırdığı bu insan neslinin arasında, güney topraklarında kurulmuş bir İsviçre'de sanır.

Ara sıra, orman bir açıklık bırakıyor, hemen bu dar yerde, küçük bir köyün saman damlı evleri yükseliyordu. Bu kulübelerin civarında erik, kiraz, elma ağaçlarından meydana gelmiş ufak meyva bahçelerine raslanıyordu. Geniş orman içinde kurulmuş küçük köyleri birbirine bağlayan patikalar, kağnıların tekerlek izleriyle meydana gelmişti.

Daha seyrek raslanan ve sabit şehirden ziyade hayvan pazarlarını andıran kentler, tüccar ve yolcu kervanlarını kabul ediyorlardı. İşte sayıları az olduğu için ülkeler zaptedemiyen, fakat uzun zaman boyunduruk altında kalamayacak kadar vatansever ve gururlu olan Sırbistan ve Bulgaristan halkı böyle bir topluluktu. Yarı vahşi olmalarına rağmen yumuşak bir tabiata sahip olan bu topluluklar, kendilerini çevreleyen çeşitli İmparatorlukların arasında, bu imparatorluklar yaşlılıktan veya dejenere olmaktan yıkılsalar bile, dinç ve genç federasyonlar olarak yaşamasını biliyorlardı.

XXVII

Hayreddin Paşa'nın oğlu ve halefi Ali Paşa, Sultan'a Bulgaristan yolunu açacak olan Nadirderbend

geçidine saldırdı. Bulgar kralı Şişman Türk Ordusu önünde gerileyerek Tuna kıyısındaki Niğbolu kalesine çekildi. Tuna'dan Macaristan'a kadar uzanan uçsuz bucaksız ovalar bir gün onları Avusturya'nın başkentine kadar götürecek şekilde Osmanlıların önünde açılıyordu. Şişman, Sultan Murat'ın, Asya'nın bir ucundan bu kadar çabuk ve ezici bir şekilde geleceğini ummadığından, Niğbolu'nun Osmanlı hücumundan kurtulması için mütareke yapmak zorunda kaldı. Sırplar, Valahyalılar (Rumenler) ve Macarlar ile yaptığı ittifakı terkederek, Osmanlı İmparatorluğuna tâbi devlet olarak cizye vermeği kabul etti. Ancak bu şart karşısında Ali Paşa ona Bulgaristan tacını bağışladı. Bulgarların bu tâbiiyeti, Sultan'a bir zaferden daha kıymetli gelmişti.

Bu tarafta rahatlayan Ali Paşa, Sırplarla Bosnalıların birleştikleri Arnavutluk üzerine doğru yürümeye başladı. Ancak, Vezir ordusuyla Balkanlar üzerine inmeye başlar başlamaz, Şişman, Türklerin arkasından ordusunu toplayarak yeniden bağımsızlığını kazanmaya başladı. Ali Paşa tekrar geri dönerek, Şişman'ı yeniden muhasara etti. Bu sefer onu esir ederek, zincire vurdu ve Sultan Murat'a göndererek, mağlûp kralın kaderini onun tâyin etmesini istedi.

O zamanlar Filibe civarında karargâh kurmuş olan Sultan, Bulgar kralının hayatını bağışladı, kendisine eski şanına yakışır şekilde bir maaş bağlattı, fakat bundan böyle Bulgaristan'ı bizzat kendi yönetimine aldı. Tuna vâdisine ve yüksek Balkan dağlarına açılan bütün önemli noktalara garnizonlar ve kumandanlar tâyin edildi.

XXVIII

Kendi halkı, Boşnaklar, Macarlar ve Arnavutlar arasında meydana gelmiş kuvvetli ittifaktan güç alan kahraman Sırp kralı Lazar, daha iyi toparlanabilmek için Arnavutluk dağlarının sarp yamaçlarına çekildi. Bir müddet sonra, sayıca Türklerden fazla olan bir orduyla düzlüğe indi. Tuna'nm iki yakasının ve dağların bütün savaşçı ırklarından meydana gelmiş seksen bin asker Sırbistan'ın geniş havzasında toplanmaya başladı. Sultan Murat, önünde, o gevşek Rumlarla dil ve din benzerliğinden başka bir yakınlığı olmayan binlerce vatanseverin tehdidi altında kalınca, Anadolu'ya bir çağrı yaparak oradaki ordusunu istedi. İki oğlu, Yakup ve Bâyezid Beğler, kuvvetli birliklerle yardımına koştular. Eski Bizanslı, Mekke'den yeni hacdan dönen ihtiyar Evrenos, bu kadar hizmet ettiği dininin icaplarına göre savaş meydanında şehit olmak arzusuyla Sultan Murat'a iltihak etti. Osman Beğ'in bu eski silâh arkadaşının mevcudiyeti ve nasihatleri, padişaha bir ordudan daha kıymetli geliyordu. Çıkışı kolay olan Sofya ovasında müttefikleri beklemek, Sultan'a yakışmazdı. Arkasında düşmanın bulunduğu Suluderbend boğazına doğru sür'atle ilerledi. Köstendil'e vardığında, kumandanları ile görüşmek üzere durdu. Evrenos Gazi, bizzat kendisinin gösterdiği gibi, cüretli davranışı tavsiye etti. Yanında sadece elli gözüpek atlı ile geceyarısı Köstendil'den ayrılarak düşmanın gücünü anlamak için ilerledi. Lâkin gecenin sessizliğinden başka birşey bulamadı. Sırplar, Macarlar ve diğer müttefikleri, kendilerine dövüşmek için uygun bir ovayı, tabiî bir engel olan nehiri ve geri çekilecek dağları

sağlayan mevkii bulmak gayesiyle Sırbistan ile Bosna'nın birleştiği Morava nehrinin arka kıyısına çekilmişlerdi. Evrenos Gazi, Sultan'a, tabiatın sağladığı bu üçlü avantaja zafer inancı ile karşı koyulabileceğine dair teminat verdi.

Sultan Murat, ona ordunun öncü kuvvetlerini emânet etti. Büyük Vezir Ali Paşa Ordu'nun birinci kısmına, Bâyezid ikinci ve Yakup üçüncü kısmına kumanda ediyorlardı. Diğer iki tümen Âyine Beğ ve Sarıca Paşa tarafından idare ediliyordu. Sultan ise ortada, yanında en cesur ve seçme yeniçerileri ile yer alıyordu.

XXIX

Haçlı ordusunda, hepsi birbirinden seçme kralların, liderlerin emrinde yer alan Macarlar, Arnavutlar, Epirliler, Boşnaklar, Sırplar, dinlerinin, bağımsızlıklarının ve vatanlarının çağrısı ile şimdiye kadar yenilgi görmemiş olan Avrupa'nın felâketi Türkler karşısında sayıca üstün bir ordu olmuşlardı. Haçlı ordugâhının mevkii silâh ve sayı üstünlüğünü bir kat arttırıyordu. Kosova ovasının batısını çevreleyen dağların eteklerinde basamak hâlinde yerleşmiş olan piyade ve atlılar gitgide sabırsızlanıyordu.

Onbin adım uzunluğunda, beşbin adım genişliğindeki bu ova, Türklerle savaşmak için düzlüğe inecek kalabalık haçlı ordusunu ancak alabilecek büyüklükteydi. Şafak sökerken Albanik dağlarının ardından süzülen ilk gün ışıkları, Macarların zırhlarında, miğferlerinde, mızraklarında yansıdıktan sonra, Sultan Murat ve askerlerinin gözleri önünde serilen zengin Sırp

ve Boşnak kasabalarını aydınlatıyor, diz çökerek askerlerinin başarısı için dua eden kadınlara, kızlara, çocuklara, ihtiyarlara kadar erişiyordu.

Yemyeşil otlaklar, karanlık ormanlar, meyva bahçeleri, sürüler, ekilmiş tarlalar ve halk, Türklere Anadolu'ya geldikleri zaman elde ettikleri Toros dağlarını andırıyordu. Fakat, Doğu Avrupa'nın bu zengin ovalarını almak, çan kulesi ve kilise yerine, minare ve camilerini dikmek, Osmanlılara, toprak kazanmaktan çok daha fazla bir şevk veriyordu. Her savaş onlar için kutsaldı. Karşılarındaki Sırpları ve Arnavutları resimlerle heykellere tapan putperestler olarak görüyorlardı. Kosova ovasında karşılıklı tepeler üzerinde boy ölçüşen sadece iki ırk değil, fakat iki ayrı inanıştı.

Ortada akan nehir, savaşçıları ikiye ayırıyordu.

Sultan, akıllı veziri Hayreddin Paşa'ya defalarca gösterdiği metoduna uygun olarak, ordusunu maceraya atmadan, savaş düzenini görüşmek üzere durdu. Oğulları ve kumandanları, bir çınarın altında etrafına toplandılar, gözleriyle düşmanı sayarak ve aralarında çeşitli birlikleri paylaşarak, bu hıristiyan sürüsünü dağıtmak ve gerekli dehşet havasını yaratmak için neler yapılacağını tartışmaya başladılar. Karşılarındaki kitleleri dağıtmak için ellerinde topçu kuvveti olmadığından, eşyaları ve cephaneyi taşımak için Asya'dan getirilen altı bin deveyi, Osmanlı Ordusunun ön hattına koyarak, şimdiye kadar bu havvanı görmemiş olan Avrupalı askere korku vermek istediler. Bu teklif kabul görecek iken, şövalye ruhlu Bâyezid tarafından şiddetle tenkid edildi.

«Osmanoğulları düşmanla karşılaşmaktan korkuyorlar mı yoksa?» diye bağıran Bâyezid; kadınlar gibi,

eşyaların, fillerin, develerin arkasına saklanarak mı Asya'da sayıca ve silâhça çok üstün orduların hakkından geldik? Böyle uydurma tedbirler, uğrunda savaştığımız dâvaya yakışır mı? Kurtuluşun yalnız cesarette olduğu bir esnada bu bir korkaklık ifadesi değil midir? İnsanlar önünde Tanrı'ya karşı bir güvensizlik sayılmaz mı? O'na olan inancımız hem gücümüz ve hem de en sağlam siperimiz değil midir? Zafer, muzaffer olacağına inananındır, yoksa yenileceğinden korkanın değil» dedi.

Genç vezir Ali Paşa da bir gün önce, geçmişi, hâli, geleceği ihtiva eden Kutsal Kitapta bir vâhiy okuduğundan, Bâyezid'in çıkışını kutladı.

— Sıkıntı içinde Kur'ân—ı Kerîmden rasgele bir yer açtım, gözlerim şu satırlar üzerine düştü: «Ya nebî, imansızlarla ve putperestlerle savaş!» Bu emir, düşmanlarımızı saymak için değil, onlarla nerede karşılaşırsak savaşmak için verilmiştir. Kitabın başka bir sayfasını açtığımda şu satırlarla karşılaştım: «Neden endişe ediyorsun? Unutma ki muazzam bir ordu, küçük fakat cesur savaşçılar sayesinde yok edildi!»

Tesadüfen karşılaşılan bu vâhiy, tıpkı İncil'de kurtuluşlarını arayan Hıristiyanlar gibi Sultan'ı çok etkiledi. İhtiyar Timurtaş, sopa darbeleri ile azgınlaşacak olan hayvanların dağılması ile geriye dönebileceklerini, böylece piyade ve atlı birlikler içine dalarak, savaş nizamını büsbütün bozarak, ordunun parçalanmasına sebep olabileceklerini anlatınca padişah büsbütün ilk fikirden vazgeçti. Bütün gün karşılıklı tartışmalar, silâhların yenilenmesi ve savaş düzenine girilmesi ile geçti.

Gün batarken batıdan kopan şiddetli bir rüzgâr, ovanın tozunu Türklerin yüzüne doğru savurunca, Sultan Murat endişelendi. Kalkan toz bulutunun, yarın, askerlerinin ve atlarının gözlerini körletmesinden korkuyordu. Gecenin büyük bir kısmını çadırının içinde dua ederek geçirdi. Biliyordu ki, doğan gün, kendinden sonra gelecekler için Avrupa'nın kapılarını ya tamamen açacak, ya da kapatacaktı. Büyük bir heyecanla Tanrı'dan, savaşta muzaffer olarak şehit düşmeyi niyaz etti.

«Şimdiye kadar çok muzaffer oldum. Artık benim için, peygamberin yolunda ölenlerin eriştiği yüce kutluluktan başka birşey kalmadı. Akacak kanımın değeri bu olsun!» Dua'dan sonra uykuya daldı. Uyandığı vakit, bir gece yağmurunun rüzgârı ve tozu bastırdığını ve doğan güneşin, Arnavutluk dağlarının eteklerinde yer alan küçük beyaz kasabaları aydınlattığını gördü.

XXX

Sırp kralı Lazar, Boşnak kralı Twarko ve kahraman İskender Bey'in babası Arnavutların başkanı Jan Kastrio, sayıca ve mevkice olan üstünlüklerine güvenerek ve zaferden emîn olarak, şafak sökmeden önce çeşitli milletlerden meydana gelen ordularını, saldırılarını püskürttükten sonra Türkleri sarıp imha etmek düşüncesiyle, hilâl şekline getirmişlerdi. Üstünlüklerine o kadar güveniyorlardı ki, Osmanlıların gecenin karanlığından istifade ederek kaçmalarını sağlamamak için saldırmıyorlardı.

İlk defa Sultan'ı bizzat merkez orduları başında, bütün cephe boyunca saldırıya geçtiğini görünce hayrete düştüler. Yanlarda ilerlemiş olan Haçlı birlikleri, ortaya yüklenen Türkleri çembere almak maksadıyla geniş iki kanat gibi kapanmaya başladı. Bu kargaşalık arasında, Sultan Murat bir ara gözden kayboldu. Oğlu Yakup, idaresindeki sol cenah ile babasının yardımına koştu, hıristiyan kalabalığın içine daldı ve yarma yaparak Türklerin merkezine erişti. O zamana kadar hareketsiz duran Bâyezid, ova içine dolarak kardeşi Yakup'u zorlayan babasını kuşatmaya çalışan Arnavut süvarisine karşı kendi atlılarını harekete geçirdi.

Yanında bulunan ve bizzat savaşa katılan bir tarihçi olayı şöyle anlatmaktadır: «Elinde çekiş gibi salladığı ve her vuruşta miğferleri dağıtan ağır silâhlar ile donatılmıştı. Kendilerine örnek olan başkanlarını gören Osmanlılar, haçlı kalabalığı yararak, Yakup Beğ ile Sultan'ın imdadına koşuyorlardı. Pırlanta gibi parıldayan kılıçları inip kalktıkça Yemen taşı gibi kıpkırmızı kesiliyordu.»

Birliklerinin gerilemesini durduran Yakup Beğ, bir müddet önce baskısı altında bunaldığı Sırp ve Arnavut kuvvetlerini dağa ve nehire doğru sürmeye başladı. Düşmanın sol kanadında bulunan Macar birliklerine karşı Bâyezid hücum emri vermiştir. Savaş alanını tekrar boydan boya aşarken, zaten şaşırmış durumda olan haçlıların üzerine atlıları ile anî hücumlar yapmaktadır. Sipahiler birbiri ardından yere düşerken yerleri hemen dolduruluyor ve durmadan sırtını kayalıklara vermiş olan düşman piyadesini bastırıyor, Bâyezid'in çağrısı ile Sultan'ın dövüştüğü merkeze

doğru yaklaşıyor; seçme hıristiyanlardan meydana gelmiş ordunun bozguna uğramasına sebep oluyor; nehir kıyısını düşman cesetleriyle dolduruyor; mağlûpların dağa kaçmasını önlemek için yollarını kesiyor, direnen herkesi imha ediyor; zaferden sonra köle olarak satılacak savaş esirlerini tepelerin arkasına doğru sürüyordu.

Bu manzara karşısında dağ köylerinden bir korku çığlığı yükseldi; köylüler, evlerini ateşe vererek yakındaki ormanlara ve dağlara kaçıyorlardı. Onlara sahip olacağından emîn olan Sultan Murat takip bile ettirmiyordu. Sabahleyin üç ayrı düşmanla dolu olan, şimdi akşam olduğunda bir tek düşman ferdi gözükmeyen bu ovada oğlunu kucaklıyor ve Tanrı'ya şükrediyordu. Yeniçerilerinin en önünde şehitlik mertebesini ararken zaferi bulmuştu. Bu zaferi, oğulları içinde en fazla kendisine benzeyen ve kendisinden sonra da aynı idareyi sürdürecek olan Bâyezid sayesinde kazanmıştı. Zaferinden duyduğu gurur, inancından gelen şiddetli gayret, sülâlesinin ezelî ve ebedî şanı, herşey şu anda onda birleşiyor ve sevincini bir kat daha arttırıyordu. Hayatının en mes'ut akşamında, ölülerin sayısından zaferin büyüklüğünü anlamak için, savaş alanında dolaşmaya başlamıştı. Nihayet, Macarların cesetlerinden ve kanlarından temizlenmis bir kıyıya kurulan çadırın altında halı üzerinde oturdu. Zaman zaman önüne esir grupları getiriliyor, yalvarmalar sonunda, hayatlarını veya hürriyetlerini kazanıyorlardı. Bütün hiddeti savaşla beraber sona ermişti; gayesi düşmanlarını imha etmek değil, onları egemenliği altına almaktı. Bu adamlar ona kendi ırkının kahramanlığını hatırlatıyordu; sadece atalarına lâyık olamayan

Rumlardan nefret ederdi. Diğer milletlerin kahramanlığını bu dağlarda bulmuştu. Hür kalpler ve kuvvetli kollar, ülkelerini korurken, kendilerini yenenlere daha fazla şan veriyordu.

XXXI

Sırplar vatanlarını Türklere bırakırken, savaş alanında Sultan'ın ayakları dibinde ölerek bıraktılar. Ölenlerin içindeki sayıları, bir tekinin bile kaçmadığını göstermektedir. Kan içinde yaralı yatanları, galiplerin hayatlarını bağışlamasından ziyade şerefli bir ölümü tercih ediyordu. Bu halkta öyle bir yürek vardı ki, tıpkı ormanlarının meşe ağaçları gibi yarılabilir fakat bükülemezdi. Bunun böyle olduğu o gün ispat edildi. Sultan, çadırına getirilen yaralı bir Sırp'ın vatanseverliğinden gayrı bütün Sırpları yenmişti.

Sırplar da, Asyalı Türkmenler gibi, milletin en büyük şefine az çok bağımlı olan aşiret veya köy başkanları tarafından idare edilirlerdi. Bu tip idarelerde sık sık görülen fikir ayrılıkları milleti parçalardı. Kral da, taraflardan biri olarak, kendisine tâbi olan aşiretlerin tesirlerini dengelemeye çalışırdı. Sultan Murat zamanında hüküm süren Sırp Kralı Lazar kızlarının ikisini, ülkenin belli başlı iki lideri olan, torunları hâlen Sırbistan'ı idare eden Miloş'a ve Brankoviç'e vermişti. İki râkip aile, dağlarda daha da keskinleşen bir kinle birbirlerinden nefret ediyorlardı. Kardeş olmalarına rağmen, düşman ailelere giren kızlar aradaki düşmanlıkları körüklemeye devam ediyorlardı. Karşılıklı çekişmeler Lazar'ın sarayını da karıştırıyordu. Vatanse-

verlik ve gurur, kızkardeşler arasında en büyük çekişme kaynağı oluyordu. Brankoviç'in karısı Wukaşawa, kardeşinin kocası Miloş'u savaşlarda korkaklıkla ve vatanını gizli anlaşmalarla Türklere satmakla suçluyordu. Miloş'un karısı Mara bu iftiralardan dolayı müthiş hiddetleniyor ve kocasının şeref ve üstünlüğünü Brankoviç'e karşı savunuyordu. Bir gün aralarında geçen şiddetli bir münakaşadan sonra, Mara kocasına yapılan iftiralardan dolayı kızkardeşini tokatlamıştı. Sırplar için bu hakaret ancak iki kocanın kanları ile temizlenebilirdi. Kral iki bacanağın dövüşmesine izin verdi. İki rakip babalarının ve karılarının gözleri önünde dövüştüler. Miloş, Brankoviç'i atının ayakları altında çiğnedi ve yendi. Mert galip olarak düşmanının hayatını bağışladı. Bu mertlik ortadaki kini kaldıracağına, utancın verdiği hiddetle daha da keskinleşti. Kosova savaşından bir gece önce, kralın sofrasında bütün asillerin önünde Brankoviç bacanağının yine Sultan Murat'la işbirliği yaptığını ve vatanını sattığını iddia etti. Brankoviç'in iddiası ile şüphelenen kral ve asiller «Cevap ver» dediler. Miloş «cevabımı yarın vereceğim» dedi. İşittiği hakaretten mi, yoksa pişmanlık duygusundan mı olacak, hâtırasını affettirecek veya mâsumiyetini ebediyen tescil ettirecek bir karara vardı. «Eğer gerçekten suçsuz isen şu kupayı benim şerefime iç» dedi Lazar. «Kupayı verin! Gün doğarken sadakâtimi ispat etmiş olacağım» diye cevap verdi Miloş.

XXXII

Ertesi gün, vahşi bir küheylânın üzerine binen Miloş, ovada bir avuç Sırp kalıncaya kadar kahramanca

vuruştu. Bir kargaşalık esnasında yaralandı. Kaybettiği kan, cesaretini azaltmamıştı. Savaştan sonra nehire yaklaşmış, atıyla beraber yüzerek karşıya geçmiş ve kaçak bir asker gibi sürüne sürüne padişahın çadırına kadar yaklaşarak, Sultanın ayaklarını öpmek istediğini söylemişti. Kralın damadının tâbî olmasından gururlanan Sultan, çadırının örtüsünü kaldırmış, yaralı Sırbı içeri almalarını söylemişti. Çavuşlar Miloş'u içeri alınca Sultan'ın önünde diz çökmüş, bir eliyle padişahın elini tutarak, sanki öpmek ister gibi ağzına götürmüş, öteki eliyle ceketinin içinde sakladığı hançeri çıkararak âniden Murat'ın göğsüne sokmuştur.

Sultan'ın haykırışı üzerine çavuşlar içeri doluşurlar, fırsatını bulan Miloş atma kadar kaçabilir. Fakat orada yetişen Bâyezid'in askerleri katili parça parça ederler.

Kosova meydanında, biri Miloş'un Sultan'a indirdiği ölüm darbesinin bulunduğu çadırı, diğerleri kaçmaya çalıştığı yeri ve yeniçeriler tarafından öldürüldüğü nehir kenarını gösteren üç taş vardır. Görünüşleri, suç ve intikam gibi meş'ûmdur. Bosna dağları erken saatlerde onları mâtem rengine boyar.

XXXIII

Ölümle karşı karşıya gelen ve o kadar arzuladığı şehitlik mertebesine kavuşacak olan Sultan Murat, ölümüne sebep olduğuna inandığı Sırp kralı Lazar'ın öldürülmesini buyurdu ve son nefesini verdi. O sırada çadıra getirilmiş olan Lazar, damadının Sultan'ı öldürdüğünü, onu kanlar içinde yatarken ve kendi ölü-

münü emrederken anladı. Milletinin gözü önünde, şerefini kurtarmak için gözünü kırpmadan ölüme giden bir Sırp'ın vatanseverliğini şimdi anlıyordu.

Ellerini bitiştirerek Tanrı'ya yakarmaya başlayan Lazar:

Büyük Tanrım! Haksız yere itham edilen bir savaşçının eliyle ailemin, halkımın ve dinimin en büyük düşmanının benden önce öldüğünü görmeme izin verdiğin için beni yanına çağırabilirsin.» diye duasını bitirdi.

Kaçarken yakalanan bütün akrabaları ve diğer asiller ile beraber kafası Sultan'ın çadırı önünde kesildi. İntikam duygusu Sultan Murat'ın oğullarını teskin edilmez bir hâle sokmuştu. Mâtem havası hem yenenleri, hem de yenilenleri kapladı. Aynı yerde arka arkaya ölen iki hükümdardan biri, yenilenlerin büsbütün umudunu yok ediyor, diğeri, yenenlerin sevincini ortadan kaldırıyordu. Kosova ovasında üç gün süren cenaze merasimi tertip edildi. Batı Avrupa'yı kapayan kapı Lazar'ın ölmesi ile ardına kadar açılıyordu. Fakat Osmanlılar, Sultan Murat'ın hayatının ortasında dünyadan ayrılması ile Adriyatik kıyılarından itibaren gelişen imparatorluklarını devam ettirecek çok dirayetli bir padişah'dan yoksun kalıyorlardı. Miloş'un kendini feda etmesi kederli ülkesine zaman kazandırmıştı. İbranîler için Judit, eski Yunanlılar için Harmodius ne ise, Sırplar için de Miloş unutulmaz bir isim olarak kaldı. İster savaş meydanında vatanseverce bir öldürme, ister gayri meşrû bir cinayet olarak takdir edilmiş olsun, Miloş'un hareketi ailesinin şöhretini arttırdı ve zamanla, millî destanlar seviyesine yükselerek, o dağlarda daima halkın kalbinde yaşadı.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

I

Ordunun en önemli iki birliğinin başında bulunan ve gerek Osmanlıların, gerekse babalarının gözünde eşit derecede kahraman sayılan ve sevilen iki kardeş, Yakup ve Bâyezid, babalarının kanlı mirasına beraberce tâlip olabilirlerdi. İmparatorluk henüz tahtın sahibinin büyük kardeş olacağına dair kesin bir kanuna sahip olmadığından, her iki kardeş taht yüzünden korkunç bir savaşa tutuşup, hıristiyanların intikamını müslümanların elinden alabilirdi. Yakup, emrindeki askerler arasında en az Bâyezid kadar sevilir ve sayılırdı. Ordunun kararı savaşın sonucu kadar belirsizdi. Akacak kanlardan sonra birinin başına geçecek olan taç, yenilenler için ebedî bir şikâyet, yenenler için devamlı intikam kaynağı olacaktı. Kararsız kalan ve çeşitli fikirler ileri süren ordu, önce tahta geçen kardeşe karşı kesin tavırlar gösterebilir, tam bir iç savaşın çıkmasına sebep olabilirdi.

Zaten ilk oğlu Savcı'nın isyanı ve katledilmesi ile iyice endişeli olan Sultan Murat her fırsatta kendisine halef olarak sevgili oğlu Bâyezid'i gösteriyordu. Belki de böyle erken vâris göstermek suretiyle Yakup'un gururunu kıracağını ve kıskançlığını söndüreceğini umuyordu. Asî veya muhteris başka bir oğlu

ikinci defa ölümle cezalandırmak ona cesaretinin de üstünde bir iş gibi geliyordu. Olayların gelişimini kadere veya öyle bir cinayeti halefine bırakmayı uygun buluyordu. Zaten daha önce, Sultan Murat'la Bâyezid'in karşılıklı mektuplarından anlaşıldığı gibi, Yakup ile Bâyezid, birer rakip gibi davranmıyorlar, ağabey kardeş münasebetleri içinde birbirlerini sevip sayıyorlardı. Daima itaatli ve kusursuz olan Yakup, babası Murat'ın yırtıcılığı veya kardeşi Bâyezid'in savaşçı şiddeti yerine, büyük amcası Âlâeddin'in faziletlerine sahip bulunuyordu. Sultan Murat'ın kendisine verdiği rütbeleri, kardeşini tercih etmesini her zaman tevekkül ile karşılamaya alışmıştı. Sultan Murat'ın divanını, kumandanlarını ve beğlerbeyini endişenlendiren şey Yakup'un kendisinden ziyade ordu içinde onu tutan taraftı.

II

Ölen sultanın bütün düşüncelerine vakıf olan, onun güvenilir adamı vezir—î âzam Ali Paşa, kederleri ile başbaşa kalan Yakup ve Bâyezid beğlerin haberi olmadan ve onları çağırmadan, ordunun, olgunluğu ve otoritesi ile tanınmış yüksek rütbeli kumandanlarını hemen toplantıya çağırdı. Teşekkül eden divan, Sultan'ın çadırında ve onun ölüsü başında durumu müzakere etmeye başladı. Osmanlı tarihçileri, ya gerçekten bilmediklerinden, ya da ketûm davranmak istediklerinden, bu gece toplantısında tartışılan konuları açıklamamaktadırlar. Sadece, Hz. Muhammed'in haleflerine söylediği bir cümleyi, Kur'an—ı Kerîm'den

aktarmışlardır: «Bir idam, bir isyandan daha hayırlıdır!»

Kutsal kitabın bu kısmı şüphesiz vezir ve Osman beğin eski arkadaşlarının yorumladıkları tek şey olmuştur. Baba elinin tereddüt etmediği Savcı Beğ'in idamı olayı, onların gözünde yeni bir idam için yeterli zemini hazırlamış oluyordu. Her ne olmuş ise, şafak sökmeden önce Sultan'ın çadırından çıkan çavuşlar, Yakup Beğ'in çadırına girerler, onu uyandırarak, din adına verilmiş olan ölüm kararını bildirirler; son ibâdetini yapmasına müsaade ederek, büyük bir hürmet içinde ödevlerini yerine getirirler. Sabah olup da ordu uyanınca, herkes başlarında tek bir hükümdarın, Sultan Bâyezid'in bulunduğunu öğrenir.

III

Bu infazın çabukluğu, orduya, Osmanoğullarmm imparatorluğun selâmeti ve birliği için kendi kanlarını bile akıtmaktan kaçınmayacağını öğretmiş oluyordu. Bizanslı vakânüvisler, cinayetin çabukluğunu Bâyezid'e yükleyerek, sonradan ona verilen Yıldırım lâkabının bu geceden kaldığını iddia etmektedirler. Buna karşılık çağdaş Osmanlı tarihçileri, divanın ve vezir—î âzamın kararlarının Bâyezid'in kararsızlığını önlediğini, masûm kardeşi için fevkalâde müteessir olduğunu kaydetmektedirler. Daha ilerde, Yakup'un öldürülmesi ile başlayan cinayetler Osmanlı saraylarında resmî bir vahşet hâline dökülecek, İmparatorluğun düzeni bozulmasın diye nice padişah oğulları boğdurulacaktır. Nihayet bu durum, olgun ve merhametli Abdülmecid Han tarafından düzeltilecek, padişah

kardeşlerinin ölümü cellâtların elinden alınıp, tabiatın hükmüne bırakılacaktır.

IV

Kadere olan derin inancı, orduyu, Yakup beğ'in cesedini gördüğü zaman duyduğu infiali bastırmasına sebep oldu.

Yıldırım Bâyezid, askerlerinin düşünmesine ve son derece saydıkları kumandanlarının öldürülmesinden dolayı gücenmelerine fırsat vermedi. Kosova meydanından Sırbistan'ın içerlerine doğru sefere başladı; sağ ve sol kanatlarının manevralarından istifade ederek, dağlara kaçmış olan Sırp ordusunun kalıntılarını temizledi; bütün asillerin kendi egemenliğini tanımasını kabul ettikten sonra, Lazar'ın yerine geçen oğlu Etiyen'i kendisine sadakat yemini ettirip arada akrabalık bağı olması için, henüz çocuk olan kızını eş olarak ona vermeyi kabul etti.

Bulgaristan, Sırbistan ve Epir'de her türlü başkaldırmayı sindiren Yıldırım Bâyezid, babalarına isyan eden oğulların yüzünden hıristiyanların ortak düşmanının adaletine ve kılıcına sığınmak zorunda kalan Bizans'a doğru döndü. Biraz da Paleologos'ların tahtını sarsan anlaşmazlıklara dönelim.

Hatırlanacağı gibi, ihtiyar imparator II. İonnes Paleologos'un oğlu Andronik ve torunu İonnes, Savcı beğ ile babalarının tahtlarını gasbetmek için ortaklaşa isyan çıkarmaya çalışmışlar, bunun üzerine iki imparator, isyancı oğullarından intikam almak üzere

birleşmişlerdi. Sultan Murat sözünde durarak oğlunu öldürtmüş, ihtiyar Paleologos ise oğlu ile torununun göz kapakları üzerine kızgın yağ döktürerek onları körlüğe mahkûm etmek istemişti. Ancak bu hükmü yerine getirecek olanların suçlularla anlaşması ve babalık duygusunun galebe çalması, cezanın şiddetinin azaltılmasına sebep olmuştu. Andronik ve İonnes, gün ışığından tam mânâsıyla mahrum kalmamışlardı. Hattâ, yeniden tahta göz dikmek için fırsat gözlemeye başlamışlardı. İstanbul'da Blakernes sarayının bir hücresinde yatan Andronik, muhafızlarının merhametini kazanmış ve onları elde etmişti. Üstelik yazdığı mektuplarla, Yıldırım Bâyezid'i babası ihtiyar imparatora karşı kışkırtıyordu.

Savcı beğ'in isyanından nefret duymasına rağmen, Sultan Bâyezid, ortaya çıkan fırsatı tabiî çabukluğu ve her zamanki kararlılığı ile değerlendirerek, İstanbul saraylarının içişlerine karışmaya başladı. Seçme on bin askerin başında Belgrad ormanlarını geçerek İstanbul üzerine yürüdü. Rumların korkaklığı ve Andronik'in gizli faaliyetleri sayesinde kapılar ardına kadar açılır. Andronik ve oğlunu kurtarır, bu zorba ve vatan hainini imparator ilân ederken, ihtiyar imparator ile tahtını paylaştığı oğlu Manuel'i Marmara denizi kıyılarında bir kuleye kapatır.

Sultan Bâyezid bu kulenin anahtarlarını ve düşürülen imparatorla oğlunun kaderini Andronik'in eline teslim eder. Çeşitli söylentilere göre, güya Yıldırım Bâyezid Andronik'e, Osmanlılar gibi tahta başka ortak çıkmaması için babası ile kardeşini öldürtmesini tavsiye etmiştir. İster endişeden, ister ihmâlden olsun,

Andronik çekimser davranınca, kendi başına buyruk, paralı askerler olan Bulgarlar, muhafazalarında olan kuleyi açarak iki imparatoru yanlarına alırlar ve gecenin karanlığından istifade ederek Marmara'nın Asya kıyılarına çıkararak Sultan Bâyezid'e teslim ederler. Bütün deliller, Sultan Bâyezid'in Bulgar askerleri parayla satın aldığını ve onları kendi siyaseti uğrunda kullandığını göstermektedir. Bizans imparatorluğunu, oğulun babaya karşı isyanıyla sarstıktan sonra, babanın oğlundan hak araınası ile yeniden karıştırmayı uygun buluyordu. Böylece bu bedbaht ve suçlu imparatorluk ailesi içinde daima çatışma çıkarmaya yarayacak rehineleri elinin altında tutmuş oluyordu.

İhtiyar imparatoru hükümdar olarak karşıladı ve bütün hakları ile intikam duygularını kabul etti. 1390 yılında, eski Roma generallerinin Asya krallarına yaptıkları gibi, Manuel ve İonnes'e kendi hazırladığı anlaşmayı kabul ettirdi. İmparator bu anlaşma ile, Türk sultanına her yıl kırk bin Venedik duka altını vermeyi, islâm peygamberinin dini uğruna Avrupa ve Asya'nın fethedilmesi işinde yardımcı olacak oniki bin hıristiyandan meydana gelen bir orduyu emrine sunmayı ve nihayet Bursa ve Edirne fâtihlerine tâbî bir devlet olmayı kabul ediyordu.

V

Bu şartları kabul ettiren Yıldırım Bâyezid, geçen yıl tahtan düşürmek için harekete geçirdiği ordusuyla, bu sefer İonnes ile Manuel'i imparator yapmak üzere İstanbul üzerine yürümeye başladı.

Andronik, Sultan ile harbi göze almayınca, pazarlık yapmak istediğini belirtti. Gayesi, imparatorluğun son artıklarını paylaşmaktı. Bu paylaşma imparatorluğun yok olmasını gerektirecek nitelikte olmasına rağmen, uygun görülmediği için Yıldırım tarafından kabul edilmedi. İstanbul, arkasından ağladığı imparatorlarını sessiz bir heyecanla karşıladı. Andronik, hâlâ ismen de olsa Paleologoslara tâbi olan Selânik, Rodosto gibi Yunanistan şehirlerini yönetmeye başladı.

Bu gölge imparatorluğun yakın bir gelecekte çökeceğine inanan Yıldırım Bâyezid, sözde bile olsa hükümdarların birbirlerine karşılıklı saygılarını bile Andronik'e uygulamıyordu. Nitekim, güzelliği ile dillere destan olan Venedikli bir prensesin, Andronik'in nişanlısı olarak, Selânik körfezinden geçeceğini ve Andronik ile evlenerek Bizans'ın o topraklarında hüküm süreceğini öğrenince, vezirlerinden, amiral Sarıca Paşa'yı göndererek Venedik kadırgasını içindekiler ile beraber ele geçirmiştir. Edirne'ye getirilen Venedikli prensesin güzelliğine hayran kalan Yıldırım Bâyezid, debdebeli bir düğünle evlendiği prensesi hareminin en mûtena mevkilerinden birine oturttu.

VI

Cüreti, serveti ile orantılı olarak artıyordu. Asya'da kendine tâbî olmayan bir tek Bizans şehri kalmıştı. Bu Aydın vilâyetine komşu eski bir Bizans prensliği idi. Yıldırım Bâyezid, kendi imparatorluklarının son savunucularına karşı Bizans imparatorlarını savaşmaya mecbur edemediği için, bunları yeter derecede aşağılamadığı kanaatine vardı. Sırp kralı, imparator Manuel ve ailesiden diğer prensler, Bizans'a hâlâ sadık

kaldığı için Aydın Rum prensliğini cezalandırmak için birleştiler. Yıldırım Bâyezid ile Aydın'a kadar giderek, Türklere kullukların ispat etmek için bütün gayretleri ile son Rum kalesini yıkmak gayesiyle kendi Rum askerlerini seferber ettiler.

Bâyezid fethettiği şehre Alaşehir adını verdi, Bizans kiliseleri yerine camiler yaptırdı, halkına vergi bağlayarak bu vergiyi yeni inşa ettireceği caminin bakımında kullanılmasını buyurdu.

VII

Kazandığı zaferden gurur duyan Yıldırım Bâyezid. Alaşehir'den Rum ve Türk ordusuyla hareket ederek. Toros dağlarının erişilmez yaylalarını istilâya başladı. Bölgede hüküm süren Menteşe beği, Padişah'ın önünde geri çekilmeye başladı ve baş edemeyeceğini anlayınca, bütün kaleleri ile teslim oldu. Sultan Murat'ın yaşlı silâh arkadaşı Timurtaş bu yaylaların ve şehirlerin idaresini üzerine aldı. Sultan Bâyezid'in hareketlerinde görülen çabukluk, sayıca çok olan rakiplerini yıldırmıştı; her an görünmesi korkusuyla titreyen halkları arkasında bırakarak, endişe duymadan başka taraflara gidebilirdi.

Bursa'ya çıkıp, ordusuyla Boğaz'ı aştığı, Gelibolu'da hem İstanbul limanı ile rekâbet edecek hem de Venedik, Ceneviz gemilerine meydan okuyacak bir liman inşaatına başladığı vakit, herkes onu hâlâ Kilikya'da sanıyordu. Osmanlıların ilk askerî limanındaki uzun dalgakıranları tutan kuvvetli kolonlar bugün bile hayranlık uyandırmaktadır. Geniş güverteli altmış harp

gemisi kısa zamanda Sarıca Paşa'nın emrinde sefere çıkmak üzere asker ve mühimmat yüklemesi yapmaya başladı. Denize açılan filo, Sakız, Midilli, Bozcaada, Rodos, Kıbrıs ve diğer takım adaları tehdit etmeye başladı.

İkinci defa kendi öz halkına karşı Yıldırım Bâyezid'in fetihlerine iştirak eden İmparator Manuel, efendisinin önünde tamamen boyun eğmişti. Bizans'a bağlanan vergiyi ve her ilkbaharda verilmesi mecburî olan askerî birliği bizzat kendisi Gelibolu'ya kadar gelip teslim etmişti. Siklad adaları ve Sakız adası bir önceki saldırının izlerini taşırken, yeniden Osmanlı akınının başlamasına şahit oluyor, istilâcılar portakal bahçelerini ateşe verirken, genç kızları ve çocukları yanlarına alıp gidiyorlardı. Bu manzara bütün kıyı ve denizleri yasa boğdu. Saldırının şiddetlenmesine dayanamayan İonnes Paleologos itiraz etmek cesaretini buldu. Takım adalara yapılan taarruzlarda, İstanbul'a karşı saldırının izlerini görmeye başlamıştı. Surlarını onarmak ve Marmara denizi kıyısında yeni duvarlar, kaleler yaptımak cesaretinde bulundu. İstanbul'un Trakya ovasına bakan tarafında surların denizle birleştiği noktada bulunan beş kuleye iki kule daha ilâve ederek en önemli mevkilerini sağlamlaştırıyordu.

Yıldırım Bâyezid, kudretine karşı alınan tedbirleri, kendisi için hakaret telâkki etti. Edirne'de de rehin olarak İonnes'in oğlu Manuel'i elinde tutuyordu. Bu genç adam, imparatorun dediğine göre, Yıldırım'ın ordusunda, onun nezaretinde, harp san'atını öğreniyordu. Bâyezid, gözde at uşaklarına takındığı tavırla Manuel'i himâye ediyordu. İonnes Paleologos'a yazdığı

bir mektupta, İstanbul'da yeni onarılan ve inşa edilen surlarla, kuleler derhal yerle bir edilmez ise elindeki rehinesinin hemen gözlerini oyduracağını bildirdi.

İtaat etmek veya oğlunun kör edilmesi şıklarını tercih etmek zorunda bırakılan ihtiyar, tehdit altında bulunduğu sarayında, ızdırap, utanç ve dehşet içinde öldü. Gizli bir haberci sayesinde, Yıldırım Bâyezid'den önce babasının ölümünü öğrenen Manuel, bir yolunu bularak Edirne'den kaçtı ve İstanbul'a giderek tahta oturdu. Bu kaçma olayına sinirlenen Yıldırım Bâyezid, gözetlemede ihmâlleri görülen saray muhafızlarını idam ettirdi. Hıristiyan gururu için eskilerinden daha aşağılık bir anlaşma, Sultan Bâyezid'in hıncını hafifletti. Bundan böyle padişahın kadıları İstanbul şehrinin içinde kendi teb'asına adalet dağıtacaklar ve Rumların hıristiyanlığını daha yakından tehdit edercesine, câmiler Ayasofya'nın karşısına inşa edilmeye başlanacaktı.

Yeni anlaşmadan da memnun kalmayan Sultan, bütün Anadolu ordusunu Gelibolu'dan Trakya'ya yayarak, kırlık bölgeleri istilâya, yolları keserek, Rum şehirlerini kuşatmaya ve mahsur bırakmaya başladı. Duvarları içinde hapsolan Rumlar ya son nefeslerini vereceker, ya da teslim olacaklardı. Rumların korkusundan, daha ziyade güçsüzlüğünden emin olan Yıldırım, Anadolu ve Rumeli ordularını sel gibi Macar ve Ulahların üzerine sürdü. Tuna'nın sol kıyısında yerleşmiş olan bu savaşçı kavimler madeki Sultan'ın komşusu olmuşlardı, aynı zamanda onun düşmanı da oluyorlardı. Zamana hiç birşey bırakmadan sür'atle hareket ederek, düşmana karşı galebe çalmak olan siyase-

ti, atası Osman Beğ'in hıristiyanlarla vakit geçirmek esasına dayanan siyasetiyle hiç bağdaşmıyordu:

VIII

Her türlü ahlâksızlığın merkezi olan, dejenere Bizanslıların başkenti İstanbul'dan uzaklaştıkça daha yeni, daha sağlam, kendi ordusuyla boy ölçüşebilecek milletler ile karşılaşıyordu. Tuna boylarında yaşayan ırklar, onun sularında her zaman kahramanlık şerbeti içmişlerdi. Hunlar, oraya doğuştan bir barbarlık, maceracı cesaret ve Kafkas ırklarına has bir vahşi vatanseverlik bırakmışlardı. Osmanlılar gibi çoban olan, onlar gibi bozkırı ve insanın savaşçı arkadaşı atları seven Macarlar, önceleri Romalıları yenmişler, fakat sonraları Trajan'a mağlûp olmuşlar, bir müddet sonra da mûcizeler yardımıyla hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Tabiatın bir tesadüfü sonucu, Sırbistan'ın son dağları, ile Transilvanya'mn dağ sıraları arasına yerleştiklerinden, doğudan gelen kavimlere Batı'nın yolunu tıkamışlardı. Türkistan'a Macaristan kadar hiç bir yer benzemez. Babasının zamanında katıldığı savaşlarda görmek fırsatını bulduğu Macaristan'ın geniş ovaları ve mümbit toprağı, Asya'da kendi etrafında toplanan, kalabalıklaştıkça huysuzlaşan Türkmen aşiretlerinin yerleştirilmesi için uygun bir ülke olarak, Yıldırım Bâyezid'in hülyâlarına giriyordu. Sultan Bâyezid, Bursa civarındaki korkak Rumlardan hiç endişelenmiyor; fakat Anadolu ve Suriye Beyliklerinin, Osmanoğullarının hâkimiyeti ile bağdaşamayacak bağımsızlıklarından kuşkulanıyordu. Onları Avrupa'ya sürmek, Tuna ovalarını istilâ ettirmek, böylece Asya İmparatorlu-

ğunu güven altına almak istiyordu. Osmanlı Sultanlarından dördüncüsünün bu siyasetinin içgüdünün bir sonucu olduğu kadar, dehânın ileri görüşlülüğü olduğunu da ıtiraf etmek gerekir. Savaş ve din heyecanı içinde Osmanlılar bu politikayı farkedememişlerdir. Yıldırım önce kendisini sonra Boğaziçi'nden Tuna'ya akacak olan kitleleri hem Asya'da, hem Avrupa'da harekete geçiriyordu. Fakat, Osmanlıların bu sistemli yayılmasında karşılaşılacak direnci iyi hesap edememişti. Zamanınmızda görüldüğü gibi, Osmanlı idaresine geçen Tuna ötesi eyâletler, Osmanlı egemenliğinden yine ilk kurtulanlar olmaktadır. Aradan geçen beş asır onları eritememiştir. Ormanlar milliyetleri muhafaza ederler.

IX

Kuzey Asya'dan gelen Macarlar, önceleri Macar ovalarının eski halkı ile karıştıktan sonra, kan ve ateş içinde Avrupa'nın kuzeyinde kendilerine bir yer edinmeye çalışıyorlardı. Almanya, Fransa ve İtalya'dan elde ettikleri ganimetlerle, hıristiyanlığı bozkırlarına sokmuş oldular. Aşiret başkanlarından meydana gelmiş bir diyet, başkentleri Buda'da kıralı tâyin ediyordu. Sırası geldikçe, Rusya, Polonya, Bohemya, Avusturya Fransa ve İtalya'ya akınlar düzenlemişlerdi. Savaş onların tabiatının bir parçasıydı. Adriyatik kıyılarına kadar inerek Venediklilerden Zara limanını almışlardı. Çeşitli evlenmeler ile Avrupa tahtlarına oturan Macar prensleri, hıristiyanlığın ileri gelen krallarının tertip etikleri birliklerde her zaman aranılan müttefikler oluyorlardı. Kılıçlarının eriştiği yere zaferi de götürüyorlardı.

O zamanlar iç karışıklıklar ülkeyi sarsmış, en siyasî ve cesur krallarından Layoş ölünce yerine kızı Maria geçmişti. Bu tacı genç kıza fazla gören Napoli kralı Karlos, gelerek Maria'yı tahttan indirdi. Macar asilzâdeleri ile beraber hareket eden Maria'nın annesi kızını tahttan indiren Karlos'u öldürttü. Adriyatik kıyılarında hüküm süren yarı vahşi Hırvat aşiretleri, Karlos'un intikamını almak için bu sefer anne ile kızını kaçırdılar, anneyi idam ederek genç kraliçeyi rehin olarak ellerinde tuttular.

Bu olaylardan önce Maria ile nişanlı olan Brandeburg valisi Sigismond, gelerek genç kızı hapisten kurtarır, mükâfat olarak onunla evlenerek Macar kralı olur. Siyaset, şövalye ruhu ve kahramanlık özelliklerini üstünde toplayan bu prens bir gün Almanya İmparatoru seçilecektir. O zamanlar Türk istilâsına karşı Avrupa'nın ileri kalesi rolünde olan bir ülkenin kralı oluyordu. Daha önceden mağlûp edilen Sırp ve Bulgarların desteğinden mahrum olduğundan ve devamlı Yıldırım Bâyezid tarafından tehdit edildiğinden, Avrupa'ya son bir çağrı yaparak, kendi idaresi altında dövüşmekten şeref duyan hıristiyan kavimlerden bir ordu toplamayı başardı.

X

Yıldırım Bâyezid ile çarpışmak üzere yirmi bin Fransız, Burgonyalı, İtalyan, Alman, Hırvat Sigismond'un çağrısı üzerine toplanmışlardı. Çeşitli kısımlara ayrılan Sultan'ın ordusu Bulgaristan, Sırbistan ve Ulahya'yı işgalleri altında tutuyordu. Dağlık bölge-

ler direnirken, düzlük yerler teslim oluyorlardı. Ulah prensi Mirçe Osmanlıların hâkimiyetini kabul ederek müttefikleri olmuştu. Bu tarihten itibaren Ulahya (Romanya) hep Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Sigismond emrindeki generalleri yardımıyla Türkleri Bosna ovalarında durdurmayı başardı. Bastıran kış iki düşmanı birbirinden ayırdı. Türkler de bir daha bu bölgede bir adım ilerleyemediler.

Osmanlıların tereddütünden cesaretlenen Sigismond, 1392 yılı ilkbaharında Tuna'yı aşarak, Türklerin ileri kalelerinden olan Niğbolu'yu kuşattı. Bu, hayatının dönüm noktasını teşkil edecekti. Edirne'den imdada koşan Yıldırım Bâyezid, Bosna, Arnavutluk ve Trakya'da seferde olan kumandanlarını yanına çağırdı ve Sigismond'un haçlı ordusunu Niğbolu ile kendi ordugâhı arasına aldı. Tam Niğbolu kalesinde aradıkları avı yakalayacakları sırada tehdit altında kalan Haçlı ordusu, kendi değerlerine ve askerî bilgilerine denk görmedikleri Türkleri meydan muharebesinde yeneceklerini sandılar... Halbuki Türklerin tek taktikleri korkunç cesaretleri ve imanları idi. Macarlar vatanları, hıristiyanlar şan ve şeref, Türkler ise islâmiyeti yaymak için dövüşüyorlardı. Yirmi bin Fransız, Macar, Bohemyalı, Alman Niğbolu meydanında tamamen imha oldular. Gün batarken Sigismond'un meşhur birliğinden sadece ölüler, yaralılar ve Bulgar ormanlarına sığınan bir kaç yüz kaçak kalmıştı. Sigismond bile taşkın Tuna'yı yüzerek aşamayınca, bir sipahinin palası altında can verecek iken şövalyelerinden biri hükümdarın önüne geçer, darbeyi kendi yer, yaralı olmasına rağmen Sigismond'u karşıya geçirir; günlerce süren

zorlu bir yolculuktan sonra İstanbul'a varırlar ve ancak İtalya üzerinden Buda'ya dönmek mümkün olur.

Artık Yıldırım'ın adı, dehşet içinde kalan Tuna kıyılarında tek hâkim olarak duyulacaktır.

XI

Son zaferinin sevinci içindeyken Bursa'dan yetişen bir haberci Asya topraklarındaki yeni gelişimleri iletince neş'esi endişeye döndü. Batı Anadolu'da bıraktığı veziri Timurtaş, Karaman Beği'nin ânî bir saldısı ile gafil avlanmıştı. Bursa bile tehdit altına girmişti. Karamanlıların bu isyanı Macaristan'ı Türk istilâsından korumuş oluyordu. Yanındaki iki muazzam orduyla derhal Bulgaristan, Trakya ve Boğaz'dan geçerek Uludağ eteklerine erişti. Cüretinden dolayı pişmanlık duyan Karaman Beği özür dileyip, hâtâsını tamir etmek istemişse de, Sultan Bâyezid sadece intikam almayı düşünmektedir. Kaçan Karamanlıları Aktaş ovasında yakalar, yener ve Alâeddin ile iki oğlunu zincire vurdurarak, henüz sabahleyin Karamanlıların elinde esir olan Timurtaş'a emânet eder.

Hiddetine mağlûp olan Timurtaş, Sultan Bayezid'e danışmadan Alâeddin Beği boğdurur. Türk tarihçileri, «bir Beğ'in öldürülmesi, bir eyâletin kaybedilmesinden daha evlâdır.» derler. Timurtaş'ın bu hareketini affeden Yıldırım Bâyezid, Karaman Beğliğini tamamen imparatorluğa bağladı. Buradan hareket ederek, eski Kapadokya'yı, yani Akdeniz ile Karadeniz arasında kalan Orta Anadolu'yu, Tokat'ı, Sıvas'ı, Kayseriyi, Kastamonu'yu topraklarına kattı.

Sinopa hükmeden Kötürüm Bâyezid adlı beğ, sanki İskender'in istilâsına karşılık verirmiş gibi Doğu'dan Batı'ya ilerleyen yeni istilâcı Türklerin başındaki Aksak Temür'e (Timurlenk) kaçar. Kötürüm'ün ve bütün beğlerinin Temüre kaçmaları sayesinde Yıldırım Bâyezid Sinop'tan İstanbul Boğazına kadar bütün Karadeniz sahillerine sahip olur. Kastamonu valiliğine genç oğlu Süleyman'ı tâyin eder. Bu şehir civarında zengin bakır madenleri olduğu gibi, eski Yunan ve Arap eserlerine de raslanır; edebî hayatı bir hayli canlı olup belli başlı kültür merkezleri arasındadır.

Bugünkü adı Samsun olan, Atinalı ve Milaslıların kolonisi, Romalılar devrinde Pontus krallığının başkenti Amisus, Bâyezid'in fütuhatı sonunda Osmanlı topraklarına ilhak olunur.

Bu ticaret merkezlerinde yükselen tuğla, halat ve Katran fabrikaları Sultan'ın hazinesine yeni gelirler sağlıyordu. Abidelerinin, su yollarının ve mezarlarının zarif yapısı yüzünden Rumeli Bağdad'ı diye anılan Amasya, kilise kubbe ve kulelerinin yanı sıra cami minarelerinin yükselmesini gördü. Yıldırım Bâyezid ilmi, sözü ve doğruluğu ile şöhret yapmış Pîr Ali adında bir şeyhe raslayınca ona büyük saygı gösterdi. Bir müddet sonra Temür zamanında da aranan ve saygı gören bu zat, ülkesini arka arkaya fetheden hükümdarların hepsine şöhretini duyurmuştu. O zamanlar Amasya'da yaşayan Mihrî adında bir kadın yazar ve düşünürün türbesinin bugün bile Türk şairleri tarafından ziyaret edilmesi, bu Türkmen şehirlerinde düşünce san'atlarının kadınlar arasında bile yaygın olduğunu göstermektedir. Osman Beğ'in halkının aşk desta-

nı olan Ferhad ile Şirin'in hayalî olaylarındaki yer bile Amasya olarak seçilmiştir. Amasyada, güya çoban Şirin'in sürülerinin sütünü akıtmak için oyduğu söylenen bir su yolu gösterilir. Biraz ilerde, bir kaya çıkıntısında Ferhad'a Şirin'in öldüğünü uyduran ihtiyar dilenci kadının durduğu yer vardır.

Şimdi Kızılırmak adını almış olan eski Rum kenti Halis, Bâyezid zamanında inşa edilmiş, Türk mimarisinin en güzel örneklerinden biri olan köprüsü ile meşhurdur. Bu köprüye, dalgınlığı ile tanınmış, dinî düşüncelerinden ayrılma ihtimali yüzünden insanlarla temas kurmayan Türkmen düşünürü olan Koyun Baba Köprüsü derler. Günde beş vakit dua zamanlarında koyun sesine benzeyen sesler çıkardığı için kendisine o ad verilmiştir. Bu evliyânın türbesi yanında, Avrupa'da benzerleri olmayan, bedava yiyecek dağıtan kervansarayı vardır.

XII

Zafer ve fetihlerle gözü doyan Yıldırım Bâyezid, aralarında uzun zamandır yaşadığı barbarların ve Rumların âdetlerinden etkilenmiş olarak Edirne'ye döndü. Sırp kralının kızı olan karısı ona şarabın tadını ve sarhoşluğun alçaltıcı zevkini öğretmişti. Macar ve Kıbrıs şarapları, Yıldırım'a Hz. Muhammed'in emirlerini unutturmuştu. Peygamber, ümmetinin fikrî üstünlüğünü sağlamak için fermente edilmiş içkileri yasaklamıştı.

Medler ve Perslerden aldıkları bir takım sefil gelenekler ile bozulmuş olan Rumlar bu gelenekleri Os-

manlı sarayına sokmakta gecikmediler. Saraylar yalnız harp ganimeti olan güzel kızlarla değil, aynı zamanda bir kısmı hadım edilen diğerleri ise tabiata ters düşen cinsî ilişkiler için kullanılan güzel oğlan çocukları ile doluyordu. Kadınca güzellikleri ile tanınan oğlanlardan bazıları Harem güzellerinin en şiddetli rakipleri oluyorlardı. Böyle aşağılık bir işte kullanıldıktan sonra iç oğlanlığa kadar yükselenleri, imparatorlukta daha büyük rütbelere sahip olabiliyor ve böylece kendilerini o mevkiye getiren ahlâksız zevkin devam ettiricisi oluyorlardı. Doğu ülkelerinden, çok kadınla evlenmek geleneğinden çıktığı tahmin edilen bu kötü huy Türklerin saf törelerini pek erken bozmaya başlamıştı. İstanbul saraylarındaki gibi üreyen hadımlar çok geçmeden, kadınların ve çocukların koruyucusu rolünde üçüncü bir cinsiyet yaratmışlardı. Erkekteki cesaret ve aşk kaynaklarından mahrum olduklarından, sahip oldukları arzular sadece kinin soğuk ihtirası, kıskançlık ve yükselme hırsı idi. Hz. Muhammed'in kanunu, bu iki tabiat dışı ahlâksızlığı boşuna yasaklamış gibiydi. Eski Yunan devirlerindeki, hadımları ve Makedonyalıların ölümsüzler diye adlandırdığı ahlâksız oğlanlardan kurulu topluluğu taklit etmek isteyen Osmanlılar, seçme köleler yapmak maksadıyla, Gürcistan ve Çerkezistan'ın en güzel oğlanlarını topluyorlardı. Yıldırım Bâyezid, toplanan hıristiyan çocuklarını saraylarında ve ordusunda kullanıyordu. Âdetlerdeki bozukluklarla pek bağdaşmayan askerî zihniyet, bütün bu aşırılıklara rağmen Sultan ve çevresinde yaşamaya devam ediyordu. İçkili olduğu zamanlar hariç tutulursa adaleti mükemmel, disiplini çok sertti. Vezir—i âzâmı Ali Paşa bütün aşırılıklarında yanında olması-

na rağmen soğukkanlılığını muhafaza eder ve Sultan'ın kararlarını düzeltmek yoluna giderdi.

XIII

Yaş ilerledikçe Yıldırım'ın kötü huyları kayboluyor, din daha ağır basıyordu. Savaşlar, Halife'nin elçisi sayılan imamların mânevî kudretinden bir şey kaybettirmemişti. Sultan halkı üzerine hükmederken, Kur'an da onun üzerine hükmediyordu. Şeyhülislâmlar nasihat, tekdir ve hattâ lânetleme hürriyetine sahiptiler; bir derviş, sarayda yaptığı tenkidlerle bir fâtihi utandırabiliyordu.

O zamanlar Bursa civarında bir tekkede yaşayan, yaşlı, bilgili ve saygı gören bir Arap şeyhi yaşardı. Bukara adındaki bu şeyh Mısır Halifesi tarafından Sultan Bâyezid'e her dinî sefere çıkışta kılıç kuşatmak ile görevlendirilmişti: Halife'nin de itimadını kazanmış olan Bukara, Yıldırım Bâyezid ile yaptığı her görüşmede, iki kötü huyunun islâmiyeti zedeleyeceğini ileri sürerek bunlardan vazgeçmesini telkin ediyordu. Şeyh nihayet Sultan'ın vicdanını etkilemeyi başardı. İhtiyarın ilminden de istifade eden Yıldırım, kendi yaşadığı hayat ile Kur'andaki emirlerin saflığını görünce yaptıklarından utanç duydu.

Bukara bir gün: «Ya Hz. Muhammed Tanrı'nın sahte bir elçisidir, ya da sen gerçek peygamberin kötü bir yoldaşısın» dedi.

Bu sözler üzerine kendine gelen Sultan Bâyezid, bundan böyle günahlarının kefâretini vermek için ça-

lışacağına yemin etti. Sarayı iç oğlanlarından temizledi, Tokay ve Kıbrıs şarapları ile dolu olan fıçılar toprağa döküldü. Alışkanlıkların irade üzerine galebe çalamayacağı bir yaşa gelmişti. Savaşlarda ve günahlarında olduğu gibi fâziletlerinde de şiddetli olan Yıldırım Bâyezid; müminler tarafından yapılacak duaların, kurucusunun hâtırasını tazelemesi için mermerden camiler yaptırttı. Seferlerinin Tanrı tarafından kutlu kılınması için Halife'nin elçisine kılıç kuşattırmak geleneğini ilk defa o yerleştirmiştir.

Bu sıralarda İstanbul'u daha yakından gözlemek ve tehdit etmek maksadıyla İstanbul Boğazı'nm Asya kıyısında Güzelce Hisar denilen kaleyi inşa ettirdi. Bu hisar daha ilerki yıllarda II. Mehmet tarafından kurulacak olan bir seri hisarların başlangıcını teşkil edecektir. Kalıntıları halen Sultan'm sarayının bahçesinde bulunmaktadır.

XIV

Buna rağmen Yıldırım Bâyezid hâlâ bu zavallı imparatorlara karşı cömert davranıyordu. Doğu'daki kargaşalık yıllarında Selâniğ'i ellerine geçirmiş olan Lâtinlere karşı savaşarak şehri fethetmiş ve Paleologos'lara geri vermiştir; böylece Bizans'ın günün birinde nasıl olsa çökeceğini ve bu ganimetin kendisine daha kolay geçeceğini düşünmüştür.

Kahramanlık ve şeref uğruna yola çıkmış altı bin Fransız ile beraber olan Macar kralı Sigismond'un son hareketleri, Yıldırım'ı Tuna kıyısındaki Niğbolu kalesine götürdü. Fransız birliği içinde ülkenin en tanın-

mış kişileri bulunuyordu; bunlardan, Fransa başkomutanı Eu Kontu; Nevers Kontu; henüz çocuk sayılacak yaşta Burgonya dükünün oğlu Korkusuz Jean; Burbon hanedanından Marche kontu; amiral Jean de Vienne; Fransa maşeralı Boucicault; Coucy sir'i Guy de la Trémouille sayılabilir. Tuna nehri Niğbolu kalesinin surlarının dibine kadar bu haçlı ordusunu silâhları, erzakları ile beraber ahlâksız âdetleri de taşıyordu. Nehrin sol kıyısı Haçlı ordularının görünmesiyle teslim oldu. Yuvaları için müslüman efendilerinden çok daha zâlim olan haçlı kurtarıcılar, Sırbistan, Bulgaristan ve Transilvanya'yı yağmaladılar.

Niğbolu surlarına vardıklarında seksen bin kişiyi bulan Haçlılar, Osmanlıların müstahkem mevkiini kuşatmaya başladılar. Kale kumandanı yiğit Doğan, tecavüz edilen topraklarını koşup kurtarması için Yıldırım Bâyezid'e zaman kazandırmak için kalede son ferdine kadar direnmeye karar verdi. Bulgaristan'ın ka ranlık ormanlarında sür'atle ilerleyen Yıldırım ne Fransızların, ne de Macarların şüphesini uyandırmadı. Sayılarının çokluğundan güven içinde olan Birleşik Hıristiyan Ordusu karargâhlarında sefâhat ve eğlence içinde yaşarken, Sultan'ın yaklaştığını, hafif süvariler olan Azap'ların saldırısı ile anladılar.

Cesaretli oldukları kadar disiplin dışı olan Macar ve Fransızlar, meydan savaşında öncelik hakkının kendi birliklerine verilmesi hususunda aralarında kavgaya tutuştular. Sigismond'un komutasında mevki alan Macar piyadesi hatlarını düzene sokmaya çalışırken, sabırsızlığından başka emir tanımayan Fransız süvarileri, Yıldırım'ın sipahilerine daldılar. Meydan bir an-

da on binlerce ölüyle dolarken, Fransızlar esir aldık ları üç bin Türk'ü hunharca katlettiler. Tecrübesine dayanan Coucy Sir'i, Fransız şövalyelerine bu günlük zafer ile yetinmeleri için boşuna yalvardı. Gözlerini bencillik, cür'et ve kan bürümüş olan bu gençlere her nasihat korkaklık gibi geliyordu. Daha önceki çarpışmada güçleri tükenen atların bile dinlenmesine fırsat verilmeden tekrar hücuma geçildi. Yıldırım'm sipahileri asıl ordunun gizlendiği bir tepeye doğru muntazam olarak geri çekiliyordu. Batan günün son ışıklarında birden kırk bin mızrak parıldadı. Bu mızrak ve kılıç ormanı ortasında yer alan Yıldırım Bâyezid düş mana düşünmek fırsatı bile vermedi. Fransız süvarilerini merkezden karşılayan Sultan, ordusunun iki kanadını da açarak, tekrar birleştirince bütün Frasız birliği demir bir çember içine alınmış oldu. Fransızlara seslenen Sultan Bâyezid silâhlarını bırakırlarsa hayatlarının bağışlanacağını ifade etti.

Birlik adına söz alan amirel Jean de Vienne, «Hayır, diye haykırdı, Tanrı bize hayatımızı, ancak Fransa'nın şerefine karşılık değiştirmemize izin verir. Zafer için değil ölmek için savaşacağız.»

Ellerinde kalan son silâha kadar dövüşen askerler ya teslim oldular ya da ölüme kavuştular.

Uzaktan bu katliamı seyreden Macar, Ulah ve Alman piyadesi savaşa girmeye bile cesaret edemedi. Macarlar tarafından terkedilen kral Sigismond kaçmak zorunda kalırken, Yıldırım'ın gizli müttefiki olan Sırp kralı Osmanlılara iltihak etti. Yalnız Avusturya ve Bavyera birlikleri Fransızların cesaretine kadar çıkabildi

ler. Vücutlarını siper ederek Sigismond'un çekilmesini gizlediler; onu bir sandala atarak Tuna'nın akıntısına bıraktılar.

Nehir cesetlerden dolayı görünmez olmuş, Niğbolu çayırları altmış bin ölü ve yaralı ile dolmuştu. Türkler de hıristiyanlar kadar kayıp vermişlerdi. Ertesi gün savaş alanını atla dolaşan Yıldırım üzüntüsünden ağlayarak, dökülen Osmanlı kanının intikamını almaya yemin etti. Çadırının eşiğinde oturarak, ikişer ikişer at kolanları ile bağlanmış on bin hıristiyanın önünden geçirilişini seyretti. Nevers kontu ve Schilberger adındaki Bavyeralı genç bir asilzade Yıldırım'ın arkasında bu intikam sahnesine nezaret etmeye mecbur oldular.

XV

Bâyezid önce Nevers kontuna ve tanınmış yirmi dört asile hayatlarını bağışladığını bildirdi. Sonra katliam başladı. Bağlı olarak çadırın önüne getirilen her esir boynunu cellâda uzatıyordu. Olayları anlatan genç Shildberger de beş arkadaşından sonra ölüme giderken gençliğine acıyan şehzâde tarafından kurtarılmıştır. İslâm kanunu yirmi yaşını doldurmamış olan düşmanın öldürülmesine karşı idi. (*) Sultan, Schildberger'in ve birkaç çocuğun daha hayatlarını bağışladı. Bu tanığın yazdıklarına göre bütün şövalyeler af dilemeden, Tanrı'nın adını çağırarak ölüme boyun eğ-

---

(*) Böyle bir katliâmın yapıldığı çok muhtemel, bir hıristiyan uydurmasıdır. Bu on bin esir Türk şehirlerinde satılmıştır.

diler. On bininci esir de ölüme giderken, Nevers kontuna ve diğer yirmi dört asilzâdeye dönerek şöyle bağırmıştır: «Elvedâ, hepiniz biliniz ki, kanımızı Hz. İsa için zaaf göstermeden döküyoruz. Bugün ölürken gök te muzaffer olacağız.»

XVI

Schildberger'in anlatığına göre on bin esirin katliamı, şafaktan gün batımına kadar devam etti. Akıtılan hıristiyan kanı, ölen Osmanlılarm intikamını alacak seviyeye gelince, zaten oğulları ve kumandanları tarafından devamlı olarak yakarılan Yıldırım geri ka lan esirleri askerleri arasında dağıttı. Burgonya dükü ile beraber yirmi dört şövalye ve asilzâde Sultan'ın özel esiri olarak Gelibolu kalesine kapatıldı.

Tuna'nın dalgalarının Karadeniz'e kadar sürüklediği, oradan bir Venedik gemisiyle İstanbul'a gelen Macar Kralı Sigismond, bir kaç ay sonra bir Bizans gemisiyle ülkesine dönerken, haçlı müttefiklerinin ömür tükettiği Gelibolu kalesi önünden geçti. Onlardan çok daha fazla talihli olan kral, Adriyatik yoluyla ülkesinin topraklarına ayak bastı. Esirleri kalenin üze rine çıkaran Türkler, kralın gemisine doğru bağırarak, «Cesaretin varsa gel de arkadaşlarını kurtar,» diye bağırdılar. Bu manzara üzerine aczinden ve utancından ağlayan Sigismond, Avrupa'ya döndüğünde esirleri kurtarmak için fidye dilenecektir.

Macar Tarihçilerinden edinilen bilgiye göre, fidyeyi karşılamak üzere Fransa ve Kıbrıs kralları Bâyezid'e önemli hediyeler göndermişlerdir. Yine aynı kay-

naklara göre Kudüs Kralı Lusinyan, altından antika bir vazo içinde on bin düka; Yıldırım'ın doğan ile av cılığa olan merakını bilen VI. Şarl, seçme doğanlar ve kıymetli kumaşlar yollamıştır. Böylece ülkeden ülkeye, iki yüz bin düka tutarında fidye toplanmıştır. Yıldırım'ın özel esirleri ise uzun zamandan beri Bursa'da kendi sarayının civarındaki başka bir sarayda misafir ediliyorlardı. Aralarında bir kaçı kurtuluşlarını göremeden öldüler. Coucy Sir'i ihtiyarlıktan; amiral ise yaralarından hayata gözlerini yumdular; Boucicault ve la Trémouille Venediğ'e sevk edildiler. Yıldırım Bâyezid'in yanından ayrılmak üzere olan Nevers kontu, genellikle mağlûpların galiplerine verdikleri yemini söylemek isteyince Bâyezid itiraz etti.

«Benimle bir daha savaşmayacağına dair verdiğin sözü geri çevirdiğim gibi, bana yeniden bir zafer sağlaman için Avrupa'nın bütün hıristiyan güçlerini toplaman ve en kısa zamanda karşıma çıkman için seni görevlendiriyorum.»

Prenslerle şövalyeleri serbest bırakmdan önce Uludağ'da muhteşem bir av töreni düzenledi. Yedi bin zağarcı ve bir o kadar doğancı ile sürdürülen, üzerleri «canfes» denilen kıymetli kumaşlarla kaplı köpeklerin bulunduğu av, Osmanoğullarının kısa zamanda ne kadar servet sahibi olduğunu göstermekte idi.

XVII

Yıldırım Bâyezid, Niğbolu'da kazandığı zaferin tadını Edirne ve Bursa saraylarında çıkarırken, kumandanları Evrenos ve Timurtaş Beğler boş durmuyor,

Tuna ve Sava nehirleri boyunca durmadan akınlar yapıyorlardı.

Veziri Ali Paşa, bir kaç yıldan beri Trakya ovasında, İstanbul surlarına pek uzak olmayan bir mevkide, şehiri kuşatmaya devam ediyordu. Kara tarafından sağlanan kuşatma ile şehir açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olduğundan, kendisini korumaktan âciz efendilerin sözde bağımsızlığı altında olmaktansa, Türklerin mert yönetimini kabul etmeye çoktan razı idi.

Macaristan'dan dönen Timurtaş, hâlâ Bizans imparatorunun himayesinde olan Karadeniz sahilindeki kentleri teker teker ele geçirdi. Buradan Asya'ya geçerek Toros'lara ve Fırat'a kadar uzanarak Osmanlı aşiretinin geldiği yerlere bu aşiretin egemenliğini götürdü.

Timurtaş'ın seferleri devam ederken, bir kaç Yunanlı hainin ülkelerinin zenginliği ve güzelliği ile aklını çeldikleri Yıldırım Bâyezid, Yunanistan'ı fethetmeye başladı. Haçlıların Bizans İmparatorluğunun kalıntıları üzerine kurduğu Pelopones prenslikleri ve dükalıkları hiç bir direnme gösteremeden birer birer Yıldırım'ın eline düştüler.

Pelopones prenseslerinden olan, İspanya hanedanından Delwos'un dul karısı, başbakanı rum Strates ile ahlâk dışı bir aşk hayatı yaşadığı gerekçesiyle papazları tarafından Yıldırım Bâyezid'e şikâyet edildi. Hakkında yapılan iğrenç ihbarın tesirini gidermek maksadıyla Yıldırım Bâyezid'in karşısına çıkan bu prenses yanına servetini ve güzelliği ile meşhur olan

kızını da almıştı. Her şeyini Bâyezid'e verdi. Sultan kızın dinine dokunmadan onunla evlendi. Bir kaç ay içinde bütün Pelopones'e hâkim olan Yıldırım, binlerce hıristiyan Yunanlıyı Anadolu'ya gönderirken, oradan da Türkleri Yunanistan'a sevk ediyordu. Böylece Adriyatik kıyılarını islâmlaştırmayı düşünüyordu.

Eski kahramanlık devirlerden sonra önce Burgonyalı bir hanedan, olan Laroche'ların, sonra Floransalı Acciolli ailesinin idaresinde yaşayan Atina, şimdi Partenon tapmağının altından İslâmiyetin korkunç hâvarisinin geçişini seyrediyordu. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu'na ilhak edilmedi. Yıldırım Bâyezid, kentin sönmüş şanına değil, onun surları içinde kendisini ağırlayan İtalyan tüccarına saygı gösteriyordu.

XVIII

Bursa'ya muzaffer dönen Sultan Bâyezid, devrinde yaşamış olan Bizanslı tarihçi Dukas'ın dediklerine inanılırsa, Hz. Süleyman gibi yaşıyordu. Dukas şöyle anlatıyordu: «Bursa'yı her yere tercih ederdi. Her türlü eğlence ve zevki orada bulmak kabildi. Saraylarında ve bahçelerinde, Tanrı'nın insanların duygularını okşamak üzere yarattığı herşey vardı. Sabahları kuşların cıvıltısı ve Uludağ'ın tükenmez çaylarının şırıltıları ile uyanıyordu. Her iklimden getirilen hayvanlar, kıymetli taşlar, saraylarını canlandırıyor, süslüyordu. İki cinsiyetten seçilmiş fevkalâde güzeller bakışlarına huzur veriyordu. Orduları ile fethettiği uzak diyarlardan, Macaristan'dan, Ulahya'dan, Arnavutluk'tan, Yunanistan'dan, Ege adalarından Venedik'ten, Roma'dan getirilen şarkıcılar ve dansözler, Sultan'ın huzurunda

kendi ülkelerinin şarkılarını söylüyor, kendi danslarını yapıyorlardı.»

Şeyh Bukara'nın sert uyarıları ile bir an aşırı zevkleri bırakan Yıldırım Bâyezid, devamlı olarak zevk ve bolluk içinde yaşadığından, yine günlerini ve gecelerini eğlence ve sefa içinde geçiriyordu. Fırat kıyılarından gelen bir habercinin kulağına fısıldadığı Temür adına kadar, ne Avrupa'da ne Asya'da hiç bir varlık, imparatorluğuna ve hayatına kasdedecek gibi gözükmüyordu. Bu adı duyduğunda yerinden sıçrayan Bâyezid, çok geç kalmıştı. Gözlerini Avrupa ve Bizans'a dikmiş olduğundan Amuderya kıyılarında gelişip, Frat'a kadar dayanan korkunç Tufan'ın önüne geçmek için en ufak bir tedbir dahi almamıştı.

Küçük Asya'yı ve Doğu Avrupa'yı boyundurukları altına alan Türklerin ilk göçünden beri, büyük istilâcılar yetiştiren Türkistan'da olup bitenleri anlatmaya çalışalım.

BEŞİNCİ KİTAP

I

Sibirya ile Hindistan, Çin ile Hazar Denizi arasında, okyanusu andıran geniş bir ülke yer alır. Bu topraklar üzerinde yer olan Tibet dağları sanki bir burun gibi uzanırken, zaman zaman görülen tepeler, memleketler ile insan ırklarını ayıran dağlardan ziyade, deniz yüzeyinde görülen dalgalanmaları andırır. Dünya'nın bu yüksek yaylâsına verilen ad Türkistan'dır. Dünyanın en bereketli, fakat en tanınmamış toprakları olan Türkistan'ı, gezip görmeyi sevdiği kadar, gördüklerini anlatmayı da seven bir misyoner olan Peder Huc'un kaleminden öğrendik. Temür'ün Küçük Asya üzerine yolladığı bu insanların kaynağının derinliklerine inmezsek, büyük istilânın sebeplerini anlayamayız. Temür'ün seferi, İskender'in Hindistan'a yaptığı seferin bir cevabı gibidir. Avrupa Hindistan'a kadar ilelemişti, şimdi Türkistan Avrupayı istilâya hazırlanıyordu.

II

Türkistan'ın genel görünüşü hüzünlü ve vahşidir, insanın gözleri manzaranın değişikliği veya güzelliği karşısında dinlenemez. Bozkırların değişmeyen görüntüsü, arada sırada sel çukurları, geniş çatlaklar, taşlı

tepeler ile bozulur. Kuzeye doğru çıkıldıkça, tabiatın daha canlandığı tepelerin ormanlarla kaplandığı, bol sulu ırmakların suladığı yemyeşil otlaklara daha sık raslanıldığı müşahede edilir. Ancak kış aylarında bütün ülke kalın bir kar tabakası ile kaplı kalır. Çin'e doğru gidildikçe otlakların yerini ekili arâziler almaya başlar. Bu yüzden, Moğol çobanlar gittikçe daha Kuzey'e doğru sürülmektedirler.

«Çöller, Moğol Türkistam'nın büyük bir kısmını kaplamaktadırlar. Bir tek ağaca raslamak mümkün olmadığı gibi, görünen tek bitki, kısa otlar, ve kuru çalılıklardır. Su bulmak ise tamamen imkânsızdır. Sadece o ülkeyi geçmek talihsizliğinde olan kervanların işine yarayacak şekilde tek tük kuyulara isabet edilir.

«Türkistan'da iki mevsim hüküm sürer: Dokuz ay kış ve üç ay yaz. Bilhassa kumluk bölgelerde sıcaklık tahammül edilmez bir hâl alırlarsa da bir kaç gün içinde şiddetlerini kaybederler. Geceleri ise daima soğuk olur. Çin'e komşu ülkelerde, bütün tarım üç ay içinde yapılmak zorundadır. Toprak yeterince çözüldükten sonra, hemen sürülmeye başlanır, tohumlar atılır. Ekinler hayret edilecek bir süratle büyürler. Hasat alınır alınmaz kış bütün şiddetiyle bastırır. Geniş düzlükler üzerine su yayılarak buz tutması temin edildikten sonra ekinlerin tohumu buz üzerinde vurularak ayrılır.

«Tenha bir memleket olmasından dolayı Moğolistan her türlü vahşi hayvanın vatanı olmuştur. Adım başında tavşanlara, sülünlere, kartallara, boz renkli sincaplara, tilkilere ve kurtlara rastlanır. Moğolistan

kurtlarının hayvanlardan ziyade insanlara saldırdıklarını işaret edelim. Bazen sürü hâlinde geçen kurtların koyunlara dokunmadan doğrudan çobanın üzerine üşüştüğüne tanık olmuşuzdur. Çin Seddi civarındaki kentlere sık sık baskın yapan kurtlar, evlerin içine kadar girerek buldukları canlıları parçalarlar.

«Geyik, dağ keçisi, yaban eşeği, yabanî deve, yak, boz ve kara ayı, vaşak, Asya parsı ve kaplanı, Moğolistan bozkırlarının diğer vahşi hayvanlarıdır. Türkler, ok, mızrak ve tüfek ile iyice silâhlanmadan katiyen yola çıkmazlar.

«Türkistan'ın bu şiddetli iklimi, daima karanlık ve buzlu tabiatı gözönüne gelince, insanların da son derece sert ve vahşi karakterli olması düşünülür; yüzlerinin ifadesi, davranışları, giydikleri elbiseler, her şey bu kanaati kuvvetlendirir. Türk'ün (*) yüzü basık, elmacık kemikleri çıkık, çenesi kısa, alnı arkaya doğru eğik, gözleri küçük, badem biçiminde ve sarı renkli, saçları sert ve kara, sakalı seyrek derisi koyu esmerdir. Orta boylu olmasına rağmen giydiği çizmeler ve koyun postundan bol elbisesi, vücudunu daha ufak göstermektedir. Görünüşünü tamamlamak için onun ağır ve azâmetli yürüdüğünü ilâve edelim. Ancak bu sert ve vahşi görünüşüne karşılık Türk'ün karakteri tatlılık ve sâflıkla doludur. En çılgın neşe hâlinden âni-

---

(*) Asıl metinde Tatar olarak geçmektedir. Ancak Tatar ve Tataristan adları uydurma olduğundan Türk ve Türkistan olarak çevrilmiştir. (çevirenin notu)

den melânkolik bir hâle geçer. Her zamanki geleneklerinde aşırılıktan kaçınırken, inanç veya intikam hırsı ile bir anda korkunç yırtıcı olur, hiç birşey onu durduramaz. Gereğinde çocuklar gibi sevimli olur, onlar gibi mucizevî hikâyeler dinlemeye bayılır. Gezgin bir lama'ya raslamak, onun için bir servettir.

«Genellikle Türklere yakıştırılan kötü huylar arasında, yerleşik hayata olan nefretleri, yağmayı sevmeleri, kabalıklarıdır. Göçebe toplulukların sahip oldukları bütün özellikleri taşırlar. İşitme, görme ve koku duyguları son derece gelişmiş olup, çok uzak mesafelerden bir atın nal seslerini, eşyanın şeklini, sürülerin veya yakılan ateşin kokusunu hissederler.»

III

Âdetlerin değişmeden kalması bugünün Türkistanlısını aynen dünün Türkistanlısı gibi muhafaza etmiştir. Yeryüzünün diğer ülkelerine daima kapalı kalan bu havzada, nesillerden başka hiçbir şey değişmemiştir. Bizim dinimiz, fikirlerimiz, medeniyetimiz ve geleneklerimiz meydana gelen değişiklikler çölleri aşıp oralara varamamıştır. Onlar ise etraflarında her şeyin değiştiğini seyrederler, fakat kendileri eskisi gibi kalırlar. Bozkır hayatının icabı olarak evler yerine çadırlarda oturan, gezici kuşlar gibi mevsimden mevsime yöre değiştiren bu insanlar, çadırlarını taşıyan develeri, silâhlarını ve kendilerini taşıyan atları ve giyecekleri ile yiyeceklerini sağlayan koyunları ile başkanlarının vereceği her işarette savaşa hazır olacak ve derhal Çin'e, Hindistan'a, İrana akacaktır. Putperestliğe

meyleden dinleri de, Semerkandlı hükümdarların sayesinde İslâmiyete dönmüştür.

Cengiz Hanın torunları tarafından idare edilen Mogolistan işte bu durumda iken Temür doğdu; daima genç kalan ırkını eskimeye yüz tutmuş Şarka doğru sürdü.

Temürün adı bile sanki hayatında yapacağı işleri gösteren bir işaretti. Temür, türkçede Demir demektir, yani dünyaya hükmeden ve felâket götüren âlet. Orta Asya'daki toplulukları meydana getiren aşiretlerden birinin başkanının oğlu olarak dünyaya geldi. Babası Targay, Türklerin ilk fâtihlerinden olan ve kurduğu imparatorluğun iki asır sonra çökmeye başladığı, Cengiz Han'ın soyundan geldiğini söylüyordu. Temür, hicretin 736, milâdın 1335. yılında doğmuştu. Gençliğinin ilk yıllarını kaydetmeyen tarih, onun henüz yirmi yedi yaşında iken Batı Türkistan'da yaptığı savaşlarla meşhur olduğunu yazmaktadır. Temür'ün bu şöhretini, Amuderya'nın iki kıyısına da hükmeden ve İranlılarla savaşan emir Hüseyin'in ordularında kazandığı sanılmaktadır.

Temür daha o zamanlar Aksak Temür lâkabını almıştı. Vatanı için yaptığı savaşlardan birinde bacağından aldığı yara onun topallanmasına sebep olduğundan bu lâkabı şerefle taşırdı.

Belki de damarlarında akan Cengiz Han'ın kanında olacak, doğu Türkleri ile, göçebe dehası ve cesareti dışında başka bir benzerliği yoktu. Daha ziyade Batı Türklerine benziyordu. Dış görünüşü ve konuşması bir çobandan çok bir Beğ'i andırıyordu. Boyu uzun,

ince ve zarifti; ten rengi beyazdı; yüz hatları çok düzgündü; tebessümünde zekâ, kudret ve azâmet okunurdu. Türk tarihçilerine göre bu genç ve erkek yüzde tek aykırı olan şey, saçlarının tâ beşikten beri olan beyazlığı idi. Doğu Türkleri bu beyazlıkta erken yaşta meydana gelen bir olgunluk görmüşler ve bunun ilerde büyük işler becereceğine inanmışlardır.

V

Karakteri de, yaşlı bir kafa ile genç bir kalbi taşıyan görünümü gibi, zıtlıklarla doludur. Ciddî, düşünceli hiç bir zaman gülmeyen karar vermede yavaş tatbik etmede süratli, bir kere inandığı şey üzerinde sonuna kadar sebatkâr, olayların önceden değişmeyen bir kaderde yazılı olmadığına inanmış ve bunların insanların hür iradelerinin neticesi olduğuna, böylece olayların, doğru teşhis edenlere ve kendi gayeleri uğruna kullananlara tâbi olduğuna ikna olmuş; Türkler için ruhun ışığı sayılan açık sözlülüğe sahip; gereğinde ezmesini bilen, fakat asla yalan söylemeyen, dalkavukluk yapmayan ve aldatmayan; ırkdaşlarının saflıkla hayran kaldığı efsâneleri sevmeyen; insanın yüceliğini aşağılatan soytarılardan nefret eden; meçhûl dünyaların perdesini kaldırmaya çalışan filozoflara hayran; kendi deyimiyle, «Tanrı'nm canlı sedâları ve tabiatın aynaları» olan gerçek .ozanların koruyucusu; Semerkand'ın en saygıya değer şeyhleri ile tartışmasını yaptığı, din, tıp, tarih, hukuk ve astronomi bilimlerinde bilgin; çok okuyan; Asya'nın en önemli üç dili, Türkçe, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen; zarâfet ve kudretle yazan; Kur'andan da ilâveler yaptığı Cen-

giz Han'ın millî kanunlarına olan hayranlığı; boş zamanlarında, kendi hayatı gibi düşünceli ve hesaplı bir eğlence olan satranç oyununa karşı duyduğu arzu; tahrip etmeseydi, dünyayı idare etmeye lâyık insan olan Temür budur!

Cengiz Han'ın sülâlesi yıkılmaya yüz tutarken meydana gelen savaşlar Temür'ü beşiğinde yakalamıştı. Düşüncesine göre ırkını yeniden yüceltecek ve büyütecek olan savaşa büyük önem verirdi. Başlangıçta Türkistan'ın tanınmamış bir aşiretinin askerî kumandanı idi.

VI

Yeni başkanının idaresinde Horasan dolaylarında fetihler yapan bu aşiret birden parladı. Temür ordusuyla bir aile teşkil ediyordu. Şöhreti yayıldıkça zafere ve ganimete susamış olan diğer aşiretler kendisine bağlanıyorlardı. Hattâ kahramanlarının hayatlarını ve savaşlarını terennüm eden şairler, edipler İran'dan kalkıp yanına geldiler. Kısa zamanda Temür'ün adına yazılan şiirler Türkistan'ın en ücra çadırına kadar duyulmuştu. Ünü o kadar yayılmıştı ki, kahraman savaşçıları daima tebcil eden ırkı, bir anda kendisinde Hz. Muhammed gibi özellikler görmeye başladı. Artık efsâneleşen Temür, gayelerini gerçekleştirmek için bir fırsatın ortaya çıkmasını bekliyordu. Nihayet o da gözükmekte gecikmedi.

Herat ve Balkh'da hükümdar olan emîr Hüseyin Amuderya'mn iki kıyısından, Cengiz Han'ın son kalıntılarını yıkmaya çalışan Cetlerin saldırısına uğramış-

tı. Temür, aşireti ile emîr'in yardımına koştu. Cet'leri sürüp, imha ettikten sonra Cengiz Han'ın son neslinin tahtını güçlendirdi. Kendisine yapılan bu hizmeti ödemek ve böyle kudretli bir müttefikten yoksun kalmamak için kızı Türkan'ı Temür'e verdi. Böylece Temür hükümdar ailesine dahil oluyordu. Ancak Temür'ün ünü ve liyâkatı, Türklerin gözünde onu hükümdarın koruyucusu değil rakibi yapıyordu.

Genç evdeşinin zamansız ölümü iki Beğ arasındaki kan bağlarını kopardı. Rekabet kısa zamanda isyanlara sebep oldu: Hüseyin'e bağlı emîrler kendisine karşı ayaklandılar; Temür'ü kendilerine başkan seçtiler. Meydana gelen bir savaşta Temür Hüseyin'in vezirinin kurduğu tuzağı atlatarak Herat'ı kuşattı, nihayet ordusuyla birlikte açılan delikten içeri girdi. Yanındaki emîrlerin eski kayınbabasının sarayını yakıp yıkmalarını, askerlerinin şehri yağmalamalarına göz yumdu. Tarih, onu bu cinayetin işlenmesinden değil, fakat göz yumduğundan ve istemeyerek de olsa sonuçlarından faydalandığı için sorumlu tutacaktır.

Ordusunun isteği üzerine kan ve ateşle devirdiği tahta kendisi oturdu, ancak çöl ortasında dumanları tüten bir harabeden farksız olan Herat'ta kalamazdı; bütün ordusu ve halkla birlikte Batı Türkistan'ın en gözde şehirlerinden olan Semerkand'a doğru yola çıktı. Yeni imparatorluğunun yeni başkenti orası olacaktı.

VII

Gallilerde olduğu gibi Türklerde de halkın oyu zafer üzerindeki hakları tâyin ederdi. Semerkand ova-

sında aşiretlerin başkanları ve yaşlıları toplanarak Kurultay'ı meydana getirdiler. Kurultay Temür'ün, Cengiz Han'ın kanunî vârisi ve bütün Türklerin Hanı olarak seçti. Devrin en ileri gelen din adamından, hükümdarlığın sembolleri olan, milleti birliğe çağıran Davul'u, askerlerini toplayan Sancağı aldı.

Kendisine ünvan olarak, «mekânın ve zamanın en büyük hükümdârı» denildi; imparatorluğun mühürü üzerine Kur'an'dan şu sözler kazıldı: «Adalet insanlığın tek kurtuluşudur.»

Türkistan'da mevcut yirmi yedi emîrlik ve bütün aşiretler egemenliğini kabul ettiler. Kendi sert iklimlerini bırakıp, daha yumuşak iklimlere göç etmek isteyen yüz elli milyon insan onun siyasî ve askerî otoritesi altında toplandı. Bu imparatorluk Rusyanın ortalarından Çin Seddine, Tibet'ten İran'a kadar uzanıyordu.

Böyle milyonlarca insanın taşma arzuları içinde kendisini daha da yücelmiş hisseden Temür bu insanları kedere düşürmek istemedi. Hükümdarlığının geçen yılları sürekli savaşlar ve Harezm, Kıpçak, Gürcistan, Hindistan, İran, İrak; Suriye ve Küçük Asya ile birlikte ikiyüz milyon insanın daha kendi egemenliği altına girmesi ile doludur. Bu bir savaş değil, bir istilâdır. Avrupa ne İskender'de, ne Atillâ'da, ne de Moskova seferini yapan modern fâtihte bu çapta bir sevk ve idare görmemiştir.

VIII

Temür, «yenmek kadar» göz kamaştırmak da istiyordu. Doğu'nun insanlarını boyunduruk altına ala-

cak olan kılıcın hem parlamasını hem de vurmasını istiyordu. İran sınırı yakınlarındaki bir hükümdarın kızı ile henüz çocuk yaşta olan oğlunun düğününde, Hindistan seferinden elde ettiği hârika ganimeti gözler önüne serdi; altından bir taht, mücevherden taçlar, genç evlilerin ayaklarına su gibi dökülen değerli taşlar, içinde mis ve anber yakılan buhurdanlıklar; geniş arazi üzerine yayılan halılar, ipek ve altın tel ile işlenmiş çadırlar; gerdek çadırının üzeri kıymetli lâpis taşı ile kaplı olup, yıldızları andıran mücevherler vardı. Bütün bunlar, bir Arabın bile geniş hayâlhanesine sığamayacak derecede muhteşemdi.

IX

Bütün bu efsânenin ortasında yükselen Semerkand, büyük fâtihin her seferden dönüşünde biraz daha zenginleşiyordu. Sarayları, bahçeleri, su yolları, camileri ile Babilon'u, İstanbul'u, Persepolis'i, Palmir'i, Baalbek'i, Şam'ı Roma'yı, Atina'yı geride bırakıyor, Türkistan bozkırlarında Temürün şanı ile pırıl pırıl parlıyordu.

Horasan'dan esir alınan bir prenses ile Temür"ün düğününde, nehrin yanında hepsi birbirleriyle irtibatlı olan on iki bahçe yapılmış, bu bahçelerdeki eğlenceler ve debdebe onlara «Cennetin Bahçeleri» denmesine sebep olmuştur.

X

Servet ne kalbini sertleştirmiş, ne de aklını dağıtmıştı; insanî duygularını kaybetmediği için öğünürdü.

Bir oğlunu ve kızkardeşini vakitsiz kaybedince, kederini sefahatle unutma yoluna gitmeden, kalbine huzur verecek olan ölümü arzuladı. Hayata yeniden dönmesi ve olayları tevekkül ile kabul etmesi, insanlara acılarını, Tanrı tarafından yapıldığı için, olgunlukla unutmalarını öğütleyen Kur'an'ı okuması ile mümkün oldu.

Ancak ihtiras kısa zamanda ruhundaki ölüm arzusunun yerini almış gibi görünmektedir. Askerî başarılarının kolaylığı ve çabuk gelişmesi, içinde, Tanrı'nın ordularının önünde gittiğine ve böylece her türlü sapık inanışları yıkıp tek bir inanış altnda bütün insanlar birleştirmesine yardımcı olduğuna dair bir inanç doğurmuştu. Gelmiş geçmiş ünlü fâtihlerin bile ancak ölürken düşündükleri, dünyaya hâkim olma fikrini sık sık kendi kendine tekrarlıyordu.

«Mademki gökte bir Tanrı var, dünya üzerinde de bir hükümdar olmalı. Zaten yeryüzü bir kişinin arzularını tatmin edemeyecek kadar küçük» diyordu.

Semerkand şeyhi bir gün kendisine şöyle cevap verdi: «Ulu bir ruhun ihtirasını karşılamak için sahip olunan bir toprak parçasına başka bir toprak parçası ilâve etmek yeterli değildir, Tanrı düşüncesine sahip olmak lâzımdır. Zaten Tanrı kavramı tek başına ebedî bir düşünceyi kaplayacak yüceliktedir.»

XI

Şeyhin cevabı Temür'ü etkilemesine rağmen, onun göçebe ve savaşçı karakterine tesir etmedi. Ordusu-

nun en seçme birliklerinin başında, henüz şiddetine uğramamış olan İran toprakları içine daldı. Önünde şehirler açılıyor, kırlar boşalıyordu; islâmiyetten sonra da yaşamaya devam eden çeşitli mezheplerin varlığı, onun İran ve Arabistan'da korkunç katliam yapmasına sebep oldu. Binlerce putperestin cesetleri ordusunun arkasında bir yol gibi uzanıyordu. Saygıyla durduğu yerler ancak Hz. Muhammed'in dininin tefsirlerini yapan imamların, meşhur şairlerin ve bilginlerin türbeleri oluyordu. Girdiği şehirlerde ilk iş olarak bu türbeleri ziyaret ediyordu.

Bağdad, Tûris, Culfa gibi şehirler yaklaştığını haber alınca direnmeden teslim oluyorlardı. Bu sefer doğuya gitmeden kuzeye yöneldi, Akdeniz ile Karadeniz arasında bulunan krallıkların topraklarına girdi, Gürcistan'ı fethetti, Kafkas dağlarını aşmadan önce kışı geçirmek için Tiflis'te kaldı.

Gürcistan ve Şirvan kralları Devletlerini korumak maksadiyle hıristiyanlıktan çıktılar. Halkları da onları takip etti. Temür'ün çadırı, altın, köle, at gibi hediyelerle doluyordu. Temür'ün gelmesini önlemek isteyen Ermenistan ve Mezopotamya kendilerini Doğu Türk Hakanlığı'na tâbî ilân ettiler. Surlarının arkasında direnmek isteyen kentler yeryüzünden silindiler; Temür bunların yerine, harcının içinde insanlar bulunan kuleler inşa ettirdi. Bu ölüm kuleleri ve takları daha sonra Osmanlı Türkleri tarafından Sırbistan ve Bulgaristan'da tatbik edilecektir.

XII

Kafkas dağlarının eteklerinde kışlarken ve av eğlencelerinde vakit geçirirken, daha önce ordusunun

bir birliği tarafından işgal edilmiş olan İsfahan, bayrak olarak köseleden önlüğünü kullanan bir demircinin önderliğinde ayaklandı. İsyan eden Farslar şehirdeki üç bin Türk askerini kılıçtan geçirdiler. Bu durumu öğrenen Temür, hemen yüz bin kişilik bir orduyu İsfahan'a göndererek isyanı bastırmalarını ve her birinin bir Fars'ın kafasını getirmesini buyurdu. Demircinin isyanını İsfahan çok pahalı ödeyecekti. Temür sadece bilginleri, din adamlarını ve şairleri katliamdan uzak tutuyordu. Onun gözünde ilim, din ve dehâ son derece ulu şeylerdi. Bir müddet sonra şehrin boş meydanında yüzbin kelleden meydana gelen bir piramid yükseliyordu.

İlkbahar gelince doğru İran'a giren Temür, büyük şehirleri yerle bir ederek, ahalisini Türkistan'a sürdü.

XIII

Dönüşünde Semerkand gelişini kutlayan eğlencelerle çalkalanıyordu. Doğu Türkistan'da isyan etmiş olan bir Han'a karşı sefer hazırlıklarına başlarken, buz tutmuş göl üzerinde kuğu avı tertip ediyordu. Cengiz Han tarafından, hükümdarlığın bir imtiyazı olarak yerleştirilen kuğu avı, Büyük Han'ın etrafında aşiret başkanlarının ve gençliğin toplanmasını ve savaşlar için eğitilmesini sağlıyordu.

Temür kendisine bağımlı yirmi yedi Emîrlik'ten meydana gelen divanı topladıktan sonra, beşyüz bin atlıyı silâh altına aldı ve kış sonunu beklemeden sefere çıktı. Bu defa haremini ve saray erkânını Semer-

kand'da bırakarak, kadın ve çocuklarını Tibet eteklerinde geçecek olan zor seferlerde yormak istemedi. Yalnız sevdiği ve itimat ettiği bir kadın file bindirilmiş olarak kendisiyle beraber bu sefere katılıyordu. Bir Cet prensinin kızı olan bu kadın mâlik olduğu güzellikten dolayı «sabah yıldızı» anlamına gelen Çolpan adını almıştı. Haremlerdeki kadın bolluğu Hz. Muhammed'de olduğu gibi, Temür'de de bir kadına karşı aşırı ilgi duyulmasına engel olmamıştır.

Semerkand'ı terkettikten hemen sonra isyan eden Han'ın elçilerini önünde at koştururken gördü. Türkistan'daki geleneğe göre elçiler Büyük Hanla aralarında olan mesafeleri atlarıyla koşarak alırlar, fakat Han'ın gölgesinde kalmamaya dikkat ederlerdi. Barış habercileri Temür'e efendilerinden af mektubu, ehlileştirilmiş av hayvanı ve dokuz at getirdiler.

Af dileme Temür'ü yolundan döndürmedi. Türkistan'a hâkim olan sıra dağlara geliceye kadar at koşturdu. Yüksek bir tepenin üzerine çıkarak, önünde uzanan ve gökten başka ufkunu sınırlamayan sonsuz yeşil ovalara baktı. Çerilerinin her biri Hanlarının önünden geçerken, aldığı bir taşı bırakıyordu; böylece biraz sonra bu muazzam birliğin nişanesi olacak bir âbide Temür'ün ayakları dibinde yükselmişti.

Yaylânın eteklerinde günlerce süren bir av tertiplendi. Bu sayede ordu av hayvanlarına ve vahşi sürülere sahip oluyordu. Ayrıca binlerce sığır, koyun, deve ve keçi orduyu biraz arkadan takip ediyor, yeşil ovalarda otlayarak, bu ordu—millete et ve süt sağlıyordu.

Avlanma bitince, bir fars atının üzerinde, başında yakut tacı, elinde altın âsâsı ordusunun geçit töre-

nini takip etti. Önünden geçen her aşiret başkanı atından iniyor, yere kapanarak hükümdarını selâmlıyordu.

Temür'ü henüz parlamamışken, geleceğin ulu önderi olarak ilân eden ihtiyar şeyh de sırası geldiğinde Hanına selâm verdi, yerden bir avuç toprak alarak düşmanın bulunduğu tarafa doğru savurdu ve sanki gökten gelen bir sesle bağırdı:

«Düşmanların yüzleri utanç ve mağlûbiyetten kirlensin! Şimdi ilerle Büyük Hakan, nereye gidersen git daima muzaffer olacaksın!»

Boruların sesi havayı doldururken bütün Ordu tek bir ağızdan bağırdı: Sürün! (*)

XIV

İsyan eden emîr, savaştan önce yaratılan dehşet havasından korkuya kapılmış, savaşamadan kaçmaya başlamıştı; bozguna uğraya, uğraya İdil (Volga) nehrinin kuzeyine kadar çıktı. Haremi, serveti, sürüleri, halkı kendisi gibi çabuk geçemediğinden Temür'ün ordusunun eline düştü. Başta Temür olmak üzere bütün kumandanları ve çerileri ele geçen ganimeti paylaştılar. Zaferin şerefine İdil nehri kıyılarında muazzam bir eğlence tertip edildi. Vakânüvislerin anlattığına göre Pers İmparatorları Darius ve Kserkses'in debdebesi bile buradakinin yanında sönük kalmıştı.

(*) *Fransızca metinde aynen bu kelime yer almıştır. Aslında bu bir haykırış değil, Doğu Türk lehçesinde «harp çığlığı» anlamına gelen bir kelimedir.*

XV

Ertesi yılın ilkbaharında tekrar Mezopotamya'ya inerek Bağdad ve Şirâz'dan üçüncü kere geçti. Zafer ve imparatorluk cesaretinden hiçbir şey kaybettirmemişti. Yenmek, onun için hükmetmekten daha önemli bir şeydi. Çoğu zaman, yanında en yiğit beğleri ile ordusunun önünde ilerler ve basit bir savaşçı gibi döğüşe katılırdı. Bir seferinde yine dövüşürken İran'ın dağlık bölgelerine hükmeden zorba şah Mansur'un kılıcı altında kalma tehlikesi geçirdi. Oğlu Mirza Şahruh, Han ile düşmanı arasına girerek İranlı savaşçıyı bir mızrak darbesiyle öldürdü ve başını keserek babasına sundu. «Böylece bütün düşmanlarının kelleleri atının ayakları altına düşecek,» dedi. Olaya tanık olan Türkler atlarından inerek iki kahraman için başlarını dokuz defa yere vurdular.

İran'ın idaresini oğluna bırakarak kendisi Bağdad'a döndü; ordusunu dinlendirirken bozulan disiplini sağladı, şehirde bulduğu bütün şarapları Fırat'a döktürdü, istilâsını durdurmak isteyen Mısır ve Suriye Sultanlarının elçilerini kabul etti. Tekrar Mezopotamya'da ilerlerken geçtiği yerlerde direnenlere son derece sert, her iki dinin büyüklerine, bilginlere, ediplere ise son derece saygılı davranıyordu. Fark gözetmeksizin bütün azizlerin ve büyük dervişlerin türbelerinde dua ediyordu. İlime ve fazilete karşı duyduğu sonsuz hürmetin felsefî düşüncelerinden mi yoksa siyasî hedeflerinden mi olduğunu Tarih hiç bir zaman anlayamadı.

Ermenistan üzerinden, Kafkas dağlarını kapayan Demir Kapı geçidine geldiğinde, Türkistan'da yendiği

Toktamış Han'ın milletini kurtararak İdil'i aştığını ve yeniden kendisiyle savaşmak için Kafkas geçitlerine ilerlediğini haber aldı.

Harp meydanı Hazar Denizinin doğu kıyılarında idi. Uzun yolculuk Temür'ün ordusunda kayıplara sebep olmuştu. Savaştan önce her askerini teker teker gözden geçirerek, herbirinin kılıca, mızrağa, ve gürze ve ağa sahip olup olmadığını inceledi. En seçme otuz tümenin başında yıldırım gibi düşmanının merkezine yığıldı. Ortadaki düşmanı imha etmeye çalışırken her iki kanadın kendi süvarileri önünde çoktan tutsak düştüğünü gördü. Böylece önünde açılan İdil ve Dniepr ovaları, Temür'ün beş yıl boyunca Moskova'ya kadar olan Rusya topraklarını ezdiğine tanık oldular. Daha önce Bizans Rumlarını titreten Ruslar bu sefer Temür önünde titriyorlar, bütün toprakları, denizleri servetleri Türklerin eline geçiyordu.

Başka bir yol takip ederek Semerkand'a döndüğünde, kendisini karşılayan evdeşleri ile edipleri ve ozanlarının methiyeleri geçirdiği beş yıllık yorucu seferi unutturdu. Su mermerinden inşa ettirdiği sarayı, soğuğun içeri girmesini önlerken, gün ışığını geçiriyordu. Bizans'tan çağırılan ressamlar, sarayın kubbelerini savaşlarını anlatan fresklerle donattılar. Bu enfes eseri oğlu Miran Şah'ın kızlarından birine armağan etti. Daha uzak yerlerde fetihler yapabilmek ve ölümünden sonra imparatorluğunun dağılmasını önlemek için, kendi düşüncesinde en önemli eyâletler olan İran topraklarını oğlu Şahruh'a bıraktı. Diğer hanlıkları oğulları ve torunları arasında pay etti. Altmış dört ya-

şına gelmiş olmasına rağmen genç bir Kuzey Türk kızı olan Tukel Hanım'la evlendi.

XVI

Bu yeni aşkı kendisine bütün fâtihlerin rüyası olan Hindistan'ı unutturmadı. Yaptığı seferde İndus nehrinden Delhi'ye, Okyanus'tan Tibete kadar bütün Hindistan'ı kat'etti. Elde edilen ganimetin haddi hesabı yoktu. Savaşa katılan her asker yüz köleye sahip oluyordu. Kendisine bağımlı İran, Kıpçak ve Türkistan Hanlıklarına zaferlerini anlatmak için yazdırdığı mektupları götürecek olan filler, on sıra meydana getiriyordu. Şimdiye kadar Hindistan'ı süsleyen san'atkârlar, ressamlar, mimarlar ve ustalar sürüler hâlinde, aynı eserleri Türkistan'da meydana getirsinler diye, götürülüyordu. Putperest hinduların mâbedlerindeki eşyalar Semerkand camilerini süslemek üzere kaldırıldılar; ateşe tapan hintliler Ganj nehri kıyılarında kafaları vurdurulduğu vakit nehir kıpkırmızı kesildi. Her seferinden sonra yaptığı gibi tertip edilen av eğlencelerinde aslanlar, kaplanlar, gergedanlar, mavi geyikler tavus kuşları ve papağanlar avlandı. Esrarlı Keşmir vâdisine indiğinde bölgenin güzelliği ve zenginliği karşısında hayretini gizlemedi; bütün putperest mâbetleri yerle bir edildi. İskender'in on yılda yaptığı Hindistan seferini on iki ayda tamamlayarak Semerkand'a döndü.

Bir kaç günlük dinlenmeden sonra batıya yönelerek Hazar Denizi kıyılarına indi. Derin vâdilerden geçerek Kafkasya'ya girdi; tabiatın kendiliğinden meydana getirdiği bu kaleyi kendi ırkının yurdu yapmak

istiyordu. Gürcüler ülkelerini, bir asırdır Kuzey'in hâkimi Çar'a karşı direndikleri güçle Temür'e karşı dayandılar. Gürcülerle boğaz boğaza çarpışmak için geçitlere yığılmış kayaları aşmak gayesiyle çerilerini büyük ağlara doldurarak makaralar yardımıyla geçitleri aşırtıyordu. Karşı tarafta karşılaşılan Gürcülerle amansız savaşlar yapılıyordu. Temür bile askerlerine cesaret vermek amacıyla kendisini yedi defa bu sepetlerle aşırttı. Türk ordusu önünde tutunamayan Gürcüler sığındıkları kışlalarında dumanlanarak boğduruldular.

Kafkas eteklerinden Türklerin yeni toprakları olan Kayseri ve Sinop'a doğru yürüyüş başladı. Daha önce gördüğümüz gibi Yıldırım Bâyezid tarafından tahtlarından edilen iki Türk beği, Germiyan ve Karaman Beğleri, biri maymun oynatan soytarı diğeri derviş kılığında bütün Orta ve Doğu Anadolu'yu aşarak Gürcistan'a eriştiler. İntikam hırsından gözleri dönmüş iki sürgün prens böylece Kuzey ve Orta Asya arasında tereddüt eden Temür'ün ordularının karargâhı olan Karabağ'a vardılar.

Yine Sultan Bâyezid tarafından sürülen Beğlerden Aydın Beği, cambaz kılığına bürünerek diğer beğler ile aynı anda Temür'ün huzuruna çıktı. Şikâyetlerini dinleyen Temür, intikamlarını almaya ve Yıldırım Bâyezidin saraylarında islâmiyete aykırı cereyan eden olayları bastırmaya söz verdi. Amuderya kıyılarındaki kardeşleri Türklerin Batıda bu kadar çabuk büyümeleri hem Temürün gururuna dokunuyor hem de cesaretini kırbaçlıyordu. Dünyayı iki sultan için çok küçük görmeye başlamıştı. Buna rağmen tehdit etmeden ve haber vermeden saldırıya geçmedi. Sultan Bâyezid'den

kendi ırkının beğlerine karşı neden haksız davrandığını soran ve bu haksızlıkları tamir etmesini dileyen bir mektup ile elçilerini gönderdi.

XVIII

Asya'da sonu belli olmayan bir imparatorluk kurmaya heveslenen bir Han'dan, en az üç nesilden beri sağlam temellere oturmuş ve Asya ile Avrupa'nın en eski medeniyetlerinin bulunduğu topraklara hükmeden bir hükümdara lâyık bulmadığı mektuba cevap olarak, Yıldırım Bâyezid elçinin hemen idam edilmesini emretti. Cellâtlar hemen buyruğu yerine getirmeye hazırlanırken, Sultan'ın ayaklarına kapanan büyük veziri, saygıdeğer şeyh Bukara ve Bursa kadısı, kendilerine göre hakaret eden birisinden gelmiş olsa bile elçilerin dokunulmazlığı ilkesine halel gelmemesini dilediler. Dileklerini ve nasihatlerini kabul eden Yıldırım Bâyezid elçilere, Temür'e götürmeleri için hakaret ve küçümseme dolu bir mektup verdi.

Bu tecavüzü ve meydan okumayı duyan Temür Karabağ'da üslenmiş olan sekiz yüz bin kişilik ordusunu Küçük Asya'ya sürmekte tereddüt etmedi. Arkasında bu muazzam kalabalık ve hayvan sürüleri olduğu hâlde Osmanlıların ilk güçlü kalesi Sivas üzerine yürüdü. Eski Roma'mn Sebast adlı zengi şehri Sivas, Selçuk Sultanı Alâeddin tarafından önce yıkılmış sonra tekrar inşa edilmişti. Etrafı akar sulu hendekler ile çevrili, çok kalın surlarla zırhlanmış şehir yüzelli bin kişi barındırıyordu. Topçu kuvveti olmayan Türkistan ordusunun kenti ele geçirmesi biraz güçtü. Nitekim önüne geldiğinde Temür bir an tereddüt etti. Ancak

askerlerinin çokluğu ile savaş kazanma hünerini çok iyi biliyordu. Derhal hendeklerin dikine su kanalları açtırarak önce suyu başka yöne sevketti. Sonra civardaki ceviz ağacı ormanından istifade ederek ve binlerce insan çalıştırarak yerin altından lâğımlar kazdırarak tam surların altına barut yerleştirdi. Tutuşturulan lâğımlar patladığında şehrin surları toz duman arasında yerle bir oldular. Yirmi gün yirmi gece kendisine Sivas şehri surlarında önemli gedikler açmak için yeterli olmuştu. Önünde çırılçıplak gibi kalan Sivas kaderine razı olarak saldırıyı bekledi. Fakat o bu sefer müslüman ve hıristiyanların hayatını bağışlayarak kendilerine bağlanmalarını istedi. Ancak şehire girdiğinde söz verdiği gibi davranmadı ve etrafı kana boğdu. İster siyasî bir emel olsun ister hiddetinden ileri gelsin, yaptığı hareket bütün Doğu'yu titretti. Bütün kahramanlar, cesaretleri diğerlerine geçmesin diye, korkaklar da sırf korkak oldukları için öldürüldüler. Şimdiye kadar Türkistan'da bilinmeyen bir hastalık olan cüzzamın çerileri arasında yayılmasından çekinen Temür, Sivas bakımevlerinde bulunan cüzzamlıları da imha etti. Sivas'ı savunan Sultan Bayezid'in oğlu, arkadaşlarına revâ görülen kötü muameleye tanık olsun diye bir kaç gün canlı olarak muhafaza edildi. Sonra kafası kesilerek, cesedi Doğu Anadolu'nun kartallarına atıldı.

XIX

Güvendiği cephenin çöktüğünü ve oğlunun uğradığı cezanın şiddetine fena hâlde içerleyen Yıldırım Bayezid, tehlikenin kendi kapısını çaldığını hissedin-

ce, Bizans'ı kuşatmakla meşgul olan Rumeli ve Anadolu ordularını aceleyle çağırdı. Bursa'dan hareket ederek Sivas yolunda milletinden eli silâh tutan bütün erkeklerin başında ilerlemeye başladı. Mağlûp ve idam edilen oğlunun hayali biran gözünün önünden gitmiyordu. Onu eskiden beri tanıyan kumandanları ve yakınları artık eski güven ve neş'e hâlini göremiyorlardı. Bütün yol boyunca keder hâkimdi.

XX

Bu arada Temür, Sivas üzerinden Halep'e doğru yönelmiş ve o zamanlar Suriye'ye hâkim olan Mısır Sultanının eski bir hakaretini ödetmeye çalışıyordu Mısır, Suriye ve Arabistan'ın bütün orduları Halep önüne toplanmıştı. Fillerin üzerine çıkmış olan ve Bizanslılardan öğrendikleri grejua ateşini atan Türkistanlıların görünüşü Mısırlıları ürküttü. Önce duvar gibi hareketsiz duran filler Temür'ün buyruğu ile ilerlemeye başlayınca önlerine gelenleri ezmeğe, çiğnemeye ve boğmaya başladılar. Böylece Türkistan ordusu önünde bir anda geniş bir yol açıldı.

XXI

Merkezden filler, kanatlardan da ikiyüz bin Türk süvarisi ile müthiş bozguna uğrayan Mısırlılar süratle şehre doğru kaçmaya başladılar. Şehrin hendekleri bir anda ölüler ve canlılarla doldu. Bu durumu gören Temür fillerini bu canlı köprüden geçirerek Halep'e girdi. 30 Ekim 1400 tarihinde Halep de Sivas gibi Doğu Türklerinin istilâsına uğradı. Toroslara, Lübnan'a veya

çöle kaçamayanlar ya çelik altında can verdiler, ya da Temür'ün çerilerine köle oldular. Her yerde olduğu gibi Temür edipleri himayesine aldı ve katliamdan sakındı.

Fetihten bir kaç gün sonra şehrin en yüksek kulesine çıkan Temür, etrafında gördüğü bahçeleri, ırmakları, tepeleri ve karlı Suriye dağlarını zevkle seyretti. Hemen yanına Arap kültürü ile meşhur olan şehrin en tanınmış bilgin edip ve din adamlarını getirtti; kendileri ile bir efendi olarak değil bir talebe gibi sohbete daldı. Bir ara onlara dönerek bazı ince sorular sordu; öyle ki verilecek cevap aynı incelikte olmazsa söyleyenin hayatına mal olabilirdi.

«Hadi bakalım, Semerkand'daki medreselerdeki hocaların çözmeye muvaffak olamadıkları bir mesele var, siz çözün,» dedi. Hepsi birden tehlikeli şerefe erişmek için atıldılar fakat yalnız tarihçi İbni Şuhne tartışmaya girdi.

«Surlarınız önünde savaşanlardan, Tanrı'ya göre kimler şehitlik mertebesine erişmiştir?» diye Büyük Han sordu.

Peygamberin hâdisinden bir cümle alarak tarihçi cevap verdi:

— Şehit olanlar Tanrı adına savaşanlardır.

Temür, verilen cevapta her iki tarafın savaşma gayesinin meşrûluğunu Tanrı'nın takdirine bırakan inceliği çok beğendi. Tebessüm ettikten sonra eliyle sakat bacağını ve yaşlılıktan iyice zayıflamış olan vücudunu Halepli âlimlere gösterdi.

«Gördüğünüz gibi bir yarım adamım, buna rağmen Irak'ı, İran'ı ve Hindistan'ı fethettim.»

«— Öyle ise Tanrıya şükret ve kimseyi öldürme, diye Halep Müftüsü cevaplandırdı.

«— Tanrı şahidimdir ki, şimdiye kadar kimseyi önceden öldürmek arzusuyla öldürmedim; yemin ederim ki kimseyi zâlimlikten dolayı da öldürmedim; fakat daima karşımdakiler kendi ruhlarını katlediyorlar! Haydi, hayatlarınızı ve servetlerinizi bağışladım!»

Akşam ezanı okunduğu sırada diğer müminler gibi Tanrı'nın huzurunda diz çöktü.

XXII

Halep'i terkederek Lübnan'a doğru ilerledi, Bakâ vâdisinden geçerek çöl ortasındaki hârika diyâr Baalbek'e vardı. Oradaki âbideler ve tapınaklar kendisine şeytan işi gibi geldi.

Anti—Lübnan dağlarını aştıktan sonra ordusunun bir bölümü Türkistanı andıran ormanla kaplı, ırmaklarla sulanan verimli Şam ovasına inmişti. Ovanın kuzeyinde yer alan sıra dağlarına çıkarak hayranlıkla nefis manzarayı seyretti. Dehşete kapılan Mısır ordusu çoktan şehrin içerisine çekilmişti.

Dünyada hiç bir şehir yukarıdan bakıldığında bu kadar güzel bir manzara göstermiyor, bir fâtihin arzusunu kamçılamıyordu. Yedi ırmağın suladığı yemyeşil bir ovanın ortasında bir tarafında yaslandığı Anti—Lübnan dağları diğer tarafında esrarla dolu uçsuz bucaksız çöl, mazgalları ile değişik bir manzara sunan beyaz ve kara mermerden yapılmış surları ortasında Şam, aynı zamanda Emevî halifelerinin türbelerinin

bulunduğu kutsal bir şehirdi. Sevimli kubbeleri ve minareleri ile Türkistan'da çoktan beri arzuladığı bir başkentin görünüşünü veriyordu. Nihayet ordularına kuşatma için gerekli emirleri verdi. Şehrin hemen düşeceğinden emindi.

XXIII

Ancak kendi ailesinden gelen bir ihanet, zaferi bir kaç gün geciktirdi. Hangi karanlık ihtirasın kurbanı olduğu bilinmeyen yeğeni Mirza Hüseyin, geceleyin ordugâhı terkederek Şam'ın kapısına gelerek Araplarla birlikte Türklere karşı savaşacağını bildirdi. Şehirde kurtarıcı olarak karşılandı, tıpkı krallara lâyık bir merasim düzenlendi. Halk kendisinde Dünya fâtihine karşı koyacak bir güç görüyordu. Ancak hâyâl fazla uzun sürmedi. Önce yönleri değiştirilen sularla boşalan hendekler, sonra açılan lâğımlarla atılan kale surları, Şam'ı Sivas gibi Türkistan ordusuna açtı. Temür'e yaranmak isteyen halk, yeğeni dayı'ya teslim ettiler. Temür ise ona hain olarak değil, aklını kaybetmiş birisi olarak muamele etti. Falakaya çektikten sonra kızkardeşi olan annesinin yanına gönderdi.

Şehir halkının hayatına karşılık bir milyon düka altını verildi. Kalenin garnizonu ve kumandanı fetihi geciktirdikleri için ölümle cezalandırıldılar. Edipler, bilginler, sanatkârlar Semerkanda sürüldüler. Şehrin dışında bulunan ordu, Temür'ün muhalefetine rağmen içeri girerek Ömer'e karşı Hz. Ali'nin hakkını iade etmek maksadıyla her yeri yaktı.

XXIV

Şehrin yanışını kederle izleyen Temür, hiç olmazsa eskiden hıristiyan tapınağı olan şehrin en büyük camisini yanmaktan kurtarmak istedi. Fakat çok geç kalmıştı, yangının şiddetinden caminin kurşun kubbesi eriyip çöktü. Böylece Arap mimarîsinin mümtaz örneklerinden biri ebediyen yok oldu. Ayakta yalnız bir minare kaldı.

XXV

Bu felâketten sonra Temür ordusunu dünyanın dört cennetinden biri diye anılan Şam ovasında dinlendirdi. Akar suları ile serinleyen, meyva bahçeleri ile gölgelenen Şam ovası, İrandaki Bevivan ovası, Bağdad'ın altında Fırat vâdisi ve nihayet nemli Semerkand ovası Türkistanlılar için ırklarına vaad edilmiş dört cennetti. Fırsat oldukça oralarda konaklamaktan zevk alırlardı. Ordusu dinlenirken, kendisi üçüncü defa isyan eden Bağdad'ın kuşatması için seçme birlikleri başında çölü kırk günde aşarak sefere gitti. Bu sefer intikamı korkunç oldu. Ordusunu teşkil eden yüz bin Türkistanlı'dan herbiri bir âsinin kellesini getirecekti. Yediden yetmişe herkes kılıçtan geçirilirken yine bilginler, sanatkârlar, edipler, yani insanlığı ölümsüzleştirenler katliamdan kurtuldular.

XXVI

Bağdad'ın üçüncü defa fethinden sonra yanma bütün oğullarını, torunlarını, yeğenlerini ve ordu birlik-

lerini alarak kuzeye doğru çıkmaya başladı; nihayet Sivas'ın harabeleri civarında Osmanlı sınırı yakınında ordugâhını kurdu. Yıldırım Bayezid ile Temür arasında yapılan mektuplaşma barışı sağlayamadı. Temür kendi ırkından Osmanlı Türklerine saldırmayı ve böylece hıristiyanlara karşı islâmiyeti savunan bir imparatorluğu yıkmayı asla istemiyordu. Bu savaş kendisine hiç bir siyasî sonucu olmayan bir iç savaş gibi geliyordu. Savaştan önce yapılan görüşmelerin Temür tarafından ılımlı, sabırlı ve uzlaştırıcı, Yıldırım tarafndan ise şiddetli, mutlak ve hakaretâmiz olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Sultan Bâyezid'in son elçilerini ağırlamak belki de göz dağı vermek için Temür konakladığı yerde muazzam bir av töreni düzenledi. Bütün yöre onar kişilik Türkistan askerleriyle meydana gelen bir çember ile sarılmıştı. Giderek daralan çember, Temür'ün ayaklarına kadar av hayvanlarını sürdü. Bâyezid'in elçileri zengin hediyelerle döndüler. Temür ilkbahara kadar, Yıldırım Bâyezid'e düşünme ve tövbe mühleti tanıdı. İstediği şey bir kalenin kendisine iadesi ve Germiyan ile Karaman beğlerinin tahtlarına kavuşması idi.

Temür'ün oğulları ve torunları yavaş yavaş kendisine iltihak ediyorlardı. Torunlarından en genci ve sevdiği olan Muhammed Mirza dedesi tarafından veliaht olarak karşılandı. Kolları arasında sıkan Temür, başına altından bir taç koydu. Kendisine Türkistan geleneğine göre armağan olarak dokuz attan meydana gelen dokuz sıralı Arap, İran ve Türkmen atları verdi. 1401 — 1402 kışı böyle eğlenceler içinde geçti. Aynı mevsim gökte görünen ve savaş meşalesini andıran bir kuyruk-

lu yıldız Hindistan'dan Bizans'a kadar bütün milletleri titretti.

Temür'ün mektubuna Yıldırım Bâyezidden gelen küstah bir cevap bu uğursuz savaş söylentilerini su yüzüne çıkardı. Sultan Bâyezid Temür'ün derhal topraklarını boşaltmasını emrediyor ve islâmlar arasında en korkunç hakaret sayılan şu ihtarı veriyordu: Temür'ü, topraklarını işgal ettiğinden dolayı cezalandırmaz ise bir daha haremine girmeyecekti. Mektubun sonunda Yıldırım Bâyezid kendi adını altın harfler ile Temür'ün adının üstüne yazdırmıştı.

Doğu'da birbirine saygı gösteren erkekler hiç bir zaman haremlerinden bahsetmezlerdi; ihtiva ettiği edepsiz kelimeleri ve küstah anlamı ile hakaret ve tehdit dolu mektubu okuyan Temür: «Murat'ın oğlu çıldırmış!» diye haykırdı. Ertesi gün ordularını gözden geçirdi ve torunu Muhammed Mirza'yı çerilerine bir örnek elbise giydirdiği için tebrik etti. Hammer tarafından zikredilen tarihçi Şerefeddin Asya'da ilk defa üniformalı ordunun teşkil edildiğini söylemektedir. Muhammed Mirza'nm atlılarının sancakları, kaftanları, eyerleri, zırhları, miğferleri; kalkanları ve ağır silâhları hep kırmızı renkte idi. Piyade ise hem beyaz hem kırmızı rengi taşıyordu. Tamamen zırhlı birlikler teşkil edilmişti.

Büyük Han'ın önünden ordusunun geçmesi bütün bir yaz günü sürdü. Gün batarken atından indi çerileri ile birlikte namaz kıldıktan sonra, Sultan Bâyezid'e son defa barış teklifinde bulundu.

Düşünceli bir tavırla elçilere dönerek. «Gidin efendinize söyleyin, haklı ve mâkul tekliflerimi kabul eder-

se, islâmiyetin iki ordusunu savaşmaktan kurtaracaktır.»

Yıldırım Bâyezid, vezirlerinin ve kumandanlarının tekliflerine olduğu kadar bu sözlere de sağır kaldı. Osmanlı ordusundaki bazı Türkistan birliklerinin Temür'ün tarafına geçmesi, ve maaşlarını bahane ederek yeniçerilerin ayaklanması ordunun genel kanaatini belli etmesine rağmen Yıldırım fikrinde ısrar etti.

Kendisine nasihat edenler: «Hiç olmazsa askerlerinin maaşını arttır. Bursa sarayınızda muhafaza ettiğiniz servet o sarayları korumakta işe yaramadıktan sonra ne olacak? Geceleyin yenen bal içine balmumu ve arı ölüleri karışır. Sandıklarda saklanan hazine de öyledir: Ölüm kalım meselesi olduğu zaman harcanmakta sakınca yoktur.»

Gururu son haddine varan Bâyezid, hazinesini kendi zevki için saklamakta devam ederek, Sivas ile Bursa arasında yarı yol olan Tokat'a vardı. Avrupa'nın en mükemmel ordularına karşı kazandığı zaferler Türkistan ordusunu küçümsemesine sebep oluyordu. Onun nazarında Temür ve ordusu Osmanlılarla boy ölçüşemeyecek bir insan yığını idi.

XXVII

Sultan Bâyezid'in yürüyüşünü ve ordusunun sayısını adım adım takip ettiren Temür kendi ordusunu Ankara'ya kadar sürdü ve Kapadokya'nın bu eski şehrini meydan muharebesi için uygun gördü. Bizanslı tarihçi Dukas'a göre Romaya isyan eden son kral

Mitridatın Pompe tarafından imha edildiği yer yine Ankara civarıdır. Sanki savaş içgüdüsü asırdan asıra birbirleri ile çekişen imparatorlukların karşılaşma yerlerini hep aynı meydanlarda yapıyor gibi idi.

Yıldırım Bâyezid'i tahrik etmek isteyen Temür kendi seçtiği alanda savaşı başlatmak maksadıyla Ankara şehrini kuşatırmış gibi yaptı; Osmanlı padişahının şehri kuşatmadan kurtarmaya geleceğine emin idi. Surlar berhava edilirken, şehrin civarındaki meyva bahçelerini sulayan Ankara çayının yatağı değiştirildi. Tokat ile Ankara arasında karargâh kurmuş olan Yıldırım Bâyezid, hazırlanan tuzağa kandı ve derhal hareket ederek Orta Anadolu'nun merkezini kurtarmaya koştu. Doğu Türk ordusunu Ankara Kumandanı Yakup Paşa'nın ve kendi ordusunun arasına almak istiyordu. Ancak Ankara ovasına geldiğinde Türkistan ordusu Ankara duvarlarından 12 km. uzakta ve çayın öteki kıyısında mevzi almıştı. Çayı aşıp savaşa girişmek için yağmur gibi yağan okların arasından geçmek gerekiyordu.

XXVIII

İki savaşçı kumandan bir an birbirlerini süzerek karşılıklı hâtâlarını aradılar. Hayvan sürüsü, erzak bakımından olduğu kadar, bulunduğu mevkiin öneminden, Temür, Yıldırım Bâyezid önünde bir adım bile kımıldamadı. Sultan Bâyezid ise râkibini daha uygun bir meydana sürüklemek için sanki Türkistan ordusuna önem vermiyormuş gibi Ankara istikametine döndü, ve ordusuna emir vererek erzak temini için büyük bir ava başlattı.

Temmuz başında olduğundan sıcak Ankara ovasında kavurucuydu. Avın sonunda sıcaktan, susuzluktan ve yorgunluktan beş bin at ve bir çok asker öldü. Bu yıldırıcı av Doğu Türk ordusunun gözlerinden uzakta üç yaz günü sürdü. Temür ise Osmanlı ordusunun korkusundan tekrar Tokat'a çekildiğini sanıyordu. Halbuki Sultan Bâyezid çekilmek bir yana gururundan önünü göremiyordu. Üçüncü günün sonunda yorgunluktan bitmiş, fakat cesareti yerinde olan ordusu Ankara ovasında göründü. Bu arada Temür boş durmamış çayın kenarlarına barikatlar kurdurmuş, Osmanlı ordusunun susuz kalması için mevcut kuyuları da doldurtmuştu. Böylece Osmanlılara iki şık kalıyordu: Ya peşinen mağlûbiyeti kabul edecekler ve çekilecekler, ya da Temür'ün tâyin ettiği ve kendisi için hazırladığı meydanda savaşacaklardı.

XXIX

Cengiz Han ve İskender'den beri Asya güneşi şimdiye kadar bu kadar kalabalık orduları aydınlatmamıştı. Temür yanında en seçme askerlerini getirmiş olmasına rağmen en az beşyüz bin kişilik atlı veya yaya Türkistan çerisi Ankara'nın kuzeyinden itibaren her tarafı doldurmuştu. Yıldırım ise kendisine tâbi olan aşiret ve milletlerden, Adriyatik kıyılarından Tuna boylarına kadar her taraftan asker toplamış olduğu hâlde aynı sayıda bir orduya hükmediyordu. Arap, Yunan, Osmanlı tarihçileri bu kapalı havzada en az bir milyon insanın toplandığı kanaatini paylaşmaktadırlar. Ankara ovası ve etrafını çevreleyen dağlar, iki Asya'nın glâdyatörleri için tabiî bir arena teşkil ediyorlardı.

XXX

Yanında silâh tutan bütün ailesi olduğu hâlde Temür ordusunu, Türklerin kutsal rakkamı olan dokuz birliğe ayırmıştı. Oğullarının dördü ve torunlarının beşi bu dokuz birliğe kumanda ediyordu. Kendisi ise en tecrübeli savaşçıları yanında olarak bütün Türkistan Ordusunun tek kumandanlığını yürütüyordu. Oğlu Miran Şah sağındaki tümenlere kumanda ederken onun oğlu Ebubekir, babasının irtibat subaylığını üzerine almıştı. Temür'ün ikinci ve üçüncü oğulları Şahruh ve Halil, sol taraftaki tümenleri idare ediyorlardı. Ölümünden sonra çok ağladığı oğlu Cihangir'in oğlu olan Mirza Muhammed dedesinin nezaretinde Doğu Türk Ordusunun merkezinin komutanlığını üzerine almıştı. Ölen oğlu Cihangir'e karşı duyduğu muhabbeti torununda sembolleştirmek isteyen Büyük Han, savaşta en büyük payı sevgili torununun almasını istiyordu.

İran ve Türkistan'ın en gözü pek kırk kumandanı ordu içindeki harp nizamına girmişlerdi, Temür ise yüksek bir tepe üzerinden her tarafı gözlüyordu. Tepenin arkasına gizlenmiş olan seçme kırk tümenlik süvari kuvvet Büyük Han'ın işareti üzerine savaş esnasında açılacak bir gediği kapamaya veya zaferin son darbesini vurmaya hazır bekliyordu. Üzerlerinde kuleleri ile elli fil seyyar kaleler gibi Ordunun önünde yer almıştı.

XXXI

Sultan Bâyezid ise yine Türk geleneğine uygun olarak kumandanlarını oğullarından seçmişti. Kapadok-

ya valisi olan en büyük oğlu Süleyman Şah Anadolu Ordusunu kumanda ediyordu. Kızkardeşi ile evlendiği Sırp Kralı Lazar sol tarafındaki Avrupalı birliklerin kumandanlığını yapıyordu. Yıldırım Bâyezid ise merkezde bulunuyor ve Anadolu ile Rumeli ordularının en seçme birliklerini idare ediyordu. Genç oğullarından üçü, İsa, Musa ve Mustafa, Sultan'ın harp erkânını teşkil ediyorlardı. İkinci oğlu Mehmed, Osmanlıların arkasındaki boşluğu daraltan dağların arasına yarı gizlenmiş olan ihtiyat kuvvetlerin başında idi.

XXXII

Günün ilk ışınları Ankara ovasını aydınlatığında harp nizamına girmiş, fakat henüz yerlerinden kımıldamayan iki muhteşem Türk Ordusunu gözler önüne serdi. Güneş gökte yükselip de tepelerin gölgesinde tamamen kaybolunca, davul sesleri arasında ve Allah! çığlıkları arasında Osmanlı Ordusu çay ile aralarındaki mesafeyi kapamak için kımıldadı. Bu gürültü ve toz bulutu arasında Doğu Türk Ordusundan bir tek ses yükseldi: Sürün! Temür elinin bir hareketiyle ordusunun ilerleyişini durdurdu, atından inerek Tanrı'ya dua etti. Sanki kazanmaya olan güveni kendisinden savaşmaya olan sabırsızlığını yok etmişti. Sonra tekrar atına binerek, Türkistanlılara çok yaklaşarak, yaslandıkları dağlar ile aralarındaki mesafeyi açan Sırplara hücum için ilk işaretini verdi. Oğlu ve torunu Miran Şah ve Ebubekir, Büyük Han'ın düşüncesini hemen tatbik için ileri atıldılar, ancak Sırpların sarsılmaz cesareti sayesinde Türkistan atlılarının hücumu eridi.

Bunu gören genç Muhammed Şah dedesinin atı önünde diz çökerek hemen amcasının yardımına koşmak için müsaade istedi. Temür, Yıldırım'ın Anadolu ordusunun Osmanlı hatlarını aşarak kendi ordusuna ait tepeleri çevirmeye çalıştığını görünceye kadar sessiz kaldı. O zaman seçme kuvvetleri ile ve ihtiyattaki kırk tümenlik atlıları da yanına alarak süratle ilerledi ve Osmanlıların Anadolu ve Rumeli ordularını ikiye ayırdı. Biri sağındaki tepelere, diğeri solundaki bataklıklara sürülürken, kendisi Osmanlı Merkezine daldı, böylece Sultan Bâyezid'i yanında on bin Kapıkulu askeri ile gerileterek dik bir tepe üzerinde sıkıştırdı.

XXXIII

Harp hattının âni kesilmesinden dolayı duraklayan ve düzeni bozulan, üstelik devamlı çekilmek zorunda kalan Sultan Bâyezid ile irtibatı kesilen ve Rumeli ordusundan ayrı düşen Anadolu Ordusu çoğunlukla Germiyan ve Karaman askerinden meydana geliyordu; Temür'ün ordusunda çarpışan kardeşlerini ve eski Beğlerini görünce toptan Türkistan saflarına geçtiler.

Bu taraftan serbest kalan, merkezde bastıran, yalnızca solda Sırplara karşı duraklayan Doğu Türkleri, bir anda o cepheye yığıldılar. Anadolu ordusunun düşmana geçmesi ve Yıldırım Bâyezid'in geri çekilmesi ile durumu iyice bozulan Lazar ümitsizliğe kapılmadan savaşa devam etti.

XXXIV

Yavaş yavaş geri çekilerek sabahleyin işgal ettiği dağların eteklerine gelen Sırp Kralı Lazar, kayınbi-

raderi ve dostu olduğu Yıldırım Bâyezid'i bulunduğu müşkül mevkiden kurtarmak istedi. Kendisini Sultan'dan ve yeniçerilerinden ayıran mesafeyi ok yağmuru altında aldıktan sonra Bâyezid'e yaklaşarak: «Bu meydanda artık zafer bulamayız, sizi ve oğullarınızı buradan götürelim böylece hiç olmazsa imparatorluğu kurtarmış oluruz» dedi.

Belki cesaretini kaybettiğinden, belki gururundan, belki de kaderciliğinden, kayın biraderinin teklif ettiği çekilmeyi bir utanç gibi reddetti. Hiç olmazsa yeğenlerini kurtarmak isteyen Lazar ağır yaralı olarak Yeniçeri Ağası Hasan ve büyük vezir Ali Paşa tarafından kurtarılan büyük oğul Süleyman Şah'ı savaş alanı dışına çıkardı. Yanında veliaht olduğu hâlde geçitlerde bekleyen hazır atlara binerek sür'atle Ankara'dan Karadeniz istikametine doğru kaçmaya başladılar. Yıldırım'a bağımlı olan Amasyalı emîrler de diğer oğul Mehmed'i yanlarına alarak aşılması imkânsız dağlık bölgelere girdiler.

İki oğlunun selâmete erdiğini gören Yıldırım Bâyezid, etrafında vücutlarından tabiî bir siper yapan on bin yeniçerinin ortasında zafer veya ölüm için çarpışıyordu. Şimdiye kadar sadakatin bu kadar ümitsizce ve sarsılmaz bir inançla ortaya çıktığı görülmemiştir. Sultan'ın ruhunun derinliğinde mevcut kahramanlık sanki etrafındaki genç çerilere sirâyet etmiş gibiydi. Pers İmparatoru Sirus'un ölümünden sonra meydana gelen On Binlerin Çekilişi bile, sultanlarının çevresinde intihar eden on bin yeniçerinin ululuğuna erişemez. Akşamın gölgeleri çarpıştığı tepeyi karartmaya başlayınca, bir kayanın arkasına gizledikleri atını alan Yıl-

dırım yanında bir avuç sipahi ile yakındaki dağın karanlık ormanlarına doğru kaçmaya başladı. Oğullarının dördü kaybolmuştu. Mehmed Amasya'ya, İsa Karaman'a, Süleyman Lazar ile Avrupa'ya kaçmıştı; Mustafa'nın akibetini bilen yoktu. Geceleyin Sultan'ın arkasından gelenler arasında sonuncu oğlu Musa, Ali Beğ, Mustafa Beğ, ve Anadolu Beylerbeyi olan Timurtaş Paşa vardı.

XXXV

Temür'ün atlıları Yıldırım'ı çok yakından takip ediyorlar, Hanlarını çok sevindirecek olan avı bütün güçleri ile yakalamaya çalışıyorlardı. Şafak sökmeye başlarken hâlâ arkasında Türkistan atlılarının nal seslerini duyan Bâyezid, ellerinden kurtulmak için şiddetli akan bir sel suyundan yüzerek geçmek istedi. Bu sırada, nalı eskimiş olan at tökezlendi ve Sultan yere düştü. Hemen kendisine yeni bir at verilirken, Cengiz Han'ın soyundan gelen Çağatay Han'ı Mahmud atlıları ile yetişti, Yıldırım'ın etrafındakileri fazla bir çatışma olmadan bertaraf etti. Yıldırım Sultan Bâyezid, yanında Timurtaş Paşa, oğlu Musa, diğer beğlerle tutsak düştüler. Ertesi gün hepsi birden Temür''ün huzuruna getirildiler.

Artık önünde düşmanı kalmayan Temür, muzaffer ordusunun yanında Osmanlı Türklerine olduğu kadar Doğu Türklerine de has olan bir neşeyle çadırının gölgesinde, oğlu ve Doğu Anadolu Hanı Şahruh ile satranç oynuyordu. Galip, mağlûp önünde hiç bir zaman mağrur olmadı ve saygısını kaybetmedi. Bunca tanınmış

tarihçinin yanında ve nice savaşlarda incelip ululaşmış olan hayat felsefesi sayesinde kendisine hâkim olmayı öğrenmişti. Sultan Bâyezid'in de aynı din, aynı ırkla savaştığını bildiğinden nerdeyse kazandığı zaferden özür dileyecek duruma geldi. Hemen bağlarını çıkarttırdı, çadırının önüne kendi yanına oturttu; yumuşak bir sesle hitap ederek, cesaretini övdü, mağlûbiyetinden dolayı üzüntüsünü bildirdi. Kendi imparatorluğuna denk bir imparatorluğu yıkmış olmaktan dolayı duyduğu kederi kendisine nakletti. Kendisine söz vererek ne şerefine, ne de hayatına dokunulmayacağını bildirdi. Hemen emirler vererek, kendi çadırının yanında Sultan Bâyezid için üç çadır daha kurulmasını, kendisinin burada tutsak olarak değil, konuk olarak ağırlanacağını duyurdu.

Böyle bir karşılanış beklemeyen Yıldırım çok duygulandı ve hâlâ âkıbetleri hakkında bilgi sahibi olmadığı dört oğlunu hatırlayarak gözlerinden bir kaç damla yaş süzüldü.

Temür henüz atından inmemiş birliklerine emir vererek, derhal Yıldırım'ın oğullarını canlı olarak bulup babalarına getirmelerini istedi. Muhtemelen altmış bin Osmanlının cesedi arasında bulunamayan Mustafa hariç diğer kardeşlerden Süleyman ve İsa çoktan Toros eteklerine varmıştı. Türkistan askerleri yakındaki bir dağda yaralarını tımar etmekle meşgul olan oğlu Musa'yı ele geçirebildiler. Musa'yı gören Sultan acılarını bir an olsun unuttu.

XXXVII

Ankara savaşından kaçmayı başaran Yıldırım'ın iki oğlu, Temür'ün babalarına karşı gösterdiği iyi mua-

meleden cesaret alarak, Sultan'ın hürriyetine kavuşmasının karşılığında imparatorluktan toprak gitmesinden korkarak, kendisiyle derviş kılığına bürünmüş ulaklarla temas kurdular. Gayeleri babalarının kaçması idi. Kaçış hazırlıklarını daha iyi hazırlamak maksadıyla Mehmed, Türkistan Ordusunun iyice yanma sokulmuş, Anadolu ordusuyla Temür'e iltica eden eski adamlarını buldurtmuş ve onların yardımını sağlamıştı. Kale surlarını lâğım açarak mayınlamakta usta olan adamlar, yer altında sessizce çalışacak âletlere sahip bulunuyorlardı. Yıldırım her ne kadar çadırı içinde serbestçe hareket edebiliyorsa da gece ve gündüz hareketlerini gözleyen nöbetçiler mevcuttu; bu yüzden ancak yer altından kaçabilirdi.

Mehmed Beğ tarafından hazırlanan plâna göre, adamları Bâyezid'e en yakın çadırdan mesafeyi gözleri ile ölçerek bir yeraltı tüneli kazacaklar, Sultan'ın çadırına vardıklarında verecekleri işaretle Sultanı da yanlarına alarak dönecekler, nöbetçiler tutsak hükümdarı ararken Mehmed Beğ'in temin ettiği süratli atlarla Amasya'ya doğru kaçacaklardı.

XXXVIII

Yıldırım ve hadım ağası Firûz silâhlarını kuşanmışlar, elbiselerini giymişler verilecek işareti bekliyorlardı. Ancak gece nöbetini değiştiren askerler ayakları altında garip darbeler duyunca hemen Sultan'ın çadırına girerler ve onu ayakta giyinik görünce kaçmaya hazırlandığını anlarlar. Göz kararı çıkış noktalarını şaşıran lâğımcılar üstlerindeki gürültülerden nöbetçilerin ayaklandığını anlayınca, hemen ellerinde-

ki kazmaları atarak çadırlarına çıkarlar, oradan da atlarına atlayarak kaçarlar.

XXXIX

Misafirperverliğini kötüye kullandığı için Yıldırım'a fena hâlde içerleyen Temür, kendisini huzuruna çağırarak, ağır lâflar söyler ve efendisinin kaçmasına yardım etti diye Firûz beği idam eder. Bundan böyle Bâyezid gündüzleri çadırında aynı hürmetle karşılanırken, geceleri Kafes'e konur ve zincirlenir.

Yıldırım'ın Niğbolu savaşında hayatını bağışladığı ve onu Ankara savaşına kadar takip eden, sonra Şahruh'un gözde kölesi olan Bavyeralı Schildberger böyle bir kafesten bahsetmemektedir. Başka tarihçilere göre, Temür'ün arkasında atıyla seyahat eden Yıldırım Bâyezid etrafın meraklı bakışlarından utandığı için, etrafı perdeli kafesi bizzat kendisi istediğini yazmaktadırlar. Diğer İranlı tarihçiler, Bizanslı tarihçilerin Temür'ün atına binmek için Yıldırım'ın sırtına bastığı rivâyetini kesinlikle yalanlayacak tarzda olayları nakletmektedirler.

XL

Tutsağını memnun etmek isteyen Temür, Yıldırım'ın en sevgili eşlerinin gelmesine izin vermiştir. Lazar'ın kızkardeşi Sırp prensesi Temür'ün karargâhına kadar gelmiş ve kocasının galibinden büyük kabul görmüştür.

Bir gün Bâyezid'e dönerek: «Oğulların benim aleyhime Anadolu ve Rumeli'yi ayaklandırıyorlar. Eğer sa-

na hürriyetini iade edersem seni tekrar hükümdar olarak tanırlar mı acaba?» diye sorunca;

«— Benim zincirlerimi kır, onlara tekrar görevlerini öğreteceğim.»

«— Cesaret sultanım, seni Semerkand'a götürerek imparatorluğumu ve başkentimi görmeni istiyorum; ondan sonra emrine bir ordu vererek hürriyetini iade edeceğim.»

Ancak oğulları Süleyman ile Mehmed'in imparatorluğu parçalanmaya götüren faaliyelterini duyan Yıldırım Bâyezid tedavi edilmez bir kedere düştü.

Bir savaşla fecî yara alan imparatorluk, Sultan'ın göz yaşları gibi akıp gidiyordu. Olayları daha iyi anlamak için Ankara savaşını takip eden günlere, galiplerin adımlarını ve mağlûpların felâketini tâyin eden hâdiselere dönelim.

ALTINCI KİTAP

I

Yıldırım Bâyezid altı bin yeniçerinin cesedi üzerinde ölüm — kalım savaşı verdiği sıralarda, oğullarının Temür'ün eline düşmemesi için kaçmalarını istemişti. Büyük oğlu Süleyman, yanında fedakâr bir kaç kumandan ve büyük vezir ile Ankara — Yenişehir arasında yer alan geçit vermez dağları zorlukla aştıktan sonra Bursa'ya babasının yenilgi haberi ile beraber geldi.

Ancak Temür'ün sevgili torunu Mahmud Şah (Muhammed Şah)'ın, Süleyman'ın babasının sarayından bir şey almasına fırsat vermeden gelmesi işleri bozmuştu. Süleyman Beğ, başkente henüz vardığında Mahmud Şah'ın otuz bin Türkistan atlısı Ankara Bursa arasını devamlı dörtnala giderek beş günde almış ve şehre bir sel gibi girmişti. Hemen dinlenmiş bir ata atlayan Süleyman Bursa ile Çanakkale arasındaki ovayı son süratle koşmuş ve kıyıda temin edilen bir balıkçı teknesiyle kendisini Avrupa kıyısına zor atmıştı.

Mahmud Şah'ın süvarileri hiç savaşmadan genç İmparatorluğun başkentini ele geçirmişler ve şehri yağmalamışlardı. Mahmud Şah, Bursa hareminde ele geçirdiği kadınların ve kızların ırzlarına asla dokun-

mamış, onları dedesine göndererek geleceklerini onun tâyin etmesini istemiştir. Ayrıca Bursa'da tutuklu olan Karaman Beğleri de hürriyetlerine kavuşturulmuştur. Nihayet Temür'ün intikamını almak isteyen Mahmud Şah aynı zamanda yendikleri imparatorluğu yeryüzünden silmek için şehri ateşe vermişti. Şehrin ateşinin İstanbul, Çanakkale gibi civar vilâyetlerden görüldüğü rivâyet olunur. Ancak Bursa halkının hayatlarına dokunulmamıştır; bilhassa Osmanlı başkentinin ışığı sayılan Şeyh Buharî, büyük âlim Şemseddin ve din bilgini Cezerî, Temür'ün çadırını kurduğu Kütahya'ya getirilmiş ve kendisinden Semerkand'a gelmeleri için büyük iltifatlar görmüşlerdir. Sultan Bâyezid'in kızkardeşi ile evli olan Şeyh Buharî kayın biraderini kötü talihi ile bırakmak istememiş, buna karşılık bir ailevî bağı olmayan Cezerî fâtihin peşinden giderek Türkistan'ın başkentine yerleşmiştir. Bir zaman sonra Temür onu Semerkand'a molla yani baş kadı yapmıştır. Böylece Cezerî Doğu Türk İmparatorluğu'nun kanun yapıcısı olmak şerefine erişmiştir.

II

Temür ve torunu tarafından Süleyman'ı ve diğer şehzadeleri aramaya çıkan Türkistan birlikleri İznik ve hattâ Avrupa kıyılarına kadar ilerlemişlerdir. Sağda solda kalan Osmanlı birlikleri Temür'ün askerlerinin takiplerinden ancak Trakya ve Küçük Asya dağlarına sığınmakla kurtulmuşlardır. Temür'ün torunlarından Muhammed Mirza esir Sultan'ın ve dedesinin de bulunduğu bir törenle Yıldırım'ın büyük kızı ile evlendi.

Bu evlenme ile Temür'ün kanı Osman Beğ'in kanı ile karışıyordu. Temür, bilhassa Sırp Kralı Lazar'ın kızı ve Sultan Bâyezid'in en gözde karısına çok saygı gösterdi. Şimdiye kadar Osmanlı hareminde hıristiyan dinini bırakmamış olan bu imparatoriçe, Kütahya'da kocasının dinine geçti.

III

Osmanlı Asya'sının fetihlerinden dönen Temür'ün bütün kumandanları, oğulları ve torunları lâtif Kütahya ovasında buluştular. Büyük Han'ın seferleri için muazzam eğlenceler düzenlendi. Eski hizmetlerine bakmadan, Kur'an'ın ve insan vicdanının zıddına harekette bulunarak zafere gölge düşürmüş olan kumandanlarından bazılarını insafsızca idam ettiren Temür, ordusunun tamamına verilen bir ziyafet tertip etti. Yıldırım Bâyezid de Han'ın yanında şeref mevkiinde oturarak yemeğe iştirak etti. Her ülkeden değişik elbiseler içinde köleler Temür'ün ordusuna şarkılar söylediler ve dans ettiler. Şiraz ve Kıbrıs şarabı su gibi aktı. Bu içkinin kullanılmasını kesinlikle yasaklayan islâmiyetin hükümleri şarabın verdiği samimiyet, kuvvet ve neş'e hissi yanında geçerliliğini kaybetmişti. İran Doğu Türkleri, Yunanistan ise Osmanlı Türklerine şarabın zevkini tattırmıştı.

Temür, Mısır ve İstanbul'a elçiler göndererek, Memlûk Sultanı'nın sikkeler üzerine kendi tuğrasını basmasını ve Bizanslıların her yıl Türklere ödediği vergiyi kendisine göndermelerini istedi. İyi tahkim edilmiş Güzelce Hisar'a yerleşmiş olan Süleyman Çelebiye elçi gönderildi ve Temür kendisinin babası Yıl-

dırım'ın galibi değil, koruyucusu olarak kabul edilmesini istediğini belirtti.

Süleyman Çelebi kendi elçisi Ramazan aracılığı ile Temür'e yüklü bir armağan gönderdi. Temür ise Ramazan'a şöyle hitap etti:

«Git efendine söyle, geçmişi hâfızamdan tamamen sildim. Bizzat kendisi gelsin dostluğuma ve barışmak istediğime şahit olsun.»

Mağrur duruşu ve Kapadokya ile Karaman'ı içine alan mülkü yüzünden bir tek Timurtaş Paşa'ya karşı amansız davrandı.

«Ne düşünerek bu kadar servete sahip oldun? Hazineni Hükümdarın için harcayarak, benim hiddetimden topraklarınızı koruyabilirdiniz. Servet sahibi olan kumandanlar ve vezirler imparatorlukların çökmesine sebep olurlar.»

Temür'ün bu sert ithamı karşısında kendini savunmak isteyen Timurtaş şöyle cevap verdi,

«Benim hükümdarım yeni peydah olmuş bir hükümdar değildir. Şimdi ortaya çıkan hükümdarlar gibi her şeye sahip olmadan önce hiç birşeye sahip olmayanlardan değildir ve ordularının geçimini sağlamak için kumandanları ile vezirlerinin altınına ihtiyacı yoktur.

«Küstah! Bu yaptığın hakareti kendinin ve ailenin esareti ve yoksullukla ödeyeceksin.» diye Temür hiddetlendi.

Böylece Timurtaş ve oğulları esarete düşerken, bütün servetleri ellerinden alınarak dağıtıldı. Korkunç zenginlikten bir anda derviş yoksulluğuna düştü. Fakat kader bu Osmanlı kahramanı için son sözünü he-

nüz söylememişti. Temür, hıristiyanlığa felâket getiren bu adamı büsbütün ezmek istemiyordu.

IV

Çeşitli ihsanlarda bulunan Temür, oğulları tarafından Akdenize kadar fethedilen bu yeni imparatorluğu ziyaret etmekle, Semerkand'a dönmek arasında tereddüt ediyordu.

Nihayet seferini uzatmaya ve İzmir körfezine kadar olan yerleri ziyaret etmeye karar verdi. Siyasî bakımdan, Sultan Bâyezid'i serbest bırakmaya veya tutsak tutmaya karar veremiyordu. Bir yandan Yıldırım'ın cesur ve kahraman karakteri, böyle bir başın Osmanlı İmparatorluğu'na hükmetmesi bakımından kendisine endişe veriyor; diğer yandan Yıldırım'ın üç oğlunun taht kavgalarına girişmesi İmparatorluğu o kadar zayıf düşürüyordu ki, islâmiyetin Avrupa'dan silinmesi mümkün olabilirdi.

Irkının Batı'da kurduğu bu imparatorluğun erken çökmesini önlemek için, Süleyman Çelebi'ye elçiler göndererek kendisini Avrupa topraklarında hâkim olarak kabul ettiğini bildirdi. Asya toprakları ise, hürriyetini ve tahtını iade ettiğinde ya Yıldırım Bâyezid'e, ya da üç oğlundan birine kalacaktı.

V

Temür Semerkand'a dönmek ile Anadolu'da kalıp bir iki fütuhatta bulunmak arasında kararsız kalırken, hem dinî, hem de siyasî yönü olan bir mesele âniden onu yeni kıyılara yeni ülkelere götürdü.

Bilindiği gibi, Haçlı seferleri sırasında Doğu'da pek çok yerde, özellikle, Kudüs, Teberiyye, Şam, Antakya, Pelopones Kıbrıs ve Yunan adalarında iğreti, krallıklar ve feodal prenslikler kurulmuştur. Halifeler ile yapılan savaşların ganimeti olarak kurulan bu krallıklar ve prenslikler zamanla, sultanlar, emîrler, Arap kumandanları, Mısırlılar ve Türkler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Hıristiyan Avrupa'nın Doğu'ya doğru olan akışı, kısır savaşlarda akan kanlarla önce cesaretini kaybetmiş sonra tamamen durmuştur. Küçük Asya'da bir asırdan daha az zamanda ilerleyen ve sağlam bir şekilde yerleşen Türkler, bu ülkelerde İslâmiyet'in aşılmaz kalesi hâline gelmişlerdir. Bizzat haçlılar tarafından yolundan çıkmış mezhep iddiasıyla toprakları işgal edilen, şehirleri kuşatılan, başkenti yağmalanan ve eyâletleri parçalanan Bizans İmparatorluğu sadece isimle de olsa Boğaziçi'ne sıkışmış kalmış tek Hıristiyan kalesi idi. Tarihinde her zaman kaydettiği gibi, Türkler, kendi dinlerinde ve siyasetlerinde mevcut olan bir hoş görü ile işgal ettikleri İran, Sırbistan, Lübnan, Yunanistan, Bulgaristan, Yunan adaları, Anadolu, Traka'da yaşayan hıristiyanların ibâdetlerine, papazlarına, manastırlarına, tapınaklarına dokunmamışlar, yalnızca, bazı muhteşem kiliseleri kendi dinlerinin zaferini belirtmek üzere camiye çeviriyorlardı.

Siyasî idare ve silâh taşıma hakları hariç tutulursa, müslümanlar ile hıristiyanlar arasında, fâtih millet ile fethedilen millet ünvanından başka bir ayrılık yoktu. Müslüman Türklerin, egemenlikleri altına geçen hıristiyan topluluklara tanıdıkları medenî ve dinî hoş görünün su götürmez delilleri olaylardır. Bağdad

ve Şam'dan, Tuna'ya kadar, Karadeniz'in bir ucundan Adriyatik denizinin kıyılarına kadar, İran'da, Suriye'de, Güney ve Orta Anadolu'da, Trakya'da, Bulgaristan'da, Sırbistan'da, Peloponez'de ve Arnavutlukta her yer hıristiyan köy, kasaba ve şehirleri ile dolu olup, bazı Avrupa'lı tarihçilerin iddia ettiği gibi, bunlara hiç bir zaman «ya ölüm, ya islâmiyet» diye gaddar bir teklif yapılmamıştır. Sadece siyasî bakımdan bağımlı olan bu şehir, kasaba ve köy halkları, inançlarında ve ibâdetlerinde daima serbest kalmışlar, Bizans hâkimiyetinde olduğu gibi, çalışmışlar, ticaret yapmışlar, denize açılmışlar ve çoğalmışlardır. Bunun için verilecek en bâriz ispat, o zamanlar olduğu gibi şimdi de hıristiyanların Türkleri sayıca geçmeleridir. Türk hâkimiyeti başladığından beri Batılı hıristiyanlar, din değiştirme veya ölüm arasında kalan kardeşlerini kurtarmak bahanesiyle, Doğu'ya çağırılmamışlardır. Zaten o sıralar, kendi iç savaşlarına, menfaatlerine ve ihtiraslarına dalmış olan Avrupa, son peygamberin taraftarlarına karşı sonu belli olmayan savaşlara girişecek gücü kendinde bulamazdı. Üstelik gözü önünde, Sırpların, Macarların, Bulgarların krallarını, İstanbul Rum imparatorlarını, hıristiyan ve katolik Venedik, Ceneviz cumhuriyetlerini, Mora düklerini ve prenslerini, durmadan hıristiyanların cellâdı diye tanıtılan Türkler ile barış anlaşmaları yaptığını, onlara asker, filo ve vergi verdiğini görüyor; abartılmış ve bilhassa tahrif edilmiş olayları yalanlayan, adaların, vilâyetlerin, limanların, el sanatlarının ve ticaretin mevcudiyetini takdir ediyordu. Birbirleri ile kaynaşmış ırkların, içiçe girmiş toprakların, geleneklerin, siyâsetin ve dinlerin bulunması, Akdeniz'de Venedikliler, Cenevizliler,

Sicilyalılar, Yunanlılar ve Türkler arasında dostâne ilişkilerin gelişmesini sağlamış, uzun zaman hâkim olan karşılıklı antipati duygusu yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Papalık bile sultanlar ile görüşmelere girişmişti. İlerde Papa VI. Aleksandr'ın altın karşılığında Osmanlı İmparatorluğunu karışıklığa sürükleyecek bir şehzadeyi tutsak tuttuğuna şahit olacağız.

VI

Haçlı zihniyeti saraylarda, halk arasında ve hattâ Roma Kilisesinde bile sönmeye yüz tutmuş iken, o zamanlar zayıf olmasına rağmen, hem keşiş, hem asilzâde, hem de asker niteliklerini bir araya toplayan ne eski çağlarda bir örneği olan, ne de günümüzde devamı bulunan bir teşkilât içinde yaşıyordu. Avrupa'nın her tarafından ve her milletinden seçme insanlar toplanıyor, bunlar arasındaki millî ayrılıklar, hıristiyanlığı silâh zoruyla yayma gayreti içinde eritiliyordu. Liderleri bir askerî heyet arasından ömür boyu kaydıyla seçiliyordu. Deniz ortasında bir adayı veya bir limanı işgal ediyorlar, her Avrupa ülkesinde yardım toplama gayesiyle şubeler açıyorlardı, gayeleri hıristiyan olmayanları insafsızca ezmekti. Eğer Osmanlı Türkleri buna benzer bir Teşkilâta sahip olsalardı, acaba, değil hıristiyanlık, bütün insanlık ne hâle gelirdi?

Hem kahraman hem de barbar olan bu teşkilâta Kudüslü Sen Jan tarikatı denirdi. Halk arasında tanınan adı Rodos ve Malta Şövalyeleri'dir.

VII

Kudüslü Sen Jan şövalyelerinin askerî ve dinî tarikatı, Haçlı seferlerinden sonra yaşayan tek şövalye

teşkilâtı olmuştu. O zamanlar Avrupa asilleri üçlü bir ruh yaşatıyordu; imân, savaş ve macera. Şövalye diye adlandırılanlar işte bu üç zihniyetten kaynak buluyorlardı. Sofu bir yürek, savaşçı bir bilek ve aşırı hayalperest bir görüş, kusursuz hıristiyan şövalyesini meydana getiriyordu. Avrupa henüz gençti, daha yeni hıristiyanlığa geçmişti; asilliği içinde, kendisini Orta Asya'dan, Kafkasya'dan Almanya'ya, Fransa'ya, İtalya'ya, İspanya'ya sürükleyen içgüdüyü muhafaza ediyordu. Unutamadığı barbarlığı onu yeni iklimlere, bilinmeyen adalara, masal diyarlarına götürmek istiyordu. Bütün bu içgüdülerin sonucunda, iyi ve kötü yönleri ile şövalyelik gelişmiştir. Hükümdarlar din savaşlarından bıkınca, din şövalyeleri bulmuş, onları kendisi için militanlar hâline getirmiş; Tanrı hükümdarları, Papa da koruyucuları olmuştur.

VIII

Kudüs'de hıristiyan misafirhanelerinin kurulması Milâdın ilk yıllarına kadar çıkar. Kutsal yerlere asırlar boyu hâkim olan halifeler ve fatımîler hıristiyan hacıların İsa'nın mezarını ziyaret etmelerine izin vermişlerdir. Dokuzuncu asırda, çağdaşı Charlemagne ile bu konuda bir anlaşma yapmak isteyen Harun—el—eşid, kendisine Kutsal mezarın ve kilisenin anahtarlarını yollamıştır. Daha sonra gelen halifelerden biri hıristiyan misafirhanesini dağıtmış, keşişleri Kudüs'den kovmuştur. Amalfi'li İtalyan gemiciler kaçanları toplamış ve tekrar Kudüs'e yerleşmeleri için arabuluculuk yapmıştı. Bütün Filistin bölgesinin deniz ticaretini ellerinde tuttukları için kolayca istedikleri imtiya-

za sahip olmuşlardı. Yıkılan misafirhanenin yerine, biri erkekler, diğeri kadınlar için iki misafirhane inşa etmişlerdi. İşte bu misafirhaneyi idare eden rahiplere, Aziz Jean—Baptiste için yapılan kiliseye izâfeten, Saint—Jean (Sen Jan) tarikatı denmiştir.

Ancak hıristiyanların güvenliği Amalfi denizcilerinin elinde uzun müddet dayanmadı. Bölgeyi yeni işgale başlayan Türkler, hıristiyanları Kudüs'ten kovarak. misafirhanelerini yerle bir ettiler. Ellerinden kaçan hıristiyanlar Avrupa'ya geldiklerinde gördükleri zulümü anlatarak birinci Haçlı seferinin yapılmasını sağladılar.

O zamanlar, haçlı seferini beklemeyen Gérard de Martigues adında bir Fransız, Suriye kıyılarına çıkarak bir avuç hıristiyanla Türklere karşı savaşa başladı. Ancak Türkler kısa zamanda bu ayaklanmayı bastırdılar, Gérard esir edilerek Kudüs'e hapsedildi. Ancak Kudüs yeniden hıristiyanların eline geçtiği vakit hürriyetine kavuşabildi. Önce yaralıların tedavi gördüğü bir hastahane kuran, sonra, Avrupa'dan gelen yardımlarla Sen Jan kilisesini inşa ettiren Gérard'ın tarikatı fevkalâde zeginleşti. Bu arada tanınmış şövalyeler de tarikata girmeye başlayınca, teşkilâtın yönü değişmeye başladı. Gérard'ın ölümünden sonra Büyük Üstad seçilen Raimond Dupuy, gayeleri arasına «İnançsızlar ile Savaş» temennisini ekledi.

Türkler ve Araplara sınırdaş olan Kudüs hıristiyanları kendilerini korumak için askerî bir milis teşkilâtına ihtiyaçları vardı. Yeni kurulan tarikat bu görevi üzerine aldı. Teşkilât genellikle üç kısıma ayrılı-

yordu: Savaşçılar, rahipler ve hastahaneyi işletenler. Ancak savaşın icapları, feragat ve tevazu faziletlerini ortadan kaldırdığı için, sadece Tanrı sevgisi hissi ile hareket etmeye başladılar.

Zamanla tarikatın idaresi asilzâdelerin eline geçti, üçüncü kısıma ait olan «Yardımcı Kardeşler» adı altında, savaşlarda şövalyelerin arkasından gelen ve yaralılara yardım eden insanlar olarak kaldı.

Hıristiyanlığın, gerek müslümanlara, gerekse hıristiyan ortodokslara karşı yaptığı savaşlara katılan Sen Jan şövalyeleri Papalık tarafından da takdis alınca tam anlamıyla kendi başına buyruk bir teşkilât hâline geldiler. Artık Kudüs'ün savunması gibi işler onların ihtiraslarını tatmin etmiyordu. Daha büyük fetihler yapabilmek amacıyla, Rodos ve Malta adalarını ellerine geçirdiler.

Nihayet 1370 yıllarına doğru Papa XI. Greguvar, Büyük Üstat Robert de Juillac'a İzmir'i işgal etmesi için talimat verdi. Ancak Büyük Üstat etrafı tamamen Türkler ile çevrili bir yerin hıristiyanlar tarafından işgalinin ne gibi sonuçları olabileceğini kestirdiğinden bu sefere karşı koymak istedi. Papa ise kendisini afaroz edeceğini bildirince, büyük savaş gemilerine bindirilmiş Rodos askerleri İzmir Körfezine çıktılar. Çok kanlı geçen bir savaştan sonra şehrin üzerine Rodos Şövalyelerinin bayrağı çekildi.

İşte İslâm toprağı üzerinde meydana gelen hıristiyan çıban başını ezmek maksadıyla Temür Kütahya'dan hareket ediyordu.

IX

Temür, Küçük Asya'yı bu hıristiyan teşkilâtının baskısından kurtarmak, İon Denizini ellerinden almak ve Sen Jan şövalyelerinin zindanlarında çürüyen sayısız müslüman tutsağı hürriyetlerine kavuşturmak istiyordu. Mevcut müslüman hükümdarlar arasında, İslâmiyete bu muazzam hizmeti yapacak tek güçlü hükümdardı. Yapacağı sefer diğer seferlerin tacı olacaktı. Hint Okyanusu kıyılarından gelen bu fâtih için bir Avrupa gölü olan Akdeniz'de durmak sonsuz bir şerefti. Ordusunu Kütahya'da toplayarak yavaşça İzmir üzerine yürümeye başladı. Akdeniz kıyılarına yaklaştıkça önünde açılan Batı Anadolu yaylâları, Akdeniz bitkileri, şirin kasabaları, yeryüzünden silinmiş imparatorlukların kalıntıları ile gözleri önüne seriliyor ve kendisine haz veriyordu. Üçyüz bin Türkistan çerisinin başında bereketli Manisa ovasına erişti. Ordusuyla birlikte Anadolu'nun bu cennet köşesinde bir kaç gün geçirdi.

X

Daha sonra çevredeki dağların doğu eteklerinden kıvrılarak, gölge veren tepeleri, serinleten ormanları ve sulayan şelâleleri ile göl ve çam ağacı reçinesi kokan İsviçre şehirlerine benzeyen Tire şehrinin boğazlarını aştı. Yarısı hıristiyan olan Tire Doğu Türk Ordusu önünde direnmeden teslim oluyordu.

XI

Muhammed Şah idaresindeki diğer bir Türkistan ordusu, Manisa vâdisinden geçerek İzmir havzasına

yayılmaya başlamıştı. Ordunun diğer yarısını alan Temür, aynı anda İzmir şehrinin tepelerinde gözüktü. Keşmir vâdisinden beri hiç bir manzara kendisini bu kadar etkilememişti. Keşmir ovası Hint dağları ortasında yeşillikler ve göller ile kaplı bir vaha iken, İzmir'in etrafını saran deniz dağlarla, ovalarla, insanoğlunun eserleri ile kaynaşıyor, gözleri okşarken, Büyük Han'ın ihtirasını kabartıyordu.

XII

Eski İonya'nın başkenti olan İzmir şehri, ikliminin yumuşaklığı, toprağının bereketi, kadınlarının güzelliği, ve halkının sanatlar ile edebiyata olan yatkınlığı ile tanınmıştır. Eteğinde kurulduğu dağ, daima berrak mavi olan gökyüzünde tabiî mazgallar açmış gibidir. Hafif eğimli tepelere doğru çıkıldıkça sıklaşan kara çamlar tıpkı kale çitlerini andırır.

İki ucunda denize bakan kaleleri olan körfez içinde Sen Jan şövalyelerinin ve hıristiyan ülkelerinin gemileri demirleşmişti. Hem ticaret, hem ordu merkezi olan kalabalık ve geniş şehir, denizden tepelere kadar yayılmıştı. Sağda ve solda ormanlarla örtülü tepelerin arasından binbir kıvrımla körfeze giren deniz bir gölü andırırken, daha uzaklara doğru sonsuzlaşıyor ve ufukta kayboluyordu. İzmir Körfezinin çok açıklarında, ufkun maviliğini ancak lekeleyen Midilli adasının silueti seçilebiliyordu. Her iki yaka arasında dolaşan yüzlerce yelkenli, hem balık, hem tahıl taşıyarak büyük kentin yiyecek meselesini halletmeye çalışıyorlardı.

İşte Temür'ün sabırsızlığını değil, ama saldırısını bir an geciktirmesine sebep olan manzara böyle idi.

XIII

Kur'andaki hükümlere de uygun olan usûllere göre savaştan önce teslim olma ve barış teklif ederdi. Nitekim, Temür'ün çadırı üzerinde birinci gün boyunca, görüşme isteme anlamında beyaz bayrak; ikinci gün, savaş ilânı anlamında kırmızı bayrak; üçüncü gün de yağma ve ölüm anlamında kara bayrak dalgalandı. Bu üç günlük süre içinde Muhammed Şah Doğu Türk Ordusunun diğer yarısı ile Manisa boğazlarını aşmış, İzmirlilerin sayfiye yeri olan Burnabah ovasına yayılmıştı.

Silâhları çelikten dereler gibi parıldayarak tepelerden körfeze akan bu insan seli karşısında endişelenen şövalyeler, buna rağmen kararsızlık göstermediler. Surların yüksekliğine, hendeklerin derinliğine, ve İsa'nın düşmanlarına karşı kendilerine zafer verecek olan Tanrı'ya güveniyorlardı. Temür'ün isteklerine boyun eğmediler. Sicilya, İtalya ve İspanya'dan gelen bir sürü filo çoktan beri Ege adaları civarında dolaşıyor, körfeze girmek için rüzgârın yön değiştirmesini bekliyordu; böylece yardım veya kaçacak yer bulacaklarından emindiler.

XIV

Üçüncü gün akşam üstü bütün ordu saflarında işitilen Sürün çığlığı ile harekete gelen Doğu Türk Ordusu bir anda İzmir'in kaderini kararttı. Temür, Sivas ve Bağdad'da olduğu gibi binlerce lâğımcıyı kale surlarını havaya uçurmak işiyle görevlendirmişti. Çevre-

deki ormanlardan toplanan ağaç dalları ile birlikte hendeklere atılıyor, uzaktan yollanan grejua ateşi ile tutuşturuluyordu. Bir anda şehrin surlarını çeviren ateş ve duman, gediklerde duran şövalyelerin ya dumandan boğulmasına, ya da çekilmesine sebep oluyordu. Muazzam tekerlekler ile hareket eden kulelere bindirilmiş çeriler, kale surlarına yaklaştırılarak ateşin üzerinden kalenin içine çıkartılıyordu. Hıristiyanlar artık sokak başlarına acele ile kurulmuş barikadlarda savaşmaya başlamışlardı. Yangın kaleden ilerleyerek bütün şehri sarmaya başlamıştı. Şövalyelerin ellerinde bir tek karşı yaka kalmıştı. Limanın ağzında bir çok gemi rüzgâra karşı gitmeye çalışarak içeri girmeye çalışıyordu.

Atından inmiş olan Temür elinde kılıcı ve gürzü bizzat savaşa katılmıştı; düşmanlarının elinden kaçmasına tahammül edemezdi. İki yüz bin okçunun emrinde on bin kişilik mancınıkçı birliği, limanın ağzını hıristiyan gemilerinin girişine engel olacak tarzda kapatmak için ilerlemeye başladı. Dağlardan koparılan büyük kaya parçaları körfezin ağzına doldurulmaya başlandı. Limanın girişini değiştiren muazzam bir dalgakıran haline gelen bu engelin izlerine zamanımızda da raslanmaktadır. Böylece içeri giremeyen gemiler, şövalyelerin ve hıristiyanların son kurtuluş umudunu da yitiriyordu. Deniz kıyısında yer alan kalelere girmek isteyen Temür, deniz üzerine çakılan kazıklar üzerine oturtulmuş köprülere, askerlerinin muhafazasında, devamlı toprak taşıtıyordu. Bir müddet sonra köprülerin hizası kale surlarının hizasına erişince, korkunç bir insan yığını kalelere üşüştü. Şövalyeler, deh-

şete değil sayıca çokluğa yenildiler. Arkadaşlarının kalelerde yok olduğunu gören diğer şövalyeler ve Büyük Üstad, ellerinde kılıçları olduğu hâlde, kendilerine kan ve ateş içinde bir yol açarak, çevre dağlara kaçtılar. Tepeleri aşarak tekrar denize ulaştıklarında, kendilerini bekleyen hıristiyan gemilere binerek Anadolu topraklarından ebediyyen uzaklaştılar. Şövalyelerin arkasından gelen kadın, çocuk ve ihtiyarlar, gemilerin iplerine, demirlerine asılıyorlar kendilerinin de kurtarılması için yalvarıyorlardı. Ancak çok dolu olan gemiler batmak tehlikesi karşısında bu insanları ölümle başbaşa bıraktı.

Körfez civarında dolaşarak hıristiyanları cesaretlendirmeye çalışan bu gemilerden kurtulmak isteyen Temür, idam edilen askerlerin kellelerini İzmir limanı toplarına doldurarak üzerlerine ateş etti. Bir anda denizi kaplayan başlardan müthiş bir dehşete kapılan denizciler, bütün yelkenlerini açarak, derhal İzmir civarından uzaklaştılar ve hıristiyanları, Temür'ün dinmek bilmez intikam duygusuyla başbaşa bıraktılar.

Körfez içinde, eski devirlerin Foça'sı yakınında tahkim edilmiş bir limana ve Sakız ile Lesbos adalarına sahip olan Cenevizliler, Asya'dan gelen felâketin kendi üzerlerine düşmemesi için elçiler göndererek, hâkimiyetini tanıdıklarını ve İzmir'in fethini kutladıklarını bildirdiler. Bu hareket karşısında onları rahat bırakan Temür, coğrafî mevkî, ve zenginliği itibariyle her zaman yükselmeye namzet olan İzmir'i de yakıp yıktıktan sonra Akdeniz'e vedâ ederek Efes yoluyla Gediz ve Menderes vâdilerini aşarak tekrar Kütahya'ya döndü.

Daha önce hıristiyanlar tarafından yıkılan putperest Roma'nın Efes şehri kalıntılarını otuz gün müddetle ortadan kaldırmaya çalıştı. Putperestlerin ve hıristiyanların torunlarına karşı duyduğu hiddet, giderken yolda karşılaştığı eski ve yeni Yunan kolonilerini gördükçe daha da artıyordu. En iğrenç, en aşağılık şartlarla teslim olmaları bile Temür'ün kalbini yumuşatmıyordu.

XV

Yunan medeniyetinin asırlar boyu İonya (Batı Anadolu) kıyılarında yerleştirmeye çalıştığı edebiyat, gelenekler, san'atlar, yerle bir edilen İzmir, Efes ve daha yüzlerce şehirle birlikte tamamen yer yüzünden siliniyordu. Geçtiği yerlerden arkasında kül ve dumandan bir iz bırakıyordu. Sürülerini otlaktan otlağa götüren bir çoban gibi, kısa zamanda İran ve Türkistan yollarına düştü (*). Yanında tutsak bir sultan ve küçük Asya'nın bütün ganimeti vardı. Birkaç ay gibi kısa bir zamanda yanındaki muazzam orduyu Boğaz'dan geçirecek bir donanma kuramayacağından, Rum İmparatorluğunun başkenti İstanbul'u haritadan silmekten vazgeçmişti. Eski Doğu'nun imhasını Osmanoğullarına bırakıyordu.

Tasarısına göre Yıldırım Bâyezid'i Semerkand'a götürdükten sonra ona hemen hemen evrensel olan

---

(*) Temür'ün Batı Anadolu'dan Yunanlıları temizlemesi ve oraları ebedîyen Türklüğe kavuşturması olaylarına okuyucunun dikkatini çekeriz. (Çevirici)

İmparatorluğunun haşmetini göstermek ve kendisine tâbi bir Sultan olarak tekrar Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçirmek istiyordu. İstemeden sebep olduğu Ankara Savaşının tesiriyle iyice sarsılan Osmanlı Devleti'ne yeniden eski gücünü kazandırmak amacını güdüyordu. Fakat vakitsiz gelen ölüm tasarısını altüst etti.

Merhametli ve mert bir galip'in tutsağına gösterebileceği her türlü davranışı görmesine rağmen Yıldırım Bâyezid esaret altında yaşamaya alışamamıştı. Tahrip edilmiş topraklarının hazin manzarası, oğullarının taht yüzünden birbirine düşmesi, daima küçümsediği rakibi tarafından zaferinin bir nişanesi olarak onun ülkesine götürülmesi, Türkistan'ın bu sert ikliminde belki de ömür boyu sürecek olan bir esaret hayatı ihtimali ve nihayet, zaman zaman melânkoliye, ümitsizliğe düşen sert ve yenilmez karakteri, imparatorluğu olmayan imparator yaşayışı içinde Sultan Bâyezid Han'ı yedi bitirdi. Atalarının ikinci vatanı olan bu zengin toprakları ebediyen terketmek üzere iken Sivas civarında Akşehir'de gözlerini dünyaya yumdu. Temür, Yıldırım'ın nâşını alarak oğlu Musa Çelebi'ye teslim etti. Evdeşi Sırp prensesine ve diğer haremindeki kadınlara hürriyetlerini verdi. Bir kaç yüz Türk atlısı tarafından refakat edilen Yıldırım Bâyezid'in cenazesi Bursa kapılarına geldiğinde, İmparatorluğun kalıntısını paylaşamayan iki oğlu İsa ve Mehmed'in ordularının çarpışması yüzünden şehre giremedi. Çevrede bir yerde çınar ağaçları altına gömülen Sultan, İmparatorluk kendine çeki düzen verdikten sonra Bursa'da bizzat kendisi için hazırladığı türbeye nakledilecektir.

Osmanlılar için başlangıçta ne kadar müsait olmuşsa sonunda da o kadar felâket ile biten Yıldırım'ın saltanat devri karakterinin bir aynası gibidir. Lâkabı olan «Yıldırım», hayatının kısaltılmış bir mânâsı oldu. Avrupa üzerine yıldırım gibi düşerken, Asya'da kendi inkırazı içinde söndü gitti.

Avrupa topraklarını oğullarının taht kavgalarına bırakırken, Asya'yı Türkistanlı fâtihe bırakıyordu. Başkenti bile kendisine bir mezar vermemek için ölüsü önünde kapılarını kapatıyor gibiydi. Belki de İlâhî Adalet, Devlet yönetmek maksadıyla ilk defa kardeş kanına girme örneğini veren bu Sultan'a, imparatorluğunu, hürriyetini elinden almakla cezalandırmak istemişti.

Yıldırım Bâyezid'in ölümünden sonra Avrupa ve Asya'da meydana gelen olayları incelemeden önce, Temür'ün ordusu ile Semerkand'a dönüşünü takip edelim.

XVI

Yaşlılığın verdiği güçlükleri ve kendisinden önce umutlarının suya düştüğünü kederle izliyordu. İki defa babalık duyguları duyduğu torunu Muhammed Şah, onsekiz yaşında Akşehir'de öldü. Kendi öz oğluna sadece İran'ın hükümdarlığını verirken, Semerkand'taki imparatorluğuna lâyık gördüğü torununun ölüsü yanında az kalsın kederinden ölecekti. Kur'an—ı Kerîm'de ki, ölenlerin bir daha geri gelmeyeceği, bunun için kederlenilmemesi hakkındaki hükmüne rağmen, kumandanları önünde üzüntüsünü gizlemedi.

Asya kıtası büyük bir cenaze töreni ve impatorluğu gibi evrensel bir yas bile yüreğindeki acıyı dindiremedi. Bütün imparatorluğu sanki kendi ailesiymiş gibi, en büyük kumandandan en basit halka kadar mezarlıklar rengi siyaha büründü. Kaftanları ve elbiseleri süsleyen kıymetli kürkler çıkarılarak, devecilerin ve dilencilerin kullandıkları boz renkli keçe takılmaya başlandı. Tabutun geçtiği yerlerde kadınlar saçlarını dağıtarak tozlar içinde yuvarlanıyorlar, bir yandan eteklerine doldurdukları taşları sallarken, diğer taraftan göğüslerini yırtarcasına çığlıklar atıyorlardı. Akşehir'de bütün ordunun dâvetli olduğu büyük bir yuğ töreni düzenlendi.

Tören esnasında, milyonlarca dâvetli tarafından dinlenilmesi için yüzlerce imam etrafa dağılmış Kur'an okuyorlardı. Hint gongu gibi sadâsı çok uzaklardan işitilebilen Moğol davulu, bir insanın göğsüne vurması gibi mutazam aralıklarla çalınıyordu. Tören bittiği vakit, bir daha hiçbir fâni için bu kadar büyük bir acı duyulmaması maksadıyla davul parçalandı; onun yerine bütün gece gökleri kadın hıçkırıkları doldurdu. Temür'ün en eski yedi arkadaşı ve kumandanı, genç şahın kıymetli taşlar işlenmiş kumaşla örtülmüş ve altından tahtırevanda taşınan tabutunu Amuderya'nın kıyılarına kadar orduları ile takip ettiler. Türkistanlı'ların bu genç kahramanı ölümüyle, Himalayaların eteklerinden Çin sınırına ve Fırat çöllerine kadar ender görülen bir yas bıraktı.

Temür ise imparatorluğunun devamını sağlayacak olan son şansı da beraberinde mezara götüren torununun tabutu arkasında sessizce ilerliyordu. 10/

Temmuz/1404 tarihinde şanlı başkenti Semerkand'a zafer içinde fakat ümidi kırık bir şekilde girdi. Türkistan'ın her tarafından gelen temsilciler ırklarının bu büyük fâtihini kutlamak için Semerkand'da toplamışlardı. Fethettiği ülkelerden Türkistan'ı yüceltmek için yolladığı âlimler, bilginler, san'atkârlar ilk ilgisini çekenler oldu. Hareminde evdeşleri ve çocukları gelişini kutlarlar iken, o, şehre varınca doğru şairlerin, ediplerin, tarihçilerin barındıkları Çınar Bahçesine gitti. Bir nevi akademi olan bu kuruluşu, sevgili torunu Muhammed Şah'ın hâtırasına adadı. Buradan kâh Su Bahçesi Sarayına, kâh Cennet Bahçesine, kâh sevgili eşi Tukel Hanım'ın oturduğu Bahçe'ye gidiyordu. Türkistanlı tarihçilere göre, mermer ve servi ağaçları ile bezenmiş bahçeleri dolaşarak, çadırlar içinde geçen savaşçı ve göçebe ruhunu tatmin ediyordu.

Şam ve İzmir'den getirttiği mimarlar, bu dinlenme günlerinde kendisine şahane bir saray inşa ettiler. Kalıntıları bugün bile hayranlık uyandıran bu sarayı, zamanındaki tarihçiler, mükemmellik bakımından Delhi, Bağdad ve Bâbil sarayları ile karşılaştırırlar. Baalbek Sarayının cephelerine eşit olan her bir cephesi bin beşyüz dirsek uzunluğunda idi (takriben yedi yüz elli metre). Bu dört duvarın içinde, gölgelikleri, çiçek bahçeleri, fıskiyeli havuzları olan avlular uzanıyordu. Suriyeli heykeltraşlar, duvarların iç kısmını partenon tapınağı gibi tamamen oymalarla süslemişlerdi. Duvarların dışı, verniği ve değişik renkleri güneşin ışınlarını andıran parlaklıkla gözleri kamaştıran Çin ve İran porselenleri ile döşenmişti. Renk ve şekil bakımından Horasan halılarına benzeyen mozaikle kaplı odalar ve sa-

lonların duvarları abanoz ve fildişi ile bezenmişti. Anadolulu ressamlar tarafından boyanmış kubbelerin gölgesinde şırıldayan çeşmelerin suları mermerlerin arasında akarken insana hayat katıyordu. Yokluğunda erginlik çağına erişmiş olan altı torununun düğününü bir günde bu sarayda yaptırdı. Arap masallarının ihtişamı bu düğünlerin yanında sönük kalır. Bütün imparatorluğun ganimetleri genç evlilerin ayakları dibine seriliyordu. İnciler, gök yakutlar, pırlantalar üzerlerine yağmur gibi yağıyordu. Habeşistan zürafalarından, Sennar deve kuşlarına ve Afrika aslanlarına kadar dünyanın en ender hayvanları nişanlılara takdim edildi.

Bu eğlenceler Temür'ün Semerkand'a vedâsı oldu. Hayatı, yeryüzünde devamlı dolaşarak peygamberin inancını yaymak ve Türklerin hâkimiyetini sağlamak olan bir hac gezisi gibi devam ediyordu. Yetmiş dört yaşında otuz altı oğul veya toruna, ve güçlü prenslerin evlenmek için birbirleriyle yarış ettikleri on yedi kıza sahip olmasına rağmen, bunca zafer, ikbal ve zevk içinde hâlâ Çin fütühâtını hayâl ediyordu.

XVII

Yaşlı fâtihin yeniden başkentini, ailesini bırakarak, hattâ hayatını ve şanını tehlikeye atarak, muazzam bir orduyla Türkistan çöllerini aşarak iki yüz milyon insanı boyunduruğu altına almak istemesini insan ruhunun dinmek bilmeyen doymazlığına ve ihtirasına bağlayamayız. Onu bu sefere iten tek amaç islâm din birliğini sağlamaktır. En az kendi milleti kadar mede-

nîleşmiş, bilgeleşmiş olan Çin milletini, Tanrı'ya karşı ibadetler yapan putperest bir halk olarak görüyordu. Buda'da görülen senbolik Tanrı—insan kavramları ile Konfüçyus'un fikirleri Temür ve çağdaşları tarafından iyi anlaşılmadığı için, onlara Yunanlıların ve Putperestlerin ibâdetleri gibi gözüküyordu. İyi bir mümin olarak onun görevi de gücünün yettiği her yerde putperestleri ezmekti.

Bu düşünce ve pişmanlık duygusu altında daima kendini rahatsız gören Temür, dinin buyurduğu bir sefere çıkmakla, yaşlılığın tek ihtirası olan dinlenmek arasında bocalayıp duruyordu. Oğullarının anneleri ile daha genç karıları kendisine durmadan barış telkin ediyorlar, danışmanları ve bilgeleri imparatorluğunu genişleteceğine onu sağlamlaştırmasını tavsiye ediyorlardı. Kendisi de bu son tavsiyeleri doğru buluyordu; fakat geceleri rüyâsına giren peygamber ihtiyat tedbirlerini ve sefere çıkmamasını tenkid ediyordu. Nihayet bir karara varabilmek maksadiyle, imparatorluğun bütün emîrlerini ve bilgelerini Kurultay'a çağırdı. Doğu Türk İmparatorluğu'nun bütün bağımlı prensliklerini bir araya getiren Kurultay, Semerkand'ın dışında çadırlar altında toplandı. Dünyada hiçbir başkent bu kadar muazzam bir askerî toplantıya müsaade edecek büyüklükte değildi. Bu toplantının yapılmasına vesile teşkil eden oğullarının düğünü bir kaç hafta daha uzatıldı. O törenlere iştirak etmiş olan iki çağdaş tarihçinin gördüklerini, doğu dilleri uzmanı olan Petis de Lacroix'nın çevirisinden sunuyoruz.

«İk günler, annesi Kanzade'ye teslim edilmek üzere Semerkand'a getirilen genç Muhammed Şah'ın ce-

nazesi yüzünden kederli geçti. İlk oğlu Cihangir'in evdeşi olan Kanzade'nin teselli bulması için tabutun onun dairesine çivilenerek konulmasını buyurdu. Olaya tanık olan Şerifeddin Ali d'Yezd, annenin bütün gece tabutun başında ağlayıp sızlandığını anlatmaktadır.»

XVIII

«Ovada ipleri ipekten, yerleri abanoz üzerine fildişi resimler kakılmış olan binlerce çadır gerildi. İmparatorun çadırı simetrik bir şekilde dizilmiş dört büyük çadırdan ibaret oluyor, sadece imparator hanedanına iki yüz çadır tahsis ediliyordu. Her çadır dört ayrı odaya bölünmüş olup, dışarısı erguvan renkli, içi ise yedi renkli saten kumaşla kaplanmıştı. İpler ipekten, çadır kazıkları altınlı gümüşten imâl edilmişti. Kalabalık bir halıcı grubu bu daireyi süslemek için bir hafta aralıksız çalışmışlardı.»

«Eyâlet valileri, ordu kumandanları, büyük Beğler burada toplanmışlar ve çadırlarını düzgün bir şekilde kurmuşlardı. Oyunlara ve eğlencelere iştirak etmek isteyen halk dört bir köşeden kopup gelmişti. Her milletten, Çinli, Rus, Hintli, Yunanlı Mazenderanlı Horasanlı ve Farslı'ya raslamak mümkündü; kısacası İran'ın Turan'ın, Anadolu'nun ve Mısır'ın krallıklarından her türlü millet orada toplanmıştı.»

«Muhammed Şah'ın kardeşi, Kuznâdin eyâleti valisi Pir Muhammed aldığı emre göre hareket ederek, Han'ın huzuruna çıkmış, yeri öperek göz yaşı dökmüştü. Temür ise onu ağabeyinin ölümünden dolayı

teselli etmiş ve yas da böylece sona ermişti. Bundan sonra Doğu Türk İmparatorluğuna dahil olan bütün ülkelerin el sanatları, zenaatleri, sanayii teşhir edilmiştir. En usta san'atkârlar yarattıkları hârikaları çadırlarınının önüne sermişler, etraflarını son derece dikkatle tanzim edilmiş çiçek demetleri ile süslemişlerdi. Mücevhercilerin hazırladığı inci, pembe ve kırmızı yakuttan kolyeler, akik taş üzerine kakılmış pırlantalar, mercandan yapılmış süs eşyaları, sayısız yüzük bilezik ve küpeler, çiçek bahçesi diye şöhret yapmış olan ovayı âdetâ altın ve kıymetli taş ocağı yapmıştı. Dört bir yana anfiteatr şeklinde sıralar yerleştirilmiş, oturacak yerler brokar kumaşlar ile ipek İran halıları ile örtülmüştü. Musikîşinaslar yerlerini almışlar, soytarılar gösterileri ve sözleri ile halkı eğlendirmeye çalışıyorlardı. Anfiteatrlardan biri kadınlara ayrılmış iken bir diğerinde her meslekten insanlar bulunuyordu. Bir başka yerde, davul ve küçük flûtlar çalan yemişçiler yer almışlar sattıkları fıstık, nar, badem, armut ve elma kokuları havaya yayılarak etrafı mest ediyordu. Kasaplar ise eğlendirici gösteriler yapıyorlardı; meselâ koyunları insan gibi giydiriyor, genç kızların üzerlerine gayet ustalıkla keçi postlar koyarak, ve altın boynuzlar takarak konuşan keçiler gibi takdim ediyorlardı.»

«Beri yanda kürkçüler, postlarını aldıkları hayvanları taklid ediyorlardı. İçlerinden bazıları gerçekten tilkiye, sırtlana, leopara ve aslana benziyordu. Döşemecilerin ortaya koydukları şeyler ise bir başka ustalık taşıyordu: Tahtadan, sarmaşıktan, iplerden ve boyalı bezlerden hakikî deve gibi yürüyen sun'î bir de-

ve yapmışlardı. Pamuk harmancıları, pamuktan öylesine itinalı kuşlar yaratmışlardı ki bir canları eksikti Ayrıca kamış ve pamuktan bir minare ortaya çıkarmışlardı; halk bunu gördüğünde gerçek minareden ayırt edemedi. Hasırcılar da ustalıklarını göstermede geri kalmadılar; sazlardan bitişik yazı yazmışlar bunları ustalıkla birbirlerine bağlamışlardı.»

«Saray yâverleri, iri cins süslü atların üzerinde sağa sola giderek hizmet görüyorlar, sofraların eksikliğini gideriyorlardı. Bir başka tarafta, üzerlerine gayet pahalı kumaşlar örtülmüş ve kıymetli taşlar takılmış son derece iri filler görünüyordu.»

«Geniş yer sofralarında her şey altın ve gümüş tabak ve bardaklarda sunuluyordu. Rakı, kımız, tarçınlı şarap, çeşitli likörler su gibi akıyordu. Söylendiğine göre bu ziyafetteki etleri pişirmek için bütün bir ormanın ağaçları yakılmıştı. Sofra çavuşu yanında adamları ile devamlı ayakta duruyor ve arzu edilen şeyleri derhal yerine getiriyordu. Yerlere kurulan sofraların uzunluğu ise ova içinde göz alabildiğine gidiyordu. Büyük Han'ın buyruğu üzerine herkese eşit muamele yapılıyor, kimsenin horlanmasına veya ilgi görmemesine izin verilmiyordu.»

XIX

Bütün eğlenceler sona erdikten sonra Temür imparatorluğun en tanınmış bilgeleri ve din adamları ile birlikte çadırına kapandı ve hem bir filozof, hem de bir fâni olarak Tanrı'ya dua etti. Bu dua şöyle idi:

«Yüce Tanrı! İnsan idrakinin erişemediği yerde olan, tabiatın yaratıcısı, akıl almaz tek Tanrı! Ben ki

zavallı bir yaratığım, senin sonsuz eserlerinin yanında bir hiç olan kendi hizmetlerim için sana ne kadar şükran duysam azdır. Hiçten beni yarattın, düşkünken beni yücelttin, küçük soyumu dünyaya hükmettirdin. Savaşlarda kazandığım zaferler ve elde ettiğim bütün krallıklar hep senin eserin, çünkü ben zavallı bir yaratığım. Eğer benden gücünü ve şefkatini esirgeseydin ben hiçbir şey yapamazdım. Barışta bana huzur ve neşe veriyorsun; savaşta zaferin benim olmasını istiyorsun; devlet içinde beni hâkim yapıyorsun. Düşmanları tarafından korkulan, millet tarafından sevilen bu kulunu daima esirge. Biliyorum ki bir toz parçasıyım ve eğer beni bir an bırakırsan bütün şanım zillet ve bütün büyüklüğüm bir hiç olacaktır. Hâtâlarımdan dolayı beni utandırma, daima lütûflarını verdiğin kulunu unutma. Ve bil ki zamanım geldiğinde, senin eserini tamamladıktan sonra adını anarak son nefesimi vereceğim.»

Bozkırların Hz. Süleyman'ının yaptığı bu dua bile tek başına bazı Batılı tarihçilerin Doğu'lu Büyük Adamlara karşı yaptıkları suçlamaları yalanlayacak niteliktedir.

XX

Temür bu esrarlı duayı yaptıktan sonra milletin Kurultay'ı önünde bütün Beğlere, yaşlılara, imparatorluğun aydınlarına hitaben aşağıdaki konuşmayı yaptı:

«Tanrı'nın bize sağladığı yüce teveccüh ile elimizde kılıç Asya'yı fethettik, yeryüzünün en tanınmış krallarını yendik ve tutsak ettik; geçmiş yüzyıllar arasında

bu kadar geniş topraklara hükmeden, bu kadar büyük bir güce erişmiş olan, bu kadar çok orduyu idare eden hükümdarlar pek azdır; ve bütün bu fütuhat şiddet kullanılmaksızın sağlanamayacağından sayısız insanın hayatına mâl oldu. Tanrı'm, geçmiş günlerimde işlediğim günahları affettirmek için, herkesin yapamayacağı bir işi başarmaya karar verdim. Bütün bir güç ve büyük bir kudret isteyen Çin'in fethini, oradaki putperestlerin cezalandırılmasını yapacağım. İşte aziz arkadaşlarım şimdiye kadar bir takım hâtâlara sebep olan ordumuz bu sefer çok kutsal bir savaş için seferber olacak, putperest tapınaklarını yıkarak yerine camiler inşa edecektir. Böylece, Kur'an—ı Kerîm'de yazdığı gibi, dünyada yapılan iyi hareketler günahları siler.»

XXI

Doğu Türklerinin hem geleneksel bir nefretini, hem de dinî önyargısını kapsayan bu teşebbüs Kurultay tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Tanrı'nın şehitleri mükâfatlandırması ve Çin gibi zengin ve geniş bir imparatorluktan elde edilecek ganimetin hülyası Türkistanlıları Sarı Nehir'e doğru sürüklemeye yetiyordu. Beğler hemen Kanigul ovasını terkederek, birlikleri ile beraber koyun ve deve sürülerini toplamaya gittiler.

Onların dönmesini bekleyen Temür, Semerkand'a döndü. Doğu'da sık sık meydana gelen ve hükümdarların siyaseti ile imparatorlukların kaderi üzerinde rol oynayan harem entrikalarından biri ile ailesinin bir-

birine girmiş olduğunu gördü. Gelenekler ve dinî hükümler kadını istediği kadar haremin karanlıklarına mahkûm etsin, o daima tabiatın, güzelliğin ve aşkın sayesinde Tanrı'nın kendisine erkeğin kalbinde tanıdığı yeri bulacaktır.

Düğün şenliklerinin ihtişamını gördüğümüz Temür'ün torunlarından Halil Şah aradan bir kaç ay geçtikten sonra gebe karısını ihmâl ederek sarayda başka bir prensesin kölesi olan bir kıza tutulmuştu. Yunanlı Güzel Helen'de olduğu gibi sebep olduğu büyük ihtiras ve felâkeler ile bu köle kız İran'dan Türkistan'a kadar meşhur olmuştur. Büyük Han'ın aynı zamanda yeğeni olan Halil Şah'ın karısı bu köleyi Temür'e, kocasının kendisine karşı gösterdiği ilgisizliğin sebebi olarak şikâyet etti. Sarayında karışıklık çıkmasına sebep olan kölenin idamına karar verildi. Halil Şah ise sevgilisini, Han'ın emirlerini yerine getirmek için onu arayan haremağalarından kaçırdı. Bütün imparatorluk haremini idare eden Valide Sultan, Halil Şah'n yakarışlarına dayanamayarak, genç köleyi kendi dairesinde saklamaya söz verir. Bir müddet sonra Halil'e bir oğlan çocuk verecek olan kölenin hayatı Temür tarafından bağışlanır fakat bundan sonra buluşmaları yasaklanmıştır. Ancak Halil atasının koyduğu yasağı aşkın ilham ettiği binbir hile ile atlatarak yine sevgilisi ile buluştu. Türkistanlların büyüye yorumladıkları bu derin bağlılık, sonunda nikâhsız kadının kraliçe seviyesine kadar yükselmesine ve Temür'den kalan büyük imparatorluğun çökmesine sebep olmuştur.

XXII

Ailesinde meydana gelen bir hissî anlaşmazlığı gücü ile geçici olarak önlediğini sanan Temür, yanına iki milyon çeri alarak, bütün maiyeti ile Semerkand'ı terketti. Türkistanın uzun kışı bozkırların üzerinde hâlâ kalm bir kar tabakası muhafaza ediyordu. Coğrafyacıları tarafından Çin'e varmak için ne kadar muazzam bir mesafe katetmek zorunda olduğunu iyi bilen Temür, ilkbaharı beklemeden yola çıkmıştı. İlk günler, yollarda bir sürü insan ve hayvan telef oldu. Bunların yerine derhal yenileri geliyor, böylece sadece sonuçların önemli olduğu, insanların sadece birer vasıta görevi gördüğü büyük sefer devam ediyordu.

Her iki tarafın tarihçilerinin yazdığına göre, her gece ordugâhın arkasında kalan cesetleri parçalamak için yırtıcı kuşlar kâfi gelmiyordu.

XXIII

Ancak Temür'ün insan deposu bitmek tükenmek bilmiyordu. Nihayet ılık rüzgârları ile kendisini gösteren ilkbahar karı eritti, çayırları ortaya çıkardı, coğrafyacıların bildirdikleri akar sular belirlenmeye başladı. Nihayet Temür Türkistan'ın ortasında bulunan Otrar kentine vardı. Önlerindeki bir nehri aşmak için üzerindeki buzlardan istifade edilip edilmeyeceğini anlamak için ileriye süvariler yolladı. Geri dönen keşif kolu, nehrin dağlardan gelen kar suları ile üç kulaç boyunda kabardığını, dolayısıyla buzların kırıldığını ve ordunun geçemeyeceğini bildirdiler. Temür,

mevsimin yumuşamasını Otrar'da geçirmeye mecbur kaldı. Semerkand'dan uzaklığı ise yirmi günlük yoldu.

Yer yüzünde her tarafa götürdüğü yangın kendisini bu çöllerde de bırakmamıştı. Ailesiyle birlikte oturduğu Otrar'daki saray bir gece tamamen yanarak, servetinin bir kısmını da yok etti. Otrar şehri de, Moskova'nın Napoleon'a yaptığı gibi ateşle esaretten kurtuluyordu. Ordu ile beraber gelen saray erkânı soğuk ve açlıktan kırılıyordu. Temür evdeşlerini ve çocuklarını Semerkand'a göndermek istediyse de, onlar Han'ı en tehlikeli durumlarda ve yaşlılığında bırakmayacaklarını söylediler. Kederinden ateşlenen Temür, kendinden geçtiği sıralarda, ilâhî olarak yorumlanan rüyâlar görüyordu. Gençliğinde kendisini pek çok eğlendiren hurîleri görüyor, bunlar kendisine eskiden işlediği günahları şimdi ödemesini söylüyorlardı. Tanrı katında kendisi için verilecek hükmün ağırlığı altında eziliyordu. Asya'nın en meşhur hekimi olan ve Temür'e her seferinde refakat eden Tebrizî bütün ilmini ve gayretini boşuna kullanıyordu; ölüm artık onu almaya gelmişti. Bütün hayatı boyunca savaş alanlarında büyük bir cesaretle aradığı ölüm, onu yatağında yakalamıştı. Yatağın etrafına evdeşlerini, oğullarını, torunlarını, vezirlerini, beğlerini topladıktan sonra vasiyetini bildirdi ve ancak bir bilgeye yaraşacak şekilde altmış yıl boyunca hükmettiği dünya hakkında onlara ders verdi. Henüz kudretini kaybetmemiş olan bir sesle hitap ederek:

«Artık şiddetle hissediyorum ki ruhum, ihtiyarlamış ve yorulmuş olan vücudumu terk etmek istemektedir. Tanrı'nın gölgesinde uzun bir dinlenmeye çeki-

leceğini tahmin ediyorum. Ağlamayın, arkamdan ne göz yaşı ne de hıçkırık istiyorum. Göz yaşlarının ve yakarışların Tanrı'nın iradesine etki ettiğini hiç gördünüz mü? Elbiselerinizi yırtacağınıza, göğsünüze vuracağınıza, saçlarınızı yolacağınıza ellerinizi açın ve göğe dua ederek, beni günahlarımdan ve uzun hayatım boyunca yaptığım aşırılıklardan kurtarması için lütûf dileyin. Bugün İran toprakları üzerinde öyle bir adalet ve öyle bir düzen kurdum ki, kimse yanındakini ezemez, ve kuvvetliler daima zayıflara saygı duyarlar.» dedi.

Sonra Cihangir ve diğer mirasçılarına dönerek şunları ilâve etti: «İmparatorluğumda dengesizlik olduğunu biliyorum, fakat size bıraktığım kudreti ne terkediniz, ne de küçümseyiniz. Aksi hâlde, hanlıklar içinde boşluklar ve düzensizlikler doğar; bundan da en fazla, insanların en büyük serveti olan toplum güveni sarsılır. Hesaplaşma günü gelip çattığında Tanrı bizden, doğarken yüklediği görevlerin hesabını sorar.»

Sonra Pir Muhammed Cihangîr'i Asya topraklarının vârisi ve Semerkand'ın hâkimi ilân ederek, bütün Beğlerin kendisine sadakat yemini vermelerini istedi. O sıralarda İran'ı idare etmekle meşgul olan oğlu Şahruh'u son defa kucaklayamadığı için üzüntüsünden ağladı; sonra yanındakilere dönerek, «Haydi, artık benden işiteceğiniz başka bir şey kalmadı; şimdi Allah ile başbaşa kalmak istiyorum.»

O zamana kadar perde arkasından kendisini dinleyen evdeşleri ve çocukları, son sözlerini işitince, hıçkırıklar içinde yanına koştular. Onları teselli ettikten

sonra, çocukları arasında âhenk yaratarak birbirlerine düşmemeleri için gizli nasihatlerde bulundu. Sonra, her zaman tekrarlamaktan zevk duyduğu ve kendi düşüncesine göre insanoğlunun Tanrı'nın iradesine karşı tevekkülünü belirten cümleyi söyledi: «Hepimiz Tanrı'dan gelir, yine O'na döneriz!» ve son nefesini verdi.

XXIV

Ruhunu ve başkanını kaybeden Türkistan Ordusu Semerkand'a döndü. Bu zafer imparatorluğu, merkez olarak bir adamın hayatı ve bağ olarak onun kudretli pençesini tanıdığından sür'atle parçalanmaya başladı. Temür'ün adı, İskender'i, Cengiz Han'ı, Sezar'ı ve Napoleon'u hariç tutmaksızın, dünyanın en büyük imparatorluk yıkan adamı olarak Tarih'e yazılmıştır. Pek aydınlığa kavuşmamış amaçları ve arkasında bıraktığı harabelerin ötesinde, Temür, batılı tarihçilerin iddia ettiği gibi gözünü kan bürümüş bir barbar olarak yeryüzünü darmadağın eden ve ülkesini koyu bir esarete, krallıkları da yıkılmaya mahkûm ederek sadece şanının büyümesini isteyen birisi olarak görünmemektedir. Mizacını, hareketlerini, sözlerini, kurumlarını daha yakından dikkatle incelersek, bütün bunların, onun Türkler ve Doğu için dinî ve medenîleştirici bir amaç güttüğünü ve hayatının sonunda fetihlerinden zafer elde ettiği kadar ilim de kazandığını görmekteyiz. Aynı bir inancın Hz. Muhammed yayıcısı, Temür fâtihi olmuştur. Putperestlere felâket götüren silâhlı havârî, her gittiği yere ölümü de getiriyordu, ama onun önünde büyük bir fikir gidiyordu. Asya'da orta-

ya çıkan bütün kutsal kitaplar arasında Kur'an—ı Kerîm, ona hurafelere en fazla karşı koyan ve Allah kavramı ile ibâdetine en fazla aklı sokan kutsal kitap olarak görünmüştü. Kendisini Kur'an'ın, başına buyruk ve felsefî askeri yapmıştı. Hıristiyanlığı, Kur'an'ın saf kaynaklarından biri olduğu için sayardı. Eğer yaşlılık ve ölüm onu Çin yolunda durdurmasaydı, ve Konfüçyus'un ruhçu (spiritualiste) düşüncelerini öğrenseydi, bir ihtimal, toprakları üzerinde, katılığını, ahlâkını ve medeniyetini aldığı üç dinin bir sentezini tatbik etmek isterdi. İskender'i iten güçlerden en önemlisi geleceğine duyduğu hayranlık, Sezar'ın ki imparatorluk, Cengiz Han'ın ki geniş saha, Napoleon'un ki zafer olmuştur; Temür ise, Charlemagne gibi, bunlara ilâve olarak din gücünü de katmıştı; gerçekten Doğu Türklerinin Charlemagne'ı olması için zaman yetmedi... Ancak Tanrı hiçbir zaman dökülen kanları, sebepleri ne olursa olsun affetmez ve bu kan içinden sadece kısır isimler çıkar ve insanlığın yüzünü karartır.

Osmanlıların ırkdaşı ve onların katili Temür işte böyle yaşadı ve öldü. Biz yine Osmanlılara dönelim.

YEDİNCİ KİTAP

I

Ankara Meydan Muharebesinde kötü talihine yenilen Yıldırım Bâyezid savaş alanını terkederken, hanedanın tek umutları olan oğulları da Türkistanlıların önünden kaçıyorlardı. Oğullarından Musa Çelebi, babası ile birlikte yakalanmış ve Temür'ün karargâhına getirilmişti; büyük oğul Süleyman Çelebi kuzeye doğru ilerlemiş, dağları aşarak Karadeniz'e çıkmak, oradan deniz yolu ile, yanında vezir—î âzam Ali Paşa ve yeniçeri ağası Hasan olduğu hâlde Edirne'ye varmak istiyordu. Henüz on beş yaşında olan diğer şehzade Mehmed Çelebi, savaş alanından babasının en yiğit kumandanlarından biri olan Bâyezid Paşa tarafından, kaçırılmış, yaralı bir hâlde etrafını saran Türkistan askerlerinin elinden kurtulmuş ve henüz Osmanlı idaresinde olan Tokat'a ulaşmış, oradan da Amasya Kalesine kapanmıştı.

Bu çocuğun yaşının ötesinde bir kahramanlığı vardı. Amasya'da Temür'ün kumandanlarından biri tarafından kuşatıldığı vakit, bir yarma hareketine girişmiş, bu sırada göğüs göğüse savaşmak zorunda kaldığı Türkistanlı Beği okla öldürmüştü. Küçük Asya'nın her tarafında yaşayan Osmanlılar, Sultanlarının oğlunun ümitsiz cesaretinden duygulandıkları ve Bâyezid Paşa'-

nın askerî dehasnıa güvendiklerinden koşup yardımlarına gelmişler, böylece dağınık Türkistan birliklerini her tarafta yenilgiye uğratan küçük bir ordu meydana getirmişlerdi. Osmanoğullarını imha etmek değil cezalandırmak isteyen Temür Mehmed Çelebi'ye haber göndererek güven içinde kendisini görmeye gelmesini söyledi. Önce tutsak babasını görmek arzusuyla hareket eden Mehmed eÇlebi, daha sonra, bu dâvette bir tuzak olmasından endişelenen Bâyezid Paşa'nm tavsiyelerine uyarak, yolu üzerinde savaşmaya devam ederek geri çekildi. İzmir kuşatması Anadolu'yu Temür'ün ordularının istilâsından kurtardı. Mehmed Çelebi Türkistanlıların boşalttığı bütün toprakları yeniden işgal etti. Büyük Han'ın Semerkand'a dönmesi ve Doğu Türkleri tarafından Anadolu'da yeniden ihya edilen Türkmen beğlikleri ile yapılan savaşlar o ülkelerden yeniden eski toprakların kazanılmasına sebep oldu. Kardeşlerinin hak iddiasını hiçe sayarak Amasya ve Tokat'ta hüküm sürüyor, Sivas'ı yeniden fethediyordu.

II

Bu arada ağabeyi Süleyman Çelebi, yanında imparatorluğun iki önemli şahsiyeti olan vezir—î âzam ve yeniçeri ağası ile İstanbul'a erişmiş, geçerken Bizans imparatoru ile, o zamanlar sık sık görüldüğü üzere, bir de anlaşma imzalamıştı. Konstantin'in vârisi ile Osman Beğ'in vârisi arasında karşılıklı teminat olmak üzere, Süleyman Çelebi imparatorun yeğeni Teodora ile evlendi, kendi öz kızkardeşi Fatma Sultan'ı Bizans sarayında bıraktı. Avrupa topraklarında ihtiyacı oldu-

ğu güveni böylece elde eden Süleyman Çelebi, tahtı, hükûmeti ve orduyu eline geçirmek için hemen Edirne'ye hareket etti.

III

Yıldırım Bâyezid'in üçüncü oğlu İsa Çelebi, Temür'ün elinden kurtulmasını bilmiş, hâlâ dumanları tüten Bursa'ya yerleşmişti. Yanında, Türkistanlıların çekilmesinden sonra serbest bırakılan Timurtaş Paşa olduğu hâlde, kardeşleri Musa, Mehmed ve Süleyman Çelebiler ile Anadolu hâkimiyetini çekişiyordu. Öldüğü veya tutsak düştüğü kesin olarak bilinmeyen Sultan'ın kumandanları ve paşaları, eğilimlerine ve çıkarlarına göre tahtın vârislerinden birini tercih ediyorlardı. Temür'e karşı Ankara'yı savunarak büyük şöhret yapan Yakub Paşa, Mehmed Çelebi'nin, Timurtaş ise İsa Çelebi'nin ordularına kumanda ediyorlardı. Ulubad civarında bir geçiti savunan Timurtaş'a karşı saldırıya geçen Yakup Paşa ile ilk defa Osmanlı kanı bir iç savaşta döküldü. Yapılan savaşta mağlûp düşen Timurtaş, İsa Çelebi'nin ordusundan kalanlarla geri çekilmek zorunda kaldı. Aynı gece çadırına giren bir köle kendisini öldürerek, kafasını Mehmed Çelebiye götürdü. Böylece zaferi kesinleşen Mehmed Çelebi, bu kelleyi Edirne'de hüküm süren ağabeyi Süleyman Çelebi'ye göndererek, kendisinin artık Anadolu'da kesin olarak hükümdar olduğunu ve onunla imparatorluğu paylaşmak niyetini gösterdi. Süleyman Çelebi ise kendi amacı için tehlikeli bir engelin ortadan kalkmış olduğuna sevindi fakat bunu belli etmedi.

Mehmed Çelebi, Bursa'ya rakipsiz olarak, muzaffer bir ordunun başında girdi. Varını yoğunu kaybeden Osmanlı prenslerinin sığınak yeri olan İstanbul'a çekilen İsa Çelebi, bir yandan ıstırap çekerken, diğer yandan yeni tasarılar düşünüyordu. Temür'ün çekilirken Germiyan Beğliğine rehin olarak bıraktığı Musa Çelebi, Mehmed Çelebi'ye teslim edildi.

IV

Bu arada ağabeyi Süleyman tarafından kışkırtılan ve Bizans İmparatoru tarafından yardım gören İsa Çelebi, yanma on bin kişilik bir Osmanlı kuvveti toplayarak tekrar Anadolu'ya geçti, Mehmed Çelebi'nin topraklarını çiğneyerek, Bursa önlerine kadar geldi. Onun tarafında savaşan Aydın, Teke, Menteşe Beğleri Mehmed Çelebi'nin kılıcı altında can verirler iken, Saruhan Beği, güzel manzaralı Manisa ovasında yatan atalarının yanına gömülmek istemediğinden Mehmed Çelebi'den hayatının bağışlanmasını istedi, ve bu istek yerine getirildi. Atının sürati sayesinde İsa Çelebi kurtulabildi ve tek başına Toros dağlarına, çobanların yanına sığındı; hayatının geri kalan kısmını onların yanında ne bir iz, ne de bir hâtıra birakarak geçirdi. Ankara Meydan Savaşında bütün aramalara rağmen bulunamayan kardeşi Mustafa gibi, Toros dağlarında kayboldu gitti.

V

Zevkine düşkün olan Süleyman Çelebi, o zamana kadar imparatorluğun sadece eğlence ve sefahat tara-

fı ile meşgul olduğundan, birden kardeşlerinin en küçüğünün Bursa'da imparatorluğun artıklarından faydalanarak gittikçe güçlendiğini farketti. Bizans tahtından indirilen sonra tekrar imparator yapılan Manuel Paleologos ile beraberce, Boğaz'dan yarısı Türk yarısı Arnavut olan bir ordugu Anadolu'ya geçirdi. Ordusunun sayıca çokluğu ve ağabey hakkı sayesinde Mehmed Çelebi'yi önünden kaçırdı ve Asya topraklarının başkenti Bursa'ya muzaffer olarak girdi. Oradan, Osmanlı İmparatorluğunun zaafından faydalanarak Batı Anadolu'da bağımsız bir Beylik kuran Cüneyd'i cezalandırmak üzere İzmir üzerine doğru yürüdü. Cüneyd ise belki gerçekten pişmanlık duyduğundan, belki de kendisini zayıf hissettiğinden, geceleyin ordusunu tek başına terk ederek, boynuna bir ip geçirmiş ve Süleyman Çelebi'nin çadırının önüne gelerek kendisinden af dilemiştir. Kumandanı tarafından terkedilen ordusu şaşkınlık içinde dağıldı. Süleyman Çelebi dağılan orduyu izledikten sonra Efes'e girdi, orada imparatorlara has bir zevk ve eğlence hayatına dalarken, veziri Ali Paşa'yı Gediz vâdisinden kardeşi Mehmed Çelebi ile savaşmak üzere Tokat ve Ankara üzerine gönderdi. Bu çelebi ise Ali Paşa'nın ordusunu başka vâdilerde sıkıştırarak yıpratırken, beklenmeyen bir anda Bursa üzerine yürüyerek, Efes'ten Asya başkentine gelen ve eğlence hayatına orada devam eden ağabeyi Süleyman'ı kuşatmaya başladı. Süleyman Çelebi hamamda yıkanırken kendisine kardeşinin ordusunun şehrin surlarına dayandığı haberini verdiler. Hemen Avrupa'ya kaçmayı tasarladı. Mehmed Çelebi'nin ordusunda görülen birlik havası bu beğ'in mâneviyatını bozduğundan Yenişehir'e kadar çekilmek zorunda kaldı. Bu ara-

da Mehmed Çelebi ile işbirliği yapan diğer kardeşi Musa Çelebi Edirne'ye girerek Süleyman'a karşı üçüncü isyan bayrağını kaldırmış oldu. Mehmed Çelebi'nin desteğini gören Musa Çelebi Sırbistan ve Bulgaristan'a giderek oralardan ordu toplamaya başladı. Süleyman Çelebi, yaptığı anlaşma gereği Bizans İmparatorundan yardım isteyerek, yanında en seçme çerileri ile Boğaziçi'ni geçer ve İstanbul surları yakınında kardeşini beklemeye başlar. İstanbul yakınlarında meydana gelen savaşta Sırplar Musa Çelebi'yi terkederek Süleyman'ın tarafına geçerler. Bir anda durumu değişen Süleyman Çelebi kardeşini kovalamaya başlar ve Edirne'ye girer. Terkedilen Musa Çelebi Hemus dağlarında başıboş bir hâlde dolaşarak yeni bir intikam için etrafına tek tük Epirlileri toplamaya çalışır.

VI

Soydaşlarının pek çoğu gibi Emîr Süleyman da ancak tehlike anında bütün gücünü toplamaktadır. Bütün değerini şiddetli galeyan hâlinde gösteriyor, güvenlik derhal onu gevşetiyordu. Aşk, av, ziyafetler ve Edirne vâdisinde serinletici suların yanındaki bahçelerde geçen dinlenme anları bütün canlılığını götürmüştü. Sırbistan barbarlarının tadına alıştırdıkları şarabın sarhoşluğu ihtirasını söndürmüştü. Sarayında türlü sefâhet âlemleri yapılıyor, haremi kendisini divanından daha ziyade ilgilendiriyor, dünyanın her tarafından getirtilen câriyeler ile dolu dairesinden haftalarca çıkmıyordu.

Buna karşılık Musa Çelebi, rekabetin verdiği hırsla bilenmiş, yorgunlukla sertleşmiş, zafere susamış bir

hâlde bir avuç cüretkâr adamıyla Hemus dağının geçitlerinde dolaşarak fırsat kolluyordu. Yenilgisinden dolayı Edirne'de şahsına duyulan nefretten bile istifade ediyordu. Bütün dağlarda bir anda duyulan bir işaret ile hemen ordu durumuna gelen dağınık birlikleri Edirne'yi kuşatmaya başladı. Süleyman Çelebi'yi daldığı zevk ve eğlenceden ancak böyle önemli bir haberle uyandırmaya cesaret edebildiler. Bu tehlikeli vazifeyi üzerine alan hadımağası efendisini uyandırdığı zaman kendisine küçümseyici bir tebessümle İranlı meşhur bir şairin mısralarını okudu. Bu şair, şarap içip zevke dalanlara endişeleri gündüze bırakmayı, geceleri ise kederi bile örten hayâl dünyasına dalmalarını tavsiye ediyordu.

Yaşlı Bizanslı kumandan Evrenos Beğ, Süleyman'ın kendisine fazla güvenmesinden kuşkulanıyordu. Emîr Süleyman kendisine şöyle cevap verdi: «Bir haydut çetesinin Osmanlı Sultanı'm başkentinden atabileceğine inanacak kadar saflaştın mı?»

Süleyman Çelebi'yi Ankara Meydan Savaşından kurtaran sadık Yeniçeri Ağası Hasan Paşa, efendisini ikinci bir defa kurtarmak için daha fazla bir otorite ile hareket etmek gerektiğine inanmıştı. Ancak doğruluğu Süleyman Çelebi'ye bir küstahlık gibi gelince, çavuşlara emrederek bir Osmanlıya yapılacak en büyük hakaret olan sakalının kılıç ile kesilmesini sağladı. Herkesin önünde küçük düşürülen ve böylece ümidini yitiren Hasan Paşa, saraydan çıktıktan sonra atına binerek, kendisine haksızca yapılan bir hareketi bütün şehre ve yeniçerilere gösterdi; sarhoş hükümdarı bunaklık ve nankörlük ile itham ederek onun müminlere baş olamayacağını bildirdi.

Hasan Paşa'nın görünüşü, hareketleri ve sözleri üzerine Süleyman'dan soğuyan halk ve yeniçeriler şehrin kapılarını Musa Çelebiye açtılar. Ancak kendine gelen Süleyman en süratli Arap atına atlayarak yanında sadece üç süvari ile İstanbul yönüne doğru kaçacak fırsatı bulabildi.

Gün doğarken Türk köyü Doğuncudan avlanmaya çıkan beş okçu kardeş ufukta dörtnala yaklaşan atlıları görünce dikkat kesildiler. Aralarında hükümdarlarım tanıyınca hemen yakındaki bir tepeye koşarak kendisini daha yakından görmek ve selâmlamak istediler. Fakat hâlâ şarabın tesirinde olan Süleyman Çelebi, kendisinin tehdit edildiğini sanarak hemen okuna sarıldı ve bir atışta önce büyük kardeşi, sonra ikinci atışta diğer kardeşi öldürünce, şaşıran ve galeyana gelen diğer üç kardeş hemen Süleyman Çelebinin kalbine nişan alarak onu öldürdüler. Okçular kafasını keserek köye getirdiler, cesedini ormanda vahşi kuşlara bıraktılar.

Hayatını lekeleyen tek suçun kefâreti altında böylece Süleyman Çelebi hayatım verdi. Bir kahraman yüreği, eğitilmiş bir aklı olmasına karşılık fazla hissî bir ruhu vardı. Kendisine şiddetle kızan halkı yine de sevmekten geri kalmamıştır. Onu suçlu yapan şahsiyeti değil, sarhoşluğu idi. Ayık olduğu zamanlarda şiire, edebiyata, güzel sanatlara karşı aşırı bir hayranlık duyardı. Süleyman, Horace ve Anacreonun şehvet dolu hâyâllerine dinî bir olgunluk sokan Hafız'a ve fars edebiyatına karşı özel bir ilgisi vardı. Duygularını saran şarap gibi ruhuna asil bir sarhoşluk veren Türk şairlerini daima yanında bulundurur, her türlü bağış-

lar yapardı. En sevdiği Hamza ve Ahmed adında iki kardeş olup, bunlar aynı zamanda devrinin tarihini yazıyorlardı. Onların yanında hükümdarlık yüceliğini bırakıyor, bu neşeli hazırcevaplar ile tam bir eşitlik içinde kalıyordu. Temür de aynı şekilde davranışlarda bulunurdu; bir gün yıkanırken, yanında bulunan Ahmed'e sordu:

«— Bu çıplaklığım ile bana ne paha biçersin? — Seksen Akçe, diye şair cevap verince, Temür. — Bu fiyat benim hamam elbisemin fiyatıdır, dedi. Bunun üzerine, şair Ahmed hemen cevabı yapıştırdı: — Ben de zaten sizin hamam elbisenizden bahsediyordum, size gelince bir akçe bile etmezsiniz.»

Han kendisine bu kadar bile fiyat biçmemiş olacak ki şairin bu aşırılığına göz yummuş, hattâ bu edepsiz fakat cüretli gerçeği beğenmiş olduğundan sahibine pek çok ihsanda bulunmuştur.

VII

Henüz Sultan ilân edilen Musa Çelebi, istemeyerek Süleyman Çelebinin katili olan üç kardeşten Osmanlı kanının intikamını aldı.

Sanki intikam almak için tahta gelmiş gibi gözüken Musa Çelebi, ağabeyi ile İstanbul kapılarında yaptığı savaşta kendisini terkeden Sırpları cezalandırmak maksadıyla altmış bin çerisini Sırbistan üzerine sürdü, ülkeyi baştan başa yakıp yıktı, binlerce Sırbı imha etti.

Bu seferden döndükten sonra İstanbul'u kuşattı. Başkenti için iyice endişelenen Manuel Paleologos, Bur-

sa'da hüküm süren Mehmed Çelebi'yi yardımına çağırarak kardeşleri birbirine düşürmek istedi. Kendisine gemiler temin ederek Boğaz'ı aşması sağlanan Mehmed Çelebi, Bizans İmparatoru tarafından Üsküdar'da karşılandı. Mehmed Çelebi'nin müdahelesi Musa'nın kararını değiştirmesine sebep oldu.

Musa Çelebi'nin ihtiyarlığından dolayı itibar etmediği, dört Sultan devrinde hizmetleri olan Evrenos Beğ, gizlice Mehmed Çelebi'ye haber göndererek hiç endişe etmeden Avrupa'ya geçmesini ve Sırpları Musa'ya karşı ayaklandırmasını tavsiye etti. Evrenos Beğ sayesinde yolu açılan Mehmed Çelebi bu nasihatleri yerine getirdi. Sırplar ve Evrenos Beğ'in akıncıları ile güçlenen Mehmed Çelebi Filibe vâdisinden inerek Edirne'yi kuşattı.

Yardımcılarından pek çoğunu kaybeden Musa Çelebi kupalar içinde dağıttığı gayet yüksek para karşılığında sadece yedi bin yeniçeri tarafından korunuyordu. İki ordu aniden Hemus dağının eteklerinde karşılaştılar. Yeniçeri Ağası Hasan Süleyman'dan gördüğü hakaretten sonra Mehmed Çelebi'nin tarafını tutmuştu. Atı üzerinde yeniçerilere doğru tek başına ilerledi, kumandanlarının bulunduğu tarafa geçmesini söyledi.

VII

Yeniçerilerini ayartmak isteyen Hasan Ağa'nın tahriklerini dinleyen Musa birden gazaba gelerek yanındaki bir kaç atlı ile geri dönmek üzere olan Hasan'a yetişti ve bir yatağan darbesi ile omuz başından

kalbine kadar vücudunu yırttı. İkinci darbeyi vurmak için elini kaldırdığı sırada Hasan Ağa'nın sadık bir adamı kılıç darbesi ile Musa'nın kılıç tutan elini kopardı. Musa Çelebi'nin akan kanı bir anda yeniçeriler arasında dehşet yaratınca Mehmed Çelebi'nin süvarileri önünde dağıldılar. Sakat kalan kolunu ipekli kumaşlara sardırtan Musa Çelebi gecenin karanlığından ve atının süratinden istifade ederek, Bulgaristan'a erişmek maksadıyla Meriç kıyısındaki bataklıklardan kaçmaya başladı. Ancak devamlı akan kanı bütün gücünün kaybolmasına sebep oluyordu. Ertesi gün cesedini bataklık içinde çamurlara bulaşmış bir hâlde buldular. Bu arada, on yıldır devam eden iç harpten bunalan ve imparatorluğu kurtarmak isteyen iki kumandanın Musa'yı takip ederek boğdukları dedikodusu ülkeyi baştan başa kapladı.

Musa Çelebi hâfızalarda sadece ihtirasının büyüklüğü ve talihinin sık sık yön değiştirmesi ile yer etti. Bir fesatçı olarak yaşadı ve bir asker gibi öldü.

IX

Rakibinin ölümünden sonra tahta tamamen yerleşen I. Mehmed bir türlü barışa kavuşamadı. Hükümdarlık devrinde Ön Asya'da Temür tarafından diriltilen Türkmen Beğlikleri'nin isyanları ile uğraştı. Durmadan yenmek şartı ile hükümdarlık edebiliyordu. Çocukluğundan beri savaş alanlarında yaşadığı için, savaş ona bir ihtiyaç, kahramanlık bir alışkanlık gibi geliyordu. Yırtıcı davranışları savaşçı karakteri ile uyuşuyordu. Daha henüz çok genç iken sahip olduğu yüksek alnı, yuvarlak yüzü, Türk yayı gibi kıvrık kaşları

ile gölgelenen kara gözleri, bol bir kan deveranı ile renklenen yüzü, sevimli ağzı, geniş ve çıkık göğsü, sağlam omuzları altında kılıç kullanan milletlerde görüldüğü gibi haddinden fazla uzun kolları, tarihçilerin kartalın asaletine ve aslanın haşmetine benzettikleri fizyonomisi, bu tabii güzelliği bir kat arttıran zarif ve pahalı elbiseleri, ve nihayet yüksek bir ruh ve asalet taşıyan karakteri kendisine, batı dillerine tam anlamıyla çevrilemeyen Çelebi lâkabının takılmasına sebep olmuştur. Böylece I. Mehmed veya Mehmed Çelebi, bütün Osmanlıların takdiri, sevgilisi ve umudu olmuştu. Vaktinden önce sağladığı şanı sahip olduğu hakları daha da güçlendiriyordu. Gençliğinde sahip olduğu imparatorluk topraklarını Süleyman ve Musa'ya bırakmadığı için muhterislik ile suçlanabilir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta, henüz o çağlarda Doğu'da imparatorluk tacının en büyük oğula geçmesi geleneği yerleşmemişti ve imparator halefini tâyin etmedikçe miras kalan topraklar oğulları arasında pay edilir ve çekişilirdi. Zaten diğer kardeşlerin yaptıkları kusurlar ve suçlar, imparatorluğu düzelteceğini vaad eden küçük kardeşin haklılığını Osmanlıların gözlerinde bir kat daha arttırıyordu.